BIJDRAGEN VOOR DE GESCHIEDENIS VAN DE PROVINCIE DER MINDERBROEDERS IN DE NEDERLANDEN

ONDER REDACTIE VAN
PATER CUNIBERTUS SLOOTS, O.F.M.

BUNDEL XVIII

Veritatem facientes in charitate

1955

DRUK: N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING J. VAN POLL SUYKERBUYK
ROOSENDAAL

PLACET IMPRIMATUR:
P. EDILBERTUS HAZEBROEK O.F.M.
Vicarius Ministri Provincialis
Werthae, in festo B.M.V. Imm. Conc., 8 Decembris 1954.

NIHIL OBSTAT:
L. P. J. S. AERDEN, Pr.
Censor ad hoc deputatus
Roosendaal, 15 Jan. 1955.

INHOUD

CONTENU. Marguérite de Parme demanda en 1559 (1660) au Supérieur provincial des Frères Mineurs s'il voulait envoyer comme prêcheurs le R.P. J. Mahusius à Deventer et le R.P. J. Knijff à Groningue.

CONTENU. On admet généralement que la Congrégation de Heythuysen commence sa vie avec l'arrivée de Catherine Daemen - dont les traits caractéristiques sont brièvement indiquées - à Heythuysen le 21 Juin 1825.
Mais en tant qu'institution religieuse, la Congrégation ne date que du 10 Mai 1835, jour de la bénédiction solennelle du couvent „de Kreppel".
Lorsque la Congrégation reçoit le 3 octobre 1852 l'approbation papale, elle s'était déjà fortement répandue; non seulement le nombre des membres avait fortement augmenté mais aussi celui des couvents aux Pays Bas, en Allemagne, en Amérique, au Brésil, dans l'île de Java et ailleurs.
Le développement intérieure est esquissé de façon succincte et un aperçu général de la situation actuelle termine cet article sur cette branche portante des Ordres de Saint François.

CONTENU. En étudiant le régistre du couvent des Tertiaires, situé à Utrecht et dedié à Saint Nicolas, l'auteur nous communique des details sur les confesseurs, les prêtres et les Mères supérieures.

CONTENU. Il résulte de deux lettres - qui datent de 1616 et de 1617 et que l'on publie ici, - que la Mère Supérieure du Couvent de St Nicolas d'Utrecht a fait transporter à ailleurs des reliques fort remarquables.

CONTENU. Le but principal de cette communication est de publier quatre lettres écrites par le R. P. Michaël Landtman O.F.M. sur la vie et les moeurs du père Jan Neijen O.F.M. Les accusations les plus grossières y abondent mais le plus souvent elles sont réfutées par une lettre que le Nonce Apostolique Frangipani a adressée au Cardinal Borghese. Une copie de cette lettre qui nous a été conservée, est publiée egalement.
Pour bien comprendre les lettres du Père Landtman il est nécessaire de connaître d'un peu plus près la vie du Père Jan Neijen. C'est pourquoi l'auteur y ajoute brièvement quelques détails sur sa vie et surtout sur le rôle qu'il a joué dans la conclusion de l'Armistice en 1609.

CONTENU. D'un document sans date, mais qui doit avoir été écrit entre les années 1393 et 1423, il résulte qui l'Evêque d'Utrecht, Frederik Blankenheim, voulait donner son appui à un chapitre que les Frères Mineurs allaient organiser à Kampen.

CONTENU. Le Supérieur provincial des Frères Mineurs fait savoir aux Régents d'Harderwijk qu'il ne dispose plus de bons professeurs catholiques; cequi est surtout dû aux massacres et aux expulsions de ses frères.

CONTENU. La Bibliothèque des Frères Mineurs à Weert possède un petit livre, dont le titre est; Maria Coninginne (La Reine Marie - Roermond 1662). L'auteur en est inconnu. Les particularités et les curiosités de ce livre précieux sont ici relatées.

CONTENU. Le 12 septembre 1570 Jean Knijff, évêque de Groningue, demanda au Duc d'Albe sa protection contre des corsaires.

Adressen van medewerkers aan deze Bundel:

Drs FRANS ADRIAENS, Bassin 25, Weert.

P. ALBERTUS FICK O.F.M., Wittevrouwensingel 26, Utrecht.

P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M., overleden te Gouda 3 November 1954.

Zuster Dr MARIA HILDEGARD VAN DE WIJNPERSSE, Franciscanes, Sint Claracollege, Gasthuisstraat 19, Heerlen.

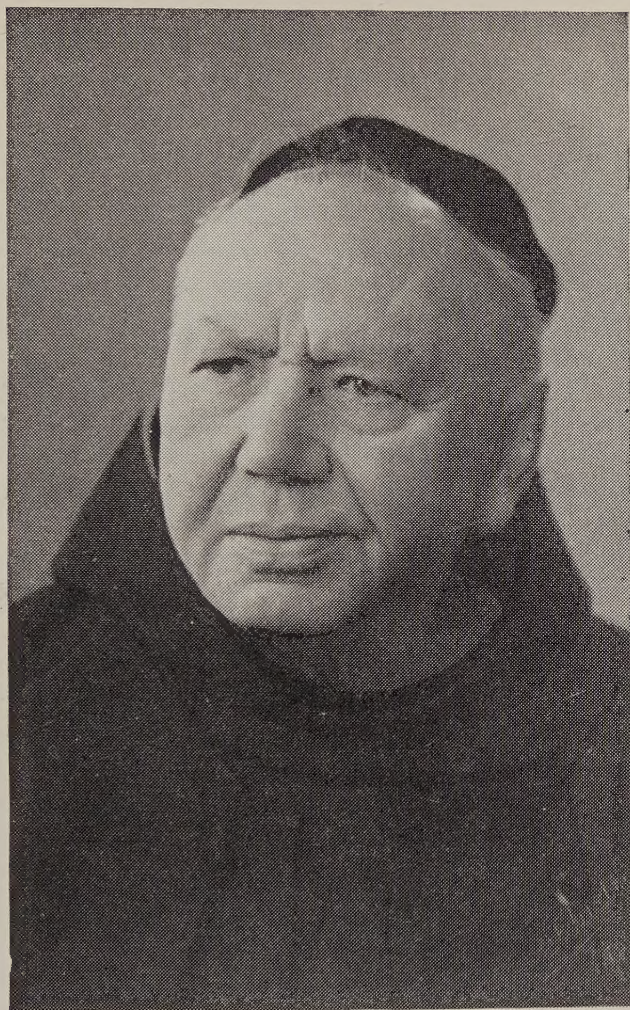
P. Dr OTGERUS JANSSEN O.F.M., Leunse weg 2, Venray.

P. Dr EPHREM SLOOTS O.F.M., Leunse weg 1, Venray.

H. A. J. TEMPELMAN, Koningin Wilhelminaweg 163, Gouda.

MEDEDELING.

Verschillende artikelen, mededelingen en boekbesprekingen moesten worden verplaatst naar volgende bundels.

P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. †

PATER DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. †

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

Bij het heengaan van Pater Dalmatius van Heel O.F.M. achten wij het als een dure plicht zijn persoon en arbeid hier pieus te herdenken.

Enige levensdata mogen voorafgaan.

Jacobus Wilhelmus Bernardus van Heel werd op 18 Juli 1874 te Leiden uit een achtenswaardige familie geboren. Hij bereikte dus de levenstijd van de sterken: 80 jaar.

Op 3 October 1892 ontving hij te Alverna bij Wychen het kleed van Vader Franciscus, dat hij met grote ere zou dragen. Hij kreeg als kloosternaam: Dalmatius.

Op 4 October 1893 legde hij in hetzelfde klooster van Alverna zijn plechtige geloften af.

Hij werd priester gewijd te Roermond op 18 Maart 1899.

Vanaf 6 September 1899 was hij werkzaam als assistent te Megen en het lag in de bedoeling hem aan het Gymnasium aldaar als leraar te verbinden.

Echter op 24 April 1900 werd hij kapelaan te Rotterdam H. Rosalia en op 15 Februari 1918 volgde zijn benoeming tot pastoor van de roemrijke „Moses en Aaronkerk" te Amsterdam.

Toen een keelziekte hem verhinderde zijn werkzaamheden als pastoor volledig te kunnen uitoefenen, had hij de navolgenswaardige moed ontslag te vragen. Dat werd hem op 1 October 1929 gegeven.

Een rustiger werkkring wachtte hem toen als praeses van „De Boskant" te 's Gravenhage. Maar toen in 1935 de Nederlandse Minderbroeders de zorg op zich namen voor de R.K. H.B.S. en het R.K. Gymnasium te Rotterdam, werd hij daar op 1 Juli benoemd tot praeses van het nieuwe klooster. Bij het kapittel van 1946 ging hij als „rustend" naar Gouda H. Joseph.

Te Gouda overleed hij in volle overgave en Gode dankbaar op 3 November 1954.

Men ziet: de levensdata van Pater van Heel zijn vrij sober, maar het leven zelf werd rijk aan goede daden en was vervuld van naarstige en voortdurende arbeid. Daarom is het niet mogelijk volledig een schets daarvan te geven.

Wij mogen even echter de aandacht vragen voor zijn al heel specifiek franciscaanse werkzaamheden.

Hij verrichtte die als kapelaan te Rotterdam. Het is bekend, dat daar door de Derde Orde het thans zo monumentale en kolossaal uitgegroeide Sint Franciscus-gasthuis begonnen werd. De Minderbroeders hebben het als een voorrecht beschouwd hun beste krachten te geven voor de instandhouding en uitbreiding daarvan. Zij richtten daarvoor in hun Sint Rosalia-parochie de „Gasthuispenning" op. Pater van Heel was er jarenlang directeur van. Als men hierbij in het oog houdt, dat hij onder zich had een staf van 300 dames, die jaarlijks een som van *f* 10.000,— - toen een kapitaal - wisten te verzamelen, dan kan men enigszins zijn werkzaamheid op dit terrein alleen wel berekenen. Dat Sint Franciscus-gasthuis bleef steeds zijn grote belangstelling houden; hij hield er liefdadigheidspredikaties, werd zijn archivaris en schreef zijn geschiedenis. In Amsterdam toonde hij zich op en top een pastoor, die de behoeften van zijn tijd begreep. Men kan daar een en ander over lezen in het fraaie werk: Van Schuilkerk tot Zuilkerk, dat hij samen met P. Dr Bonfilius Knipping O.F.M. in 1941 uitgaf. Uiteraard is men daar niet volledig. Met toegewijde ijver werkte hij te Amsterdam voor de Derde Orde onder ouderen en jongeren. Als vrucht van die Derde Orde was daar gerijpt de zegenrijke vereniging: „Hulp in de Huishouding". Met al zijn talenten en krachten heeft hij de bloei en het bestaan zelfs van die organisatie ter harte genomen, met haast wonderbaar succes.

Wij weten het al: een ziekte, waarvoor hij te vergeefs herstel zocht, verhinderde hem nog langer zich aan de zielzorg te wijden, waarbij immers het lichamelijk stemgeluid vrijwel onmisbaar is.

Wel bijzonder gelukkig was toen zijn verplaatsing naar Den Haag. Reeds als jong pater had hij een bijzondere aanleg getoond voor de geschiedenis en hij publiceerde toen al reeds enkele artikelen in „De Maasgouw". Nu kwam hij te wonen vlak bij het Rijksarchief en bij de Koninklijke Bibliotheek, waarvan hij, als van

nog vele andere instellingen, ten volle profijt ging trekken.
De liefde voor de oudheid zat hem in het bloed. Dat toonde hij bijvoorbeeld al als pastoor van de „Moses", toen hij veel mooie kostbaarheden er passend verzorgde en met anderen verrijkte.
Die liefde voor het verledene ging hij nu bijzonder tonen door zich met hart en ziel te gaan wijden aan de historie en speciaal aan de franciscaanse geschiedenis ten onzent. Hij ordende en beschreef archieven en werd een publicist van de eerste rang.
Over de waarde van deze publicistische arbeid is, dunkt ons, geen dispuut nodig. Een ontzaglijke hoeveelheid materiaal heeft hij aan de openbaarheid gegeven, die anderen op hun beurt kunnen gebruiken voor studie op divers gebied. Zeker beschikte hij zelf daarbij over een ongelofelijke kennis en hij bezat een apart orgaan om te ontdekken, waar stof voor hem kon verborgen zijn. Daarbij was hij zeer belezen. Mogelijk hadden zijn studies hier en daar meer bezonken kunnen zijn, maar ook hiervan kan men laten gelden de uitspraak: melius est sic esse, quam non esse. Uit het feit overigens, dat zijn boeken en artikelen door de meest bevoegden in het algemeen zeer werden gewaardeerd en met lof werden besproken, mag men veilig goede conclusies trekken.
Hoe omvangrijk zijn werkzaamheid geworden is, kan men besluiten uit een lijst van zijn publicatiën, die minstens 250 nummers bevat. En hij liet ons nog een aantal artikelen en mededelingen na, die wij ter zijner tijd in deze Bijdragen het licht zullen doen zien.
Wat bij deze korte beschouwing over de werkzaamheden van Pater van Heel zeker tot voldoening stemt, is dat hij het devies van zijn Orde uitstekend heeft beleefd. Hij heeft niet alleen voor zich zelf gezorgd, maar is ook aan zeer veel anderen ten dienste geweest.
Hij heeft metterdaad in vervulling gebracht dat voorschrift van zijn regel: „De broeders moeten getrouw en met devotie arbeiden, echter altijd zo, dat zij de geest van gebed bij zich niet uitdoven". Wie Pater van Heel van nabij gekend hebben, zoals wij, die volle vijf en twintig jaren van zijn vriendschap hebben genoten, moeten getuigen, dat hij een man is geweest van mannelijke vroomheid: trouw en goed heeft hij zijn priesterlijke verplichtingen volbracht en ridderlijk en dapper heeft hij het offer van zijn leven

gebracht. Vurig was zijn devotie tot de Moeder van Smarten en zijn vertrouwen op Sint Antonius van Padua was onbegrensd. Hij had een mooi en gaaf karakter en was een waar Israeliet, in wie niet het minste bedrog gevonden werd. Ten slotte won zijn rondborstigheid en zijn resoluutheid hem ieders gunst en sympathie, van Katholiek en niet-Katholiek. Zijn liefde tot zijn Orde en Provincie was ongemeen groot. Zijn medeleven met armen en zieken, zijn opgewektheid en gastvrijheid, zijn edelmoedigheid en zijn stoere werkkracht, de levensmoed eindelijk, waarmede hij zovele jaren een lastige kwaal en de gevolgen daarvan droeg, zijn evenveel bewijzen voor zijn heerlijke geest van onthechting.

Voor ons persoonlijk is zijn overlijden een zwaar verlies overeenkomstig het woord van de heilige Schrift:

Een getrouwe vriend is een machtige steun, wie zo iemand gevonden heeft, wint een schat. Een vriend is een balsem voor het leven. Eccli 6 : 14, 16.

Een vriend toont zijn vriendschap ten alle tijde, maar in de nood wordt hij een broeder. Prov. 17 : 17.

Een zegen is een vriend, wiens raad uit het hart komt. Prov. 27 : 9.

Als mederedacteur van deze „Bijdragen" zal hij zeer moeilijk te overtreffen zijn.

Een troost daarbij is, dat zijn werken, die hem gevolgd zijn in een blijde eeuwigheid, toch ook de onze blijven en van ieder, die zich wijden zal aan historische studiën.

Moge in hem reeds vervuld zijn de belofte, dat zij zullen schitteren als sterren, die velen onderricht hebben ter gerechtigheid.

Bij gelegenheid van zijn gouden kloosterfeest hebben wij in Franciscaans Leven 25 (1942) een lijst gepubliceerd van de publicatiën van Pater van Heel. Dat waren 133 nummers.[1] Bij zijn diamanten feest vulden wij die lijst aan in deze Bijdragen Bundel X blzz. 9-14, waarbij wij kwamen tot 190 nummers. Hier vervolgen wij deze nummers.

1 In deze lijst ontbraken:
De oprichting van twee kapelaniën in de parochiale kerk te Weert in 1616. De Maasgouw 21 (1899) blzz. 42-44. Stukken betrekking hebbende op het klooster te Venraai De Maasgouw 23 (1901) blzz. 32-34-36, 38-39-42-43. De Clarissen te 's Hertogenbosch. Taxandria 1934 blzz. 27-35.

191. Tapijtwerkers namen bezit van klooster. Nieuwe Zuid-Hollander 10 April 1952.
192. De Incunabelen der Goudse Librye met aantekeningen voorzien door P. Dalm. van Heel O.F.M. 1952. 47 blzz. gestencild.
193. De stem van de lezer. Vreemde voorlichting. Nieuwe Zuid-Hollander 23 Juli 1952.
194. Het Minderbroedersklooster te Roermond. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders X blz. 15-53.
195. Minderbroeders Wijbisschoppen van Utrecht. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders X blzz. 65-67.
196. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders X blzz. 136-141.
197. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bij dragen Geschiedenis Minderbroeders X blzz. 142-146.
198. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders X blzz. 147-150.
199. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders X blzz. 151-152.
200. Het Brigitinessenklooster genaamd „Mariensterre" op Westzijde van de Raam te Gouda. Haarlemse Bijdragen LXII (1952) blzz. 120-158.
201. Necrologium van de Minderbroeders te Maastricht en Lichtenberg (Slavanten). Publications.... de Limbourg Deel 86-87 (1950-1951) blzz. 273-335.
202. De Goudse Drukkers en hun uitgaven V, Gouda 1952. 29 blzz. gestencild.
203. Het Minderbroedersklooster te Roermond. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XI blzz. 194-225.
204. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders blzz. 283-285.
205. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bij-

dragen Geschiedenis Minderbroeders XI blzz. 291-293.

206. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XI blzz. 293-295.

207. De Goudse Drukkers en hun uitgaven VI. Gouda 1953. 29 blzz. gestencild.

208. De Goudse Drukkers en hun uitgaven VII. Gouda 1953. 29 blzz. gestencild.

209. De Goudse Drukkers en hun uitgaven VIII. Gouda 1953. 23 blzz. gestencild.

210. De Goudse Drukkers en hun uitgaven IX. Gouda 1953. 28 blzz. gestencild.

211. De Goudse Drukkers en hun uitgaven X. Gouda 1953. 32 blzz. gestencild.

212. St. Maria Magdalena-klooster te Gouda. Haarlemse Bijdragen LXII (1952) blzz. 306-328.

213. De Minderbroeders te Breda. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 342-343.

214. Het Kapittel van de Tertiarissen van Zepperen. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 349-371.

215. Een belangrijke opdracht aan een Minderbroeder. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 403-405.

216. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 422-424.

217. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 425-444.

218. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.) Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 445-447.

219. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 448.

220. Bespreking: B. Verbeek, Oud en Nieuw Galilea. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 463-464.

221. Register op Bundel X-XI-XII. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XII blzz. 465-475.

222. De Goudse Drukkers en hun uitgaven XI. Gouda 1953. 11 blzz. gestencild.

223. Waarom naar Kevelaer? Sursum Corda 4 Juli 1953.

224. De Goudse Drukkers en hun uitgaven XII (Register). Gouda 1953. 34 blzz. gestencild.
225. G. C. Helbers. Inventaris van het archief der Libryemeesters Gouda (1594-1942). P. Dalm. van Heel O.F.M. Register van personen en zaken, voorkomende in de Notulenboeken der Goudse Librye (1645-1895). 16 blzz. gestencild.
226. Het Kapittel van de Tertiarissen te Zepperen. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIII blzz. 93-122.
227. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIII blzz. 123-124.
228. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIII blzz. 125-131.
229. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIII blzz. 132-134.
230. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIII blzz. 135-138.
231. Het Kapittel van de Tertiarissen te Zepperen. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 187-208.
232. De Minderbroeders te Nijmegen. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 234-256.
233. Een brief van Bisschop Aegidius de Monte over verboden boeken. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 260-261.
234. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 265-273.
235. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 274-295.
236. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 296-299.
237. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XIV blzz. 300-302.
238. De Minderbroeders te Nijmegen. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XV blzz. 359-413.
239. Twee honderd jaar naar Kevelaer. Nieuwe Zuid-Hollander 26 Mei 1954.

240. De Statie van de Minderbroeders „Het Boompje" in de Kalverstraat te Amsterdam. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blzz. 9-93.
241. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blzz. 125-126.
242. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blzz. 127-128.
243. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blzz. 129-130.
244. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blzz. 131-132.
245. Bespreking: Mart. Smeets, De Kathedraal van Sint Christoffel te Roermond. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVI blz. 159.
246. De Statie van de Minderbroeders, genaamd „Het Boompje" in de Kalverstraat te Amsterdam. Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVII blzz. 207-265.
247. Monasticon Neerlandicum Franciscanum (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVII blzz. 285-286.
248. Biographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVII blzz. 287-288.
249. Bibliographica (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVII blzz. 289-291.
250. Uit Boek en Blad (samen met P. Cunibertus Sloots O.F.M.). Bijdragen Geschiedenis Minderbroeders XVII blzz. 292-293.

IN MEMORIAM PATER DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

LEVEN VAN ARBEID, ONTZEGGING EN GEBED

DOOR H. A. J. TEMPELMAN

De dood kwam niet als een dief in de nacht, de dood kwam niet als een struikrover om het kostbaarste te stelen, niet als een sluipmoordenaar, die onverhoeds de harde schoten loste. De dood kwam als een bekroning van een leven van arbeid, van ontzegging en gebed. De dood was niet de felle van Vondel, die geen wit kan zien, maar de milde stille, waarvan Adema van Scheltema in de „Keerende Kudde" zingt:

O milde stille dood!
En, dromend door uw beeld bewogen,
Wist ik, dat zich mijn einder sloot —
Wist ik van dag en duisternis
En al wat onherroepelijk is —
En wat ik werkte en wilde — och
Ik wist u toch! Ik wist u toch!

Pater Dalmatius van Heel had reeds zo vaak in de vreemde ogen van de dood gekeken en zijn „starend stille lach" ontraadseld, dat de dood al het afschuwwekkende voor hem had verloren. De dood was zijn vriend geworden. Als je aan zijn bed zat kon hij over de dood praten en schertsen, alsof het een zonderling gold, die door de mensen gemeden wordt, maar die hij diep in zijn hart gesloten had.

Pater Dalmatius van Heel is niet meer! We kunnen het ons moeilijk voorstellen, dat we hem niet meer voetje voor voetje door de kerk zullen zien schuifelen, dat we hem nimmer meer op zijn kamer zullen zien zitten, zijn kamer met de vele boeken, documenten, fiches en knipsels.

En zó begon het gesprek, als je hem opzocht.

— Een sigaar? vroeg pater van Heel dan. Maar je hoefde geen antwoord te geven. De doos met een enkel gebaar uit een bureaulade getrokken, stond al voor je. Nooit zou hij ook vragen naar

het directe doel van je komst, maar steeds informeerde hij eerst naar je welvaren, naar je gezin en je werk.

GROTE BELANGSTELLING

Steeds liet hij met een paar woorden blijken, dat zijn belangstelling voor wetenschappelijk, historisch of litterair werk, zolang zijn lichaam het uithield, nog niet tanende was. Geen artikel, geen bijdrage die je schreef ontging hem. Ongevraagd kreeg je soms een briefje, dat er over bepaalde figuren daar, en daar, in dat boek, in dit archief nog meer over te vinden was.
Met raad en boeken stond hij je steeds ten dienste. Aanmoedigingen, niet in de vorm van schouderklopjes, niet in de vorm van „jochie, dat heb je fijn gedaan", maar in de vorm van een stevige handdruk en een opwekkend woord, waarin de warmte van de dankbaarheid lag, schonk hij gul.
En dankbaar was Pater van Heel ook voor elk goed woord, voor elk gebaar, dat toonde, dat je interesse voor zijn werk had, dat je op zijn moeizame pluizers- en vorsersarbeid doorborduren kon. Dat zijn werk niet af was, dat begreep Pater Dalmatius zelf wel. Elk bezoek vermoeide hem de laatste tijd. Maar nooit klopte je aan zijn deur of in de uitspraak van zijn „Binnen" klonk een lach door. En als je dan de deur opendeed, verwelkomde een luid „Ha" je en wees hij op de ligstoel naast zijn bureau. We hebben hem nooit anders, behalve in de Librije, in de kerk en in het St. Jozef-paviljoen, dan in zijn kamer aan zijn bureau zien zitten. In armlengte had hij vanuit zijn bureaustoel alles bij de hand. Links een kastje met boeken, die hij altijd bij zich wilde hebben, het direct benodigde op het bureaublad, rechts de ladenkast met mappen, waarin de aantekeningen waren opgeborgen, die hij zo zorgvuldig bijeenvergaard had.
Zijn schrijfmachine stond steeds vóór hem. Hoeveel boeken, brochures, historische bijdragen en artikelen Pater van Heel geschreven heeft, weten we niet.

BRONNENPUBLICIST

Minder essayist, was Pater van Heel een bronnenpublicist.
Minder de man van de grote greep, van de verbeelding, was hij

de man van het nauwkeurige kleine werk, van 't moeizame vergaren van steentjes voor een fundament, van het tijdrovende napluizen van vergeelde en halfvergane documenten, van het ogenbedervende lezen van onleesbaar handschrift.
Minder de historicus van de interpretatie, was hij de historicus van de zeldzame en waardevolle vondst.
Minder kunstenaar en stylist, was hij meer geleerde en erudiet.
Maar minder subjectief ook, won zijn werk aan objectiviteit.
Minder voor hem zelf was en is zijn werk voor anderen van waarde.
Hij vertegenwoordigde een klasse van schrijvende historici, die niet door hun vervoering een grote geestdrift bij de lezers weten los te slaan, maar wat hij publiceerde kwam uit een groot, ruim, gevoelig en geestdriftig hart.
Hoezeer zijn werk ook dienst was, dienst aan de gemeenschap, dienst aan de Kerk, zijn objectiviteit ook ten aanzien van de feilen en feiten zou er nooit bij inboeten. Zijn apostolaat werd nimmer door oneerlijkheid of vooringenomenheid bevlekt of verduisterd.
Zijn humor, in het persoonlijk leven spreekwoordelijk, kwam in zijn schriftelijke werkzaamheid helaas niet tot uiting.
Het is alles even zakelijk, kort, exact, onpoëtisch wat hij schreef.
Hij beoogde meer volledigheid dan waardeoordeel. Hij gaf de feiten weer, maar riep geen gestalten op.
Door de vele bomen zag hij soms het bos niet meer, maar elk zijner bomen geeft aan de verbeelder een helderder beeld.
Is de ene klasse historici meer, de andere minder? Er gaapt een afgrond tussen. En toch is eigenlijk de vraag overbodig.
Ze zijn polen, die elkaar aantrekken en afstoten, maar die in de grond elkaar aantrekken.
In deze dienst van noodzakelijke aanvulling ligt op wetenschappelijk terrein de verdienste van Pater Dalmatius van Heel.

ZIJN WERK OP HET GEBIED VAN DE HISTORIE

We behoeven hier zijn verdiensten op het gebied van de Goudse stadsgeschiedenis niet meer in den brede uit te meten. Zijn werkzaamheid op het gebied van de historie van de Minderbroeders in Gouda, van de Goudse kloosters en de Goudse drukkers is over-

bekend. Op dit terrein heeft hij braak land en oerwoud verkend. Dat er aan de inkaartbrenging het een en ander hapert, was bij pionierswerk onvermijdelijk.

Pater Dalmatius van Heel, de onvermoeibare, is nu van ons heengegaan.
Hij klaagde niet met Frederik van Eeden in een „Elegie":

Ik treed nu in
het bang begin
van d'allerleste jaren.
Die allen sloeg
't zij laat of vroeg,
hij zal ook mij niet sparen,

maar zei ons, toen we hem eens opzochten in het St. Josephpaviljoen: „Ik heb een mooi leven gehad".
Dat woord heeft ons vaak bezig gehouden. Wat een heerlijkheid, dat op je sterfbed te kunnen zeggen! Ik heb een mooi leven gehad! Geen leven van de „Wereld", geen leven van verschraald genot en flauwe schijn. Een leven van onthechting, arbeid en gebed, dat nu in het Aangezicht van de Eeuwige Rust zijn diepe vrede vindt.
En op een grafsteen mocht gebeiteld worden, waarmede eenmaal een medebroeder uit vervlogen eeuwen getypeerd werd: aut calamus aut rosarium, hij bracht zijn dagen door óf met de pen óf in gebed.

BIDPRENTJE VAN P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.
DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

't Is billijk, dat hij, die in deze Bijdragen zoveel medebroeders en medezusters herdacht, thans ook herdacht wordt door zo vele lezers. Wij geven hier daartoe de tekst van zijn bidprentje, dat Pastoor Arcadius van der Hoeven O.F.M. opstelde.

J. † M. † J. † Fr.
Wilt in Uw H. Misoffer en gebed gedenken
PATER DALMATIUS VAN HEEL, MINDERBROEDER
Geboren 18 Juli 1874 te Leiden: in de orde getreden 3 October 1892, ontving hij de H. Priesterwijding 18 Maart 1899. Meermalen gesterkt door de Genademiddelen van de H. Kerk, overleed hij voorbeeldig 3 Nov. 1954 in het St. Jozef-Paviljoen te Gouda en werd 8 Nov. d.o.v. begraven op het Kloosterkerkhof van het Missiecollege St. Willibrord te Katwijk a/d Rijn.

Veel achtte deze priester de dingen dezer wereld niet. Man van eenvoudig, levend geloof zag hij 's-levens wisselingen in 't licht der eeuwigheid en bevond dat alles ijdelheid was behalve God te dienen. Vandaar zijn gelijkmatige Franciscaanse levensblijheid, die zich weinig om uiterlijkheden bekommerde, zo gaarne met God bezig was en voor Hem wilde werken.
Hij verhief zich dan ook niet in de dagen van voorspoed, liet zich niet terneder slaan bij ziekte en tegenslag. Gods wil geschiede, sprak hij en altijd was hij dankbaar voor het mooie leven wat God hem geschonken had.
Zo ging hij temperamentvol, onverdroten arbeidend en biddend door het leven.
'n Priester, die men eerde, 'n kloosterling, die men hoogachtte, 'n medebroeder die men beminde.
R.I.P.

PATER DALMATIUS VAN HEEL O.F.M. EN DE PERS

DOOR H. A. J. TEMPELMAN

Uit de publicaties van Pater van Heel O.F.M. kan men opmaken, dat hij voor de katholieke pers veel belangstelling had.
Herhaaldelijk wees hij er ook in persoonlijk onderhoud op, dat het katholieke dagblad niet alleen een nieuwsbron en een orgaan moest zijn van apostolaat, maar dat deze ook een verantwoordelijke culturele en paedagogische taak had te vervullen.
Hoe de Pers harerzijds oordeelde over het werk van Pater van Heel? Zeker, de Pater wist, dat hij, die aan de weg timmert, aan kritiek blootstaat en dat het zich begeven op het terrein van de publiciteit, ook wel eens zich wagen is op glad ijs.
Een ruim en breed oordeel kon hij dapper verdragen, kleinzieligheid en vooringenomenheid streed tegen de nobelheid van zijn karakter.
Om een beeld te krijgen, hoe Pater van Heel in zijn vele boeken en publicaties beoordeeld werd, daarvoor heeft hij het ons in zekere zin zeer gemakkelijk gemaakt. Vooreerst bewaarde hij daarover de correspondentie, maar daarnaast verzamelde hij de gedrukte recensies zorgvuldig in plakboeken. Een heel kleine bloemlezing moge hier volgen als een bewijs, dat zijn arbeid door bevoegden en welwillenden hogelijk werd gewaardeerd.

ONBAATZUCHTIG EN BESCHEIDEN

Over zijn boek: „Theologische en Philosophische Theses, gedurende de 17e en 18e eeuw verdedigd in verschillende kloosters van de Nederduitse Minderbroeders-provincie" schreef de Jesuiet P. Hendrikx S.J.: „Zakelijk als een kataloog - en wat is het eigenlijk ook anders - met zorg samengesteld, getuigend van veel speurzin en stoer uithoudingsvermogen, dient het de wetenschap, onbaatzuchtig en bescheiden".
Over ditzelfde boek oordeelde ir A. J. L. Juten in Taxandria, 1933: „Hij heeft daardoor een schat van materiaal ter beschikking der algemene geschiedenis van ons land gezet".

Reeds in 1902 had De Tijd naar aanleiding van een van de eerste publicaties van Pater van Heel gezegd: „Een artikel bij uitstek geschikt om die kennis aan te vullen, maar vooral om belangstelling te wekken voor dergelijk soort van kerkhistorische studiën, leverde de zeereerw. pater D. van Heel O.F.M. te Rotterdam, door zijn biografie van Nicolaus Wiggers Cousebant".

In 1939 gaf hetzelfde blad als mening: „Pater Dalmatius van Heel O.F.M., die zich voor het onderzoek naar de bronnen van de geschiedenis der Katholieke Kerk in Nederland reeds vele verdiensten verwierf, o.m. door zijn publicatie over Johannes Knyff, bisschop van Groningen, in het 57ste deel van het „Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht" en door zijn boekwerk over Aegidius de Monte, bisschop van Deventer (1935) leverde thans een nieuwe bijdrage aan de vaderlandse kerkgeschiedenis, die wederom in verband staat met de geschiedenis der geestelijke kinderen van St. Franciscus van Assisië. Het is een kloek boekwerk. Getiteld: „De Tertiarissen van het Utrechtse Kapittel" en in de handel gebracht door de Wed. J. R. van Rossum te Utrecht. Toen deze studie verscheen in 't archief van het aartsbisdom, hebben wij reeds aandacht er voor gevraagd. Hier wordt een belangrijk deel van de Nederlandse kloostergeschiedenis, dat tot dusver niet samenvattend behandeld was, uit de bronnen zelf opgediept en zo krijgen we een interessante kijk op 't geestelijk leven van de vorige eeuwen".

MET HEEL VEEL ZORG EN VLIJT

Over het boek van pater van Heel: „De Minderbroeder Aegidius de Monte", schreef Studia Catholica: „Over 't jeugd- en kloosterleven van de Monte, dat pater van Heel in de twee eerste hoofdstukken behandelt, is betrekkelijk weinig bekend. Hetzelfde kunnen we zeggen van zijn later particulier leven, zodat al de bijzonderheden, die de schrijver met heel veel zorg en vlijt uit de archieven van Brussel, Kampen, Arnhem, Zutfen, Doesburg en Zwolle opdiepte, voornamelijk betrekking hebben op de Monte's werkzaamheid als bisschop". „Wij mogen zeker Pater van Heel dankbaar zijn voor deze arbeid, waarvoor hij zich weer verdienstelijk maakte voor de geschiedenis der Nederlandse Kerk".

De Maasbode van 23 Augustus 1939 wenste: „Mogen meer bijdragen over ons verleden volgen van de soort, welke pater van Heel ons even bescheiden als verdienstelijk schenkt".
Over de „Tertiarissen" schreef prof. L. J. Rogier: „Ik kan dit met overtuiging aanbevelen als een veelzijdige bijdrage", terwijl als merkwaardige bijzonderheid Anton van Duinkerken weerom over Rogier's boek schreef: „Toch had, voor wat de middelste twee betreft (Aegidius de Monte en Johan Knyff) pater Dalmatius van Heel de kans opengesteld tot een duidelijker karakteristiek".
Het Handelsblad prijst het fraaie boek over de St. Rosaliakerk te Rotterdam als: „Het is een treffende beschrijving geworden, die pater Dalmatius van Heel aan zijn geliefde Sint Rosaliakerk in de Leeuwenstraat heeft gewijd".
Over „De Minderbroeders te Gouda" schreef een Dominicaan na het verschijnen van het eerste deel: „Heel dankbaar voor wat pater van Heel ons reeds heeft geboden, hopen we zijn arbeid spoedig voltooid te zien".
Over de studie van het Minderbroedersklooster Slavante bij Maastricht, oordeelde een bevoegd schrijver in het Limburgs Dagblad: „Met zijn boek heeft pater van Heel Limburg zeer aan zich verplicht. Het is een gewetensvolle, op bronnen berustende studie over een klooster, waarvan behalve de naam eigenlijk nimmer veel bekend was".
We hebben met deze citaten slechts enige grepen willen doen om een indruk te geven van de bekendheid, die pater Dalmatius van Heel in den lande en daarbuiten genoot. Het zou een boekwerkje vragen om volledig te willen zijn. Zo'n boekwerkje zou de indruk zeer versterken over de waardering, die hem allerwege geschonken werd.

PATER THEODORUS VAN DEN IDSERT O.F.M. MISSIONARIS IN „HET BOOMPJE" TE AMSTERDAM 1776-1819

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

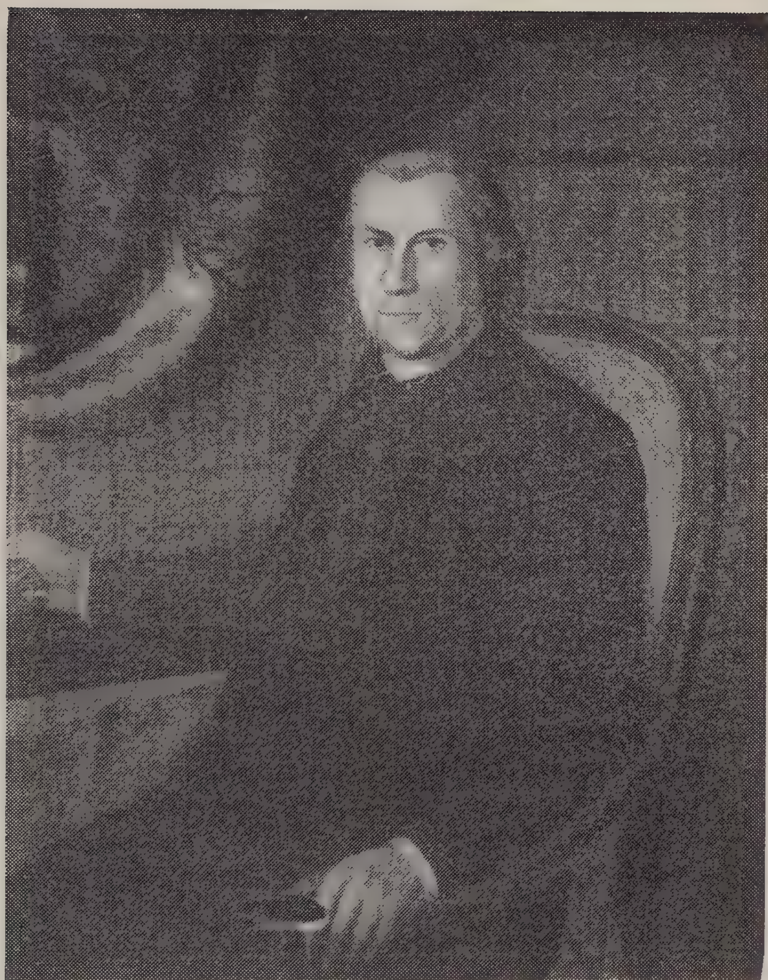
In onze studie over „De Statie van de Minderbroeders, genaamd „Het Boompje" in de Kalverstraat te Amsterdam" hebben wij de verdiende aandacht ook geschonken aan de verschillende Principales, die korter of langer er aan het hoofd stonden.

Een bijzondere plaats onder hen heeft zeker ook bekleed Pater Theodorus van den Idsert.[1] Zoals wij reeds mededeelden, was hij een Amsterdammer van geboorte. Hij aanschouwde er het levenslicht op 21 Mei 1747. In 1776 werd hij socius benoemd te Amsterdam en na de dood van Pater Bartholomeus Alberts volgde hij deze op als overste, dat was in 1795. Tot aan zijn dood op 1 Januari 1819 bleef hij deze taak vervullen op zeer verdienstelijke wijze.

Hij was toen 71 jaar oud, 51 jaar geprofest in de Orde van de Minderbroeders, 47 jaar priester en 42 jaar missionaris te Amsterdam.

Zoals al bekend is, verschenen in de Franse tijd pamfletten tegen hem en gaf Pater Roothaan S.J. een oordeel over zijn predikaties. Wij waren zo gelukkig in het bezit te komen van een afbeelding van deze pater. Wij plaatsen hier een reproductie.

[1] Zie deze Bijdragen, Bundel XVI blzz. 79-83.

Pater Theodorus van den Idsert, Principaal van Het Boompje 1795-1819.

TWEE MINDERBROEDERS-PREDIKANTEN

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

1559 (1560)-Februari 10. *Margaretha van Parma verzoekt de Provinciaal Johannes Mahusius*[1] *naar Deventer en Johannes Knijff*[2] *naar Groningen te willen zenden, om te preken.*

Margarita by der gratien Godts enz.

Werdighe lieve ende andechtige.

Alzoe wy bericht syn geweest van tgebreck wesende in den steden Deventer ende Groeninghen aengaende t'stuck van onsen heyligen christelycken geloove, ende overdacht hebbende, dat goede ende geleerde persoenen, die daer desen aenstaenden heylighen tyt van den vasten souden moegen prediken, waeroff in de voirs. steden gebreck soude syn, veele stichtinghe ende guedts aldaer souden konnen doen met hoere sermonen, hebben by goedt duncken van eenigen goeden personnaigen voir raidtsaem gevonden twee predikanten derwaerts te seynden ende daer toe gekoren broederen Mahusium ende Knijff, beyde religieusen van uwe orden, te weten den voirs. Mahusius om binnen Deventer ende Knijff te Groeninghen te prediken oft elders in dyen quartier daert onsen neven den Graven van Aremberghe als stadhouderen desselven, soude moegen duncken meest van nooden te syn.

Waeroff wy u wel hebben willen adverteren, ten eynde ghy den voirs. religieusen to ghene voirs. is wilt oirloven ende wel echtende, dat ghy tot vorderinge van soe goeden wercke die handt gheren sult halden, syn t'oick twyfels vry, dat ghy den voirsz. oirloff aengaende gheen zwaericheyt en sult maecken.

Begherende dat ghy brengher van desen ons wilt overseynden mit den eersten om kortheytswill des tyts sulcke brieven als ghy in desen sult vinden te behoiren.

Ende sullen wederomme met gunstigen willen tegen u bevonden worden, U den Almechtigen bevelende.

Geschreven te Brussele den xxe dach Februari XVc lix.[3]

[1] Later werd hij benoemd tot bisschop van Deventer. Zie onze levensschets: *De Minderbroeder Aegidius de Monte, bisschop van Deventer. Inleiding* noot 3.

[2] Later werd hij bisschop van Groningen. Zie onze levensschets: *De Minderbroeder Johannes Knijff, bisschop van Groningen in Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht,* Dl. 57 (1933), blz. 211-388.

[3] Archives du Royaume de Belgique, Papiers d'Etat et de l'audience n. 233 fol. 2.

CONGREGATIE DER ZUSTERS FRANCISCANESSEN VAN BOETVAARDIGHEID EN CHRISTELIJKE LIEFDE, genoemd: VAN HEYTHUYSEN

DOOR ZUSTER Dr M. HILDEGARD VAN DE WIJNPERSSE

Moeder Magdalena Daemen

I.

De oorsprong van de Congregatie, voorzover uiterlijk waarneembaar, kan gezien worden in de komst van een eenvoudige boerenvrouw naar Heythuysen, de 21ste Juni 1825. Zij heette Catharina Daemen, was geboortig uit de gemeente Ohé en Laak in

Geboortehuis van Moeder Magdalena Daemen.

midden-Limburg en had gewoond in een kleine kring van vrome vrouwen te Maeseyck in het tegenwoordige Belgisch-Limburg. Deze waren lid van de wereldlijke Derde Orde van Sint Franciscus en gaven zich aan goede werken van allerlei aard in hun parochie. De Pastoor van Heythuysen, toen een onaanzienlijk dorpje, had zich tot hen gewend om hulp: er bestond nog geen leerplichtwet en de kleine kinderen leerden op straat niet veel goeds. Het schijnt dat hij bepaalde helpsters op het oog had, maar toen deze niet konden of wilden gehoor geven aan zijn verzoek, was het de naar 't uiterlijk minder aantrekkelijke Masoeur Cathrien, die van het huifkarretje stapte dat haar schamel huisraad vervoerd had, en zich bescheiden bij de Pastoor aanmeldde.

„Die hadden ze ook wel kunnen houden!" was al het welkom dat zij kreeg. Enfin, zij was er nu eenmaal. Van kinderen zou ze wel geen verstand hebben. Dan maar beginnen met de kerkewas, die erg ten achter was geraakt.

Zo bleef Catharina dan enige weken op de pastorie, bescheiden,

rustig, zwijgzaam - hard werkend. De ergernis van de Pastoor luwde: zij viel toch wel mee!
En de kinderen krioelden nog steeds langs de zanderige wegen, speelden of vochten, maakten zich vuil en leerden van en aan elkaar meer kwaad dan goed. Hij moest het toch maar eens wagen.
Hoe dit gesprek verliep heeft de oude kroniek niet overgeleverd, maar het valt licht te gissen dat de Pastoor Catharina op een goede morgen bij zich riep en haar voorstelde een primitief schooltje te beginnen, waarop zij, die later Moeder Magdalena werd, zal geantwoord hebben: „Ik zal het proberen, mijnheer Pastoor, maar het zal mijn werk niet zijn: God zal er in voorzien".
God heeft er in voorzien. Het schooltje werd een verrassend succes: wel meer in maatschappelijke dan in wetenschappelijke zin! De catechismus leren, wat lezen en schrijven, voor de meisjes een beetje breien en naaien, meer was het niet. Maar de kinderen kwamen graag en in steeds groter aantal; de ouders waren dankbaar, Masoeur Cathrien verwierf een bekendheid die zij allerminst had gezocht. Weldra kreeg zij deelgenoten bij haar werk. Een naaister - Anna Vercoulen, een jonge weduwe: Gertrudis Kirkels, een levenslustig boerenmeisje: Marie Deckers, boden zich aan om toezicht te houden op de zich steeds uitbreidende kinderschaar of om het huishoudelijk werk uit de hand te nemen. Gevieren bouwden zij een eigen huisje, waar zij kort na 15 Augustus 1827 hun intrek namen.
Van hieruit werd verricht wat wij tegenwoordig maatschappelijk werk zouden noemen: jeugdclubjes, zieken- en gezinszorg, materieel en ideëel parochiewerk - wat er zich maar aanbood. Maar degenen die van hun zorgzaamheid profiteerden, vergaten wel eens, dat de bescheiden vrouwen ook moesten leven. Het was maar al te vaak zwarte armoede in het huisje. En toch spreken de kronieken graag van het innige geluk in deze eerste tijd.

Er is iets mysterieus in de figuur van Moeder Magdalena, vooral in de jaren van haar belangrijke arbeid naar buiten. Zeer zeker, van iedere oprecht godsdienstige man of vrouw is de innerlijke omgang met God onnaspeurbaar. Maar menig leider in religiosis

Interieur van het geboortehuis van Moeder Magdalena Daemen.

staat voor het nageslacht als een krachtige persoonlijkheid, die met natuurlijke gaven, door de genade gesublimeerd, iets groots tot stand bracht in Gods Kerk. Dit is o.a. het geval met Moeder Angela von Cordier, waarover later. Bij Moeder Magdalena is het anders. Opgegroeid in een tijd en streek waarin kloosters van rijkswege verboden waren, wilde zij kloosterlinge worden. In een periode die nauwelijks bekendheid toonde met het Fransciscaanse armoede-ideaal, zag zij zichzelf als Franciscusdochter. Kapitaal bezat zij niet, ook geen relaties, geen begaafde medewerksters. Zijzelf was onontwikkeld. Maar diep godsdienstig, daarbij begaafd met gezond verstand en een krachtige wil. En er kwam een huis. Er kwam een klooster. Er kwam later een pensionaat, hoewel, toen men zich op dit doel begon te richten, de beginnende Congregatie geen enkele onderwijzeres telde.

Eigenaardig is de rol van Pastoor van der Zandt bij deze verrassende groei. In de officiële brieven en verslagen aan het Bisdom Luik heet hij de leider, de feiten wijzen echter in een an-

dere richting. Moeten er daden gesteld worden, dan is het Catharina die bescheiden verlof komt vragen, daarbij bedenkingen, twijfel, uitstel, soms een weigering aanvaardt, maar tenslotte toch haar doel bereikt. Háár doel, dat Gods doel moet geweest zijn. Hoogst merkwaardig is het verhaal van Catharina's tocht, te voet, van Heythuysen naar Luik, om, met een aanbevelingsbrief van de Pastoor, aan de Bisschop verlof te vragen tot het stichten van een klooster. Tevergeefs. „Aan de stichting ontbrak de nodige grondslag". Enige tijd later probeerde zij het nog eens, en nu ontving zij de zo begeerde toestemming. Later getuigde Mgr. C. van Bommel, voornemens te zijn geweest haar zó te ontvangen dat zij het geen derde maal zou gewaagd hebben - maar iets weerhield hem. Zij mocht beginnen.
Intussen was het huis DE KREPPEL aangekocht met geldelijke hulp van meerdere zijden; dit maakte het practisch mogelijk een echt kloosterleven te leiden. De Congregatie der Zusters van Boetvaardigheid en Christelijke Liefde nam een aanvang op de dag der inzegening: 10 Mei 1835. Voorlopig nog niet officieel. Er bleek enige verwarring te bestaan, niet alleen bij de vier gezellinnen, doch ook bij Pastoor van der Zandt zelf, aangaande de waarde der Professie in de Wereldlijke Derde Orde. Men moest opnieuw het noviciaat beginnen, nu voor de religieuze Derde Orde.
11 Februari 1836 ontvingen de Zusters het Franciscaanse kloosterkleed en een kloosternaam: Catharina Daemen werd de eerste Overste als Moeder Magdalena. 11 Juni 1839 legden de eerste Zusters hun religieuze geloften af.
Het grote werk was volbracht. Moeder Magdalena had haar taak vervuld. Nu kon zij terzijde treden, terwijl jongere en krachtiger handen het groeiende convent zouden leiden en de werken organiseren. Op uitnodiging van Pastoor van der Zandt, die haar niet meer geschikt achtte, maar ook wel naar eigen wens, legde zij in 1840 het ambt van Overste neer, 52 jaar oud. Nog achttien jaar heeft zij geleefd, onderdanig aan haar opvolgsters, bezig met eenvoudige huiselijke werkzaamheden, en vooral met gebed, terwijl haar Congregatie groeide, groeide tot de omvang die Catharina voorspeld had, toen zij tegen het advies van veel „welme-

De oude Kreppel te Heythuysen.

nende mensen" in, de Kreppel aankocht voor haar eerste klooster. Drie en twintig kloosters, met 221 geprofeste Zusters, omvatte de Congregatie bij de zalige dood van Moeder Magdalena op ruim zeventigjarige leeftijd, 7 Augustus 1858. Het proces van haar zaligverklaring is in voorbereiding.

Reeds vóór haar overlijden hadden de Zusters de ups and downs ondervonden waaraan alle menselijke instellingen onderhevig zijn. Na twee pogingen om een filiaalhuis te stichten, die geen blijvend succes hadden, ontstonden o.a. in 1848 de belangrijke kloosters in Mook en in Oldenzaal. Maar hun kostbaarste bezit was, na het gebed van de Stichteres, de pauselijke goedkeuring van de Congregatie, verleend op 3 October 1852. Deze hield in, dat men de ontworpen constituties, gebaseerd op de Regel van Paus Leo X voor de Derde Orde, in de practijk zou beproeven en later inzenden. Dat is dan ook gebeurd en in September 1869 mochten ook deze de goedkeuring van de H. Stoel verwerven.

II.

Gebeurtenissen van geheel andere aard deden zich voor omstreeks dezelfde tijd: belangrijk op zichzelf en allerbelangrijkst in de gevolgen.
Het zullen wel de Duitse leerlingen van het bloeiende Heythuysense pensionaat geweest zijn, die de naam der Congregatie over de grens bekend hebben gemaakt. De Pastoor van Freckenhorst in Westfalen nodigde de toenmalige Overste, Moeder Bernardine Mensink, uit tot oprichting van een klooster, welks Zusters zich zouden wijden aan een lagere school, een tehuis voor oude mensen en de huishouding van een soort retraitehuis. Deze stichting kwam tot stand 24 Mei 1852 en werd gevolgd door een hele reeks van gelijke aard.
Daarnaast liepen besprekingen van andere aard. Het romantisch gelegen eiland Nonnenwerth im Rhein had tengevolge van de Franse omwenteling zijn eeuwenoud Benedictinessenklooster zien uitsterven. Maar Gods Geest laat zich niet door revolutiewind bedwingen. Evenals in Nederland, ontstonden in de Katholieke Westduitse streken op veel plaatsen kleine kernen van godvruchtige vrouwen, waarvan meerdere tot een zelfstandige Congregatie uitgroeiden, andere zich oplosten in een reeds bestaande. Zulk een kern was gegroeid, en bloeide reeds, op het Rijneiland onder leiding van de hoogbegaafde adellijke Auguste von Cordier. Na enig zoeken en tasten in verschillende richtingen, sloot deze zich met haar Zusters bij de Pauselijk goedgekeurde Congregatie van Heythuysen aan. Als Mutter Angela blijft zij haar convent besturen, steeds in de hartelijkste harmonie met de algemene Overste. 8 Augustus 1854 werd Nonnenwerth officieel met Heythuysen verbonden. Soortgelijke kleine communiteiten, te Linz am Rhein en te Zons bij Neuss, sloten zich korte tijd daarna eveneens aan.
In Duitsland heeft de Congregatie zich nog sneller ontwikkeld dan in Nederland. Door Moeder Angela en haar betrekkingen kwam zij in aanraking met personen van hoge ontwikkeling en voorname stand; zodcende ontstond er een sfeer van uiterlijke beschaving, anders dan die welke rondom Moeder Magdalena had geheerst, maar toch niet onverenigbaar daarmee, omdat juist

Nonnenwerth.

een natuurlijk en rustig optreden een kenmerk is van echte geestesbeschaving.

De werkkringen van de kloosters in Duitsland zijn omstreeks 1900 meestal groter en belangrijker dan die in Nederland, en van zoveel verscheidenheid, dat de Congregatie daar op elk gebied van kloosterlijke werkzaamheid vertegenwoordigd is. In Nederland bestond de voornaamste taak in het geven van onderwijs, hoewel toch ook de zieken- en wijkverpleging, de zorg voor de oude mensen en zwakzinnigen er hun plaats hebben. In Duitsland strekte zij zich uit tot alle soorten van liefdewerken op ruimer schaal. Dit verschil is voornamelijk veroorzaakt door de Kulturkampf, toen de Zusters uit de scholen geweerd werden, maar mochten blijven als verpleegsters. De sluiting van de lagere scholen der religieuzen in 1875 had opheffing van meerdere kleine Huizen ten gevolge.

De twintigste eeuw met de beide wereldoorlogen heeft in de om-

Semarang-Gedangan op Java, gesticht 1870.

vang en de werkkringen der kloosters weer nieuwe verschuivingen veroorzaakt.

„Zij breidt haar vleugels uit, door aanwas veler zielen". Deze versregel, door Vondel van Amsterdam gezegd, is in de zeventiger jaren ten volle toepasselijk.

5 Februari 1870 zetten tien Heythuysense Zusters voet aan land te Semarang, om de Paters Jezuieten te helpen bij hun missiewerk. In September per zeilschip vertrokken, hadden zij schipbreuk geleden onder de Engelse kust, en waren om Kaap de Goede Hoop heen eindelijk op Java aangekomen, allereerst om de zorg op zich te nemen voor het meisjesweeshuis, dat in een hopeloze staat van verwarring verkeerde. Ook hier ontwikkelde zich de werkzaamheid der Zusters eerst naar het onderwijs aan Europese, „Indische" en Indonesische kinderen, later kwam daar de ziekenzorg bij.

Indianen-missie in de Rosebud-reservation in Rushville, Nebraska, U.S.A., gesticht in 1886.

Via de Nederlandse Jezuieten op Java raakte de Congregatie bekend bij hun Duitse ordebroeders, die in Brazilië onder de talrijke Duitse emigranten arbeidden. Men zou hier wel het gezegde willen toepassen: de Voorzienigheid schrijft recht met kromme lijnen. De omweg was waarlijk groot genoeg!

Na de nodige onderhandelingen kwamen in April 1872 zes Zusters van Nonnenwerth aan in Sao Leopoldo in Brazilië's Zuidelijkste staat: Rio Grande do Sul. Ook hier zien wij de ontwikkeling haar gewone loop nemen: na moeilijkheden, zonder welke Gods zegen nimmer nederdaalt, ontstond vanuit het gevestigde centrum de ene nieuwe stichting na de andere evenals in Duitsland met liefdewerken van allerlei aard. Natuurlijk werden de eerste missionaressen spoedig door andere uit het moederland gevolgd, maar geleidelijk aan traden zoveel Braziliaanse meisjes in, dat dit niet meer nodig was. In de laatste tijd vormen de kloosters van Brazilië twee zeer bloeiende Provincies.

De vestiging der Congregatie in de Verenigde Staten is een meer rechtstreeks gevolg van de Kulturkampf. Tengevolge van de scholensluiting was er onder de Duitse Zusters een overschot aan onderwijskrachten. Ook hier bemiddelden de Paters Jezuieten. Ongeveer gelijktijdig liepen de besprekingen met de Kerkelijke Overheid te Buffalo en te Columbus (Ohio), met het resultaat dat in 1874 hier kloosterstichtingen plaats vonden, eerst voornamelijk ten gunste van de Duitse landverhuizers, later ook voor de Amerikaanse bevolking. Na de vestiging van meerdere Huizen in de Oostelijke Staten, onder welke Stella Niagara het noviciaatshuis werd, ontstonden stichtingen in de Mid-West, o.a. voor de Indianen-missie, en in Californië. Evenals in Brazilië hadden na verloop van jaren de Amerikaanse Zusters verre de meerderheid boven de Duitse.

In dit verband kan nog genoemd worden de stichting te Konitz (nu Chojnice) in het Duitse deel van Polen in 1867. Dit klooster heeft met de vijf andere huizen in Polen, in de 20ste eeuw opgericht, alle ellenden van de politieke beroeringen moeten ondervinden: bezetting, beschieting, evacuatie en tenslotte het isolement achter het ijzeren gordijn.

In België bezit de Congregatie één huis en wel te Neeroeteren in Belgisch-Limburg, een dorpsschool met wijkverpleging, daterend van 1856.

Zij hier tenslotte nog vermeld het werk in Duits Zuid-West-Afrika, waar tussen 1904 en 1923 vijf kloosters bestaan hebben. Toen Duitsland tengevolge van de eerste wereldoorlog de kolonie verloren had, gaven de Zusters hun taak aan andere handen over en trokken zich terug.

Bij het bovenstaand overzicht van de groei van Moeder Magdalena's stichting tot een wereldcongregatie moesten we hier en daar vooruitlopen op de chronologische volgorde. Keren we nu terug tot de inwendige organisatie en versteviging van de banden.

III.

Het laatste twintigtal jaren van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste bood in zijn betrekkelijke rust daartoe de gelegenheid. Het heeft geen zin hier alle nieuwe stichtingen op

Indianen-missie in Pine-Ridge, South Dakota, U.S.A., gesticht in 1888.

te noemen, noch die na enige tijd weer moesten worden opgegeven. Belangrijker waren de wijzigingen in het centrale bestuur. De splitsing van de Nederlandse en de Duitse kloosters in twee Provincies, die al lange tijd onderwerp van bespreking was geweest, kwam tot stand in 1900, tegelijk kregen de gezamenlijke Huizen in Nederlands Oost-Indië als commissariaat een missie-overste, die op sommige punten nog afhankelijk was van de Provinciale Overste der Nederlandse Provincie. In 1923 trad de eerste zuiver Javaanse Zuster in. Te Semarang hebben zich sedertdien een lange reeks goede leden van de Congregatie gevormd, meest Javaanse en „Indische", maar ook enkele Chinese Zusters.

In 1928 werden de kloosters in de Verenigde Staten en in Brazilië tot afzonderlijke Provincies gegroepeerd. Deze ontwikkeling zette zich voort in 1939, toen in Noord-Amerika om wille van de enorme afstanden de splitsing in drie Provincies een feit werd: de Oostelijke Holy Name Province, met het noviciaat in Stella

Niagara, N. Y., de Mid-West Sacred Heart Province, met noviciaat in Denver, Colorado, en de Westelijke Saint Francis Province, met noviciaat in Sierra Madre, Californië. In de Verenigde Staten zijn ook enige Indiaanse meisjes ingetreden.
In 1951 werd „Brazilië" in tweeën gedeeld met noviciaten in Sao Leopoldo en Santa Maria. Hetzelfde had al in 1948 in Duitsland plaats gehad; naast het noviciaat te Nonnenwerth werd er een opgericht in Lüdinghausen, het centrale punt in de nieuwe Provincie.
Reeds in 1932 was Polen als commissariaat gedeeltelijk losgemaakt van Nonnenwerth. Het werd in 1948 een zelfstandige Provincie.
Het Huis te Neeroeteren, België, heeft altijd geressorteerd onder de Nederlandse Provincie van de Goddelijke Voorzienigheid.
Heeft de Congregatie ook in de negentiende eeuw er altijd naar gestreefd gelijke tred te houden met het rhythme van de tijd, sterker bleek dit naar buiten in de periode tussen de beide wereldoorlogen, toen „vernieuwing" als wachtwoord gold en de polsslag van het wereldgebeuren maar niet tot kalmte kon komen. Universitaire studiën voor Zusters, Wijkverpleegsters op motorfietsen, ateliers voor allerlei soorten van kerkelijke kunst met zeer moderne opvattingen, Zusters als spreeksters in vergaderingen van leken: zulk soort optreden in het publieke leven kon in het oog van de meer eenvoudigen van geest wel eens zeer bedenkelijke nieuwigheid schijnen. Toch is dit, naar het ons voorkomt, in de kiem reeds gegeven in de persoon van onze eerbiedwaardige Stichteres zelf. Heeft zij niet voortdurend blijk gegeven, hoewel zelf weinig ontwikkeld en bijna onbekend met de wereld buiten Limburg, van een merkwaardig open oog voor de behoeften van het ogenblik - meer nog, van de toekomst?
Deze openheid voor wat het ogenblik vraagt, heeft de Congregatie behouden. Grotere vrijheid van beweging voor de enkelingen wier taak dat vereiste, werd mogelijk door centralisatie van bestuur en sterker onderlinge contacten als tegenwicht. Dit is niet in tegenspraak met de steeds verder doorgevoerde verdeling in Provincies, waartoe het groeiend aantal leden geleid heeft. Mógelijk werd deze ontwikkeling vooral door de geest van Moeder

Magdalena, die niet anders was dan de Franciscaanse geest: natuurlijkheid en eenvoud in optreden, blijheid, en onderlinge liefde tussen alle leden, van welke nationaliteit, stand, opvoeding of uiteenlopende capaciteiten ook.
De bestuursperioden van de laatste twee Generale Oversten, Moeder Aloysia Hellweg 1926-1947 en Moeder Ignace Holtus 1947 tot heden zijn dan ook niet gekarakteriseerd door naar buiten opvallende gebeurtenissen.
Tot aan de tweede wereldoorlog neemt het aantal leden en kloosters, en ook de werkkringen waaraan zij ter liefde Gods hun krachten geven, gestadig toe. Na 1940 is in Europa een teruggang waar te nemen - hoe kon het ook anders - maar in de U.S.A. en vooral in Brazilië stijgen de getallen, zodat het aantal tot heden nog enigszins toeneemt.

Vermeldenswaard uit het tijdvak 1920-1940 is nog het volgende: Tweemaal viel aan onze Congregatie de eer te beurt, dat haar constituties en gebruiken als grondslag werden genomen voor nieuw te stichten klooster-instituten. Op Java voelde Mgr. Willekens S.J., apostolisch vicaris van Batavia, behoefte aan een inheemse Zustercongregatie, voornamelijk voor meisjes uit het volk. Zulken zouden bij intrede onder Europese Zusters onvermijdelijk veel van hun dagelijkse levensgewoonten moeten loslaten. Was dit voor Javaansen uit de hogere standen, die vaak hun opvoeding in kloosterinternaten ontvangen hadden, wel doenlijk, voor de meer eenvoudigen zou het een ontworteling betekenen, zonder doel en zonder nut.
Zo ontstond in 1937 de Congregatie van de Dienstmaagden van Christus, eerst onder leiding der Franciscanessen, later zelfstandig. Er bestaat een nuttige samenwerking tussen de beide groepen.
Op dringend verzoek van Mgr. Salesius Lemmens O.F.M., bisschop van Karachi in het tegenwoordige Pakistan, hebben twee van onze Zusters een half jaar leiding gegeven aan een beginnende Congregatie van inheemse religieuzen, door hem gesticht. Dit gebeurde in 1938.
In Sao Leopoldo, Brazilië, stierf de 24ste April 1939 Zuster Antonia Cony. Zij was geboren in 1900. Vanaf haar vijfde jaar leef-

de zij bewust in tegenwoordigheid van haar Engelbewaarder, die haar behoedde voor kwaad, haar alle deugden leerde beoefenen en die haar volgzaamheid met hemelse vertroostingen beloonde. Franciscanes geworden, wijdde zij zich enige tijd aan het onderwijs. Na jaren van zwaar geestelijk en lichamelijk lijden riep de Goddelijke Bruidegom haar tot Zich op 39-jarige leeftijd. De herinneringen van haar leven, die zij in gehoorzaamheid neerschreef, werden na haar dood gepubliceerd. Haar diep religieus leven en de vele opvallende gebedsverhoringen geven de geestelijke overheid reden om het proces tot zaligverklaring van Zuster Antonia voor te bereiden.

Van de oorlogsellende 1939-1945 moest ook onze Congregatie haar deel dragen. Door oorlogsgeweld verloren wij een Zuster in Nederland bij een bominslag, terwijl zij bezig was de oudjes te verzorgen, zeven in Duitsland, één in Polen, die jonge meisjes tegen de invallende Russen verdedigde, terwijl 34, meest ouderen, op Java in de kampen zijn overleden.
Maar, over alle strijd, bezetting en verbittering heen, bleef de eenheid bewaard; na God danken wij dit aan de persoon van de Generale Overste, Moeder Aloysia Hellweg, zelf een Duitse van geboorte, maar voor wie geen nationaliteit meer bestond in haar allesomvattende moederlijke liefde.
Na de oorlog mocht de Congregatie zich weer spoedig herstellen. In Nederland en Duitsland werden de werkkringen geleidelijk hervat. Het contact met de Poolse huizen werd echter hoe langer hoe meer belemmerd en is sedert Januari 1953 helaas geheel verbroken.
Op Java lagen de toestanden anders. De gewijzigde politieke verhouding van Indonesië tot Nederland dwong de Zusters tot een totale omschakeling. De meeste scholen moesten volkomen nieuw georganiseerd worden, het onderwijs in de Republiek stelde geheel andere eisen, waaronder het gebruik van de Bahasa Indonesia als voertaal maar één uit vele was. Toch slaagt men er geleidelijk in, zich op de nieuwe situatie in te stellen, en dat dit van de andere zijde gewaardeerd wordt, mogen de Zusters tot hun voldoening steeds vaker constateren. De ziekenhuizen, vooral het

prachtig complex van Tjandi-Semarang, dat vóór de oorlog uitstekend geoutilleerd, maar in de moeilijke jaren ongeveer leeggeplunderd was, werken weer op volle toeren, hoewel met te weinig Europese artsen.
Sinds 1954 ressorteert het Commissariaat Indonesië als vice-provincie rechtstreeks onder het generaal bestuur. Tenslotte zij vermeld, dat in 1952 een Huis te Rome geopend is, een gebeurtenis die bijzondere perspectieven biedt voor de toekomst.

IV.

„Paulus plant, Apollo zaait, maar van God moet de wasdom komen".
Welke waardeschatting verdient menselijke arbeid, groei, bloei of langzaam verwelken, tenzij in de koesterende warmte van boven, die vruchten doet rijpen voor de eeuwigheid? Niet in het aantal kloosters en de talrijke Zusters ligt de betekenis van de Congregatie, maar in de wijze waarop de leden er van beantwoorden aan Gods genade.
Met het uitwendig zichtbare van onze beginnende Congregatie is dit overzicht aangevangen - met getallen en cijfers eindigen wij. „Maar wat binnen leeft, blijft verborgen": de liefde tot God, die de stuwkracht geweest is van wat er voor Zijn Aanschijn misschien goed mocht heten en die alle leden moge bezielen zolang Hij onze Congregatie wil doen bidden en werken tot Zijn eer.
Wij behoeven ons dan geen zorgen te maken voor hetgeen de toekomst zal brengen. Wáár zal blijven het woord van Abraham, de man van geloof, het wachtwoord dat onze Stichteres ons heeft gegeven en dat meer dan honderd jaar de sterkte en steun van haar dochters is geweest:

DEUS PROVIDEBIT
God zal er in voorzien.

Wat de getallen en cijfers betreft, geven wij die van Nederland en van de vice-provincie Indonesië afzonderlijk. Daarnaast geven wij het totaal-cijfer van alle provincies, dus die tevens van de twee provincies in Duitsland, de provincie in Polen, de twee provincies van Brazilië en de drie provincies van de Verenigde Staten

van Noord-Amerika. De cijfers zijn volgens de statistiek van 31 December 1953.

	Nederland		Vice-provincie Indonesië		Totaal	
	Huizen	Zusters	Huizen	Zusters	Huizen	Zusters
HUIZEN:	32		11		178	
ZUSTERS: Geprofeste		976		231		4170
Novicen		27		16		207
Postulanten		5		2		123
		1008		249		4500

WERKZAAMHEDEN:	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden
ONDERWIJS:						
Fröbel-Montessorischolen ...	41	6743	11	958	66	8314
Lagere Scholen	47		17		132	
Internen		59		170		1989
Externen		11502		4841		34596
Scholen voor B.L.O.	2	283	—	—	4	621
Middelbare Scholen	3		5		37	
Internen		—		13		1356
Externen		1402		862		10375
Kweekscholen	1		3		9	
Internen		41		206		375
Externen		73		150		481
Andere Opleidingsscholen ...	9		5		35	
Internen		24		37		804
Externen		1823		641		3650
Colleges	—	—	—	—	1	280
GODSDIENSTONDERWIJS:						
aan openbare scholen	—	—	—	—		7427
aan bekeerlingen		54	—	700		865
ZIEKENVERPLEGING:						
1) Ziekenhuizen	2	3429	4	12912	44	171702
Sanatoria (T.b.c.)	—	—	—	—	1	764
Sanatoria (Geesteszieken) .	—	—	—	—	2	453
Ziekenhuis voor Militairen	—	—	—	—	1	1639
Melaatsenkolonie	—	—	—	—	1	457
2) Wijkverpleging:	14		—		28	
Patiënten		11535		—		15085
Polikliniek:						
Patiënten		8374		172673		220577
Transport	119	45342	45	194163	361	481810

WERKZAAMHEDEN:	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden	Inrichtingen	Leerlingen en Verpleegden
Transporteren	119	45342	45	194163	361	481810
SOCIALE WERKZAAMHEDEN:						
Weeshuizen	—	—	2	279	9	1148
Bedelaarsasyl	—	—	—	—	1	178
Tehuizen voor Ouden v. Dagen	3	100	—	—	18	577
Pensions	2	24	—	—	18	447
Tehuizen voor kinderen	1	2566	—	—	8	4103
Bewaarscholen	—	—	—	—	35	3506
Tehuizen voor Zieke en Oude Priesters	—	—	—	—	1	9
Priesterseminarie (Huishouding)	—	—	—	—	2	465
Retraitehuizen	—	—	—	—	2	1729
	125	48032	47	194442	450	493972
Parochiewerk:	—		—		7	
Huisbezoeken		—		—		6068
Spreekuurbezoeken		—		—		13150
1) Ziekenhuizen:	2		4		49	
Verpleegdagen		72379		146834		2711693
2) Wijkverpleging:						
Verpleegdagen		40321		—		44067
Nachtwaken		—		—		581
Huisbezoeken		60837		—		83492
Armen-Apotheek: Recepten . .		—		—		258092

LITERATUURLIJST

1. Geschiedenis van de Congregatie der Zusters Franciscanessen van Boetvaardigheid en Christelijke Liefde, door Zuster Paula Münster, 1910.
(Uitg. voor Duitsl.: Herder, Freiburg; voor Ned.: Het Moederhuis te Heythuysen).
2. Vie de la Servante de Dieu, Mère Madeleine Daemen (Extraite de l'histoire de cette Congrégation, par Soeur Paula Münster) 1911.
(Uitg.: Averbode, Imprimerie de l'Abbaye).
3. Life of Mother Magdalene Daemen O.S.F. (idem in Eng.) 1917.
(Uitg.: Sisters of Saint Francis, Stella Niagara, N.Y.)
4. Geschichte der Insel Nonnenwerth, von Schw. Paula Münster.
(Uitg.: Josef Habbel, Regensburg).
5. Die Missionen der Franziskanerinnen von der Busse und christlichen Liebe, von Schw. Paula Münster, 1911.
(Uitg.: Paulinus Druckerei).
6. Aus frommer Seelen Schatzkammer (Bilder aus dem Leben und Sterben von Schwestern der Genossenschaft der Franziskanerinnen von der Busse und christ-

lichen Liebe, von Schw. Paula Münster.
(Uitg.: Josef Habbel, Regensburg).
7. Mutter Angela, geborene Auguste von Cordier, Leben und Briefe, von Schw. Paula Münster, 1926.
(Uitg.: Josef Habbel, Regensburg).
8. Mutter Aloysia Lenders, die vierte Generaloberin der Schwestern des heiligen Franziskus von der Busse und christlichen Liebe, von Schw. Paula Münster, 1939.
(Uitg.: Josef Habbel, Regensburg).
9. Triumph des Kreuzes in Ubersee, von Schw. Stanisla Racke, 1932.
(Uitg.: Butzon & Bercker, Kevelaer).
10. „God zal er in voorzien". Uit de Geschiedenis der Zusters Franciscanessen van Heythuysen, door Zr. Dolores Creutz-Lechleitner, 1930.
(Uitg.: L. C. G. Malmberg, 's Hertogenbosch).
11. Mother Magdalen Daemen and her Congregation, by Sister Liguori Mason, 1935.
(Uitg.: Sisters of Saint Francis, Stella Niagara, N.Y.).
12. „Deus Providebit", de Congregatie van Heythuysen 1835-1935; Gedenkboek, samengesteld door enige Zusters der Congregatie.
(Uitg.: Heythuysen, Generalaat, 1935).
13. „De Dochter van Neer Daemen", Roman van een Kloosterstichting, door Markus de Bruin, 1938.
(Uitg.: Vox Romana, Schiebroek).
14. „God zal er in voorzien", Levensschets van Moeder Magdalena, Stichteres van de Congregatie van Heythuysen, door Zr. Germana Steegh, 1949.
(Uitg.: Het Moederhuis te Heythuysen).
15. Diamond Jubilee of the American Foundation, 1874-1949. Congregation of the Sisters of Saint Francis of Penance and Christian Charity, founded May 10, 1835, Heythuysen, Netherlands; Stella Niagara, N.Y.; Denver, Colorado; Sierra Madre, California.
(Uitg.: Sisters of Saint Francis, Stella Niagara, N.Y.; Denver, Colorado; Sierra Madre, California.
16. „Polliantéia", comemorativa do 75° aniversário da chegada des Irmãs Franciscanas no Rio Grande do Sul, 1947.
(Uitg.: Irmãs Franciscanas, São Leopoldo, Rio Grande do Sul).
17. Aan het jonge meisje, dat...... (1951) (folder).
(Uitg.: het Moederhuis te Heythuysen).
18. Jaarboek 1951.
(Uitg.: het Moederhuis te Heythuysen).
19. idem 1952.
20. idem 1953.

REGISTER VAN HET CONVENT VAN SINT NICOLAUS TE UTRECHT

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

De Zusters van het Cloester van Sinter Claes kerkhoff namen in 1399 de derde regel van Sint Franciscus aan. De kapel werd in 1448 ingewijd. Het klooster ging na de Hervorming ten onder.[1] Hier laten wij bijzonderheden volgen uit het Register van het convent.[2]

BIECHTVADERS

fol. 21. Int jaer ons heren dusent vierhondert drie ende vijftich opten xxiii dach in Februario sterf her Jan van den berch, onse eerste rectoer ende biechtvader, die ons veel goeder boeken ghelaten heeft.

Int jaer ons heren Mcccc ende lxxxvi sterf onse lieve pater heer Gerrit van rijswijck opten derden dach in Januario, onse anderde bychtvader, die ons int jaer eerntlike regiert heft ende ons guede renthen ende gelden gegeven ende gelaeten heft totten dienst goeds te hulpe ende tstercken.
Inden irsten x mergen lants in Galecoep ende noch twee mergen gheheeten cattenstart of cranenborch gheheiten bij Covellersbrug.
Item noch vijff mergen lants liggende in die wierse.
Ende daer en boven gaff hij ons noch den groetsten keellic (kelk) ende een sulveren wierroechsvat.
Ende een deel geelts tot twee maeltijden off verhoeghinghe der zusteren, die welke sellen wesen die een op sijnen starffdach end die ander optder xi m meechde dach.
Item noch dat leydack up die kerck ghegeven.

Item heer gelys hevet ons gegeven xl r.g. ende een gepreent missael nae synre doet. Dit gegeven ende starff anno dusent cccccxxix op sunct ponciaens avent.

Int jaer ons heren MVc ende xxxiii sterf onse lieve pater heer Gerrit van born opten xxx dach in September, onse vierde bychtvader, die ons int xxi jaer eerlicke geregiert heeft ende al dat hi afterghelaten heeft ons gegeven te bidden voer sijn ziel. fol. 21 vs.

Int iaer ons heren MVc ende lxiiii sterf onse lieve pater heer Jan vermullen opten xiii dach in Mey, onse vijfte bychtvader die, ons int xxx jaer eerlicke gheregiert heeft ende al dat hi after ghelaten heeft hi ons gegeven te bidden voer sijn ziel.

Int jaer ons Heeren MVc lxxxiiii den lesten february steerff unse lyve pater Heer Willem van Hoerssen, unse seste bichtvader, die ons omtrent xx jaer eerlick ende in groter eendrachticheit geregeert heft ende heft uns al sijn guderen gegeven om voer sijn syle te bidden na sijnen doot.

MEDEPRIESTERS

Int iaer ons heeren Mcccc ende lxxxviii sterf heer Jacob Aelbertss., vicarius inden Doem, ons mede priester, die omtrent xl iaer bij ons ghewoent heft ende onse gueden ende renthen seer truwelick ende neerstelick bewaert ende truwer geweest dan in sijn selves guet, ende ons alle sijn guet mildelick nae zijnre doet gegeven heft ende voel guder boeken ghelaten, ende hij sterf opten viii ten dach in Julio. fol. 22.

Inden irsten heeft hij ons gegeven twee mergen lants liggende in Jutfaes.

Item noch een camer in Sanct Nyclaes steghe ghelegen.

Item noch xiii sulveren crusen ende vijff sulveren lepelen ende enen gueden ghescreven solter ende een groet stuck missaels ende een groet deel an dat beste antiffener.

Ende eenen gueden groeten pennynck an gelde ghelaten ende gegeven, daer wij hem voer doen sellen iaerlixc sijn memorie ende die zusteren geven een verhoeginghe op synen steerfdach ende mede sijnre ouders the ghedencken ende voer the bidden.

Ende oick heeft hij ghemaick den susteren op den witten Donredach, als men der zusteren voete wasschet, ii kanne wijns ende een mandaten broet.

Int iaer ons heren MVc ende xlvi sterf meyster dominicus wtte wert, cannonckic(!) suncte marien onse cappelaen gheweest heeft
fol. 22 vs. xi iaer ende heeft ons ghegeven een glas in onse coer bi dat heilich sacrament te bidden voer sijn ziel.

MOEDERS

fol. 23. Int jaer ons heren dusent vierhondert ende drie opten tienden dach van Junio stierff suster Ghijsbert, onse eerste Mynistra ende moeder Professyt.

Int jaer ons heren dusent vierhondert ende drie ende vijftich opten seventienden dach van Aprill sterff zuster Nanna Jansdochter, onse anderde Mynistra ende moeder professyt ende besloeten. Ende gheregiert heeft omtrent xlv Jaer.

Int Jaer ons heren dusent vijfhondert ende xiii opten xviii dach in September is gestorven onse erwairdige mater Aleyt Zuirmonts professyt ende besloten, die ons dogentlicke gheregiert hevet lviii iaer, die Derde Ministra ons convents.

Int jaer ons Heeren dusent vijff hondert vier ende tachtich op ten sesten dach in februario is gestorven unse Erwerdige mater belij Ruisch professit ende besloten, die uns wel geregert heft xvi jaer, die vierde minstra ons convents.

fol. 23 vs. Int Jaer ons Heeren XVIc op den avont vande xi dusent Meechden is gestorven onse Eerweerdige Mater Geertruyt van den Berch professit ende besloten, die ons well geregiert heeft xvi Jaeren, die vijffde Ministra ons convents, die welcken ons soe veel after gelaten heeft om olie te branden opten dormter. Ende meer ander duechden ende weldaden.
Item heeft Mater van den Berch noch gegeven een vergulde kelck weerdt zijnde lxxxii gulden omme te bidden voor haer ziell.

Int Jaer ons Heeren XVIc ende ii op Maria Egipten is gestorven onse eerweerdige Mater Jannigen Henricx van Ramsdonck professit ende besloten, die ons well geregiert heeft omtrent twee Jaer,

die sesten ministra ons convents, die welcke het sieckhuys begaeft heeft mit een Jaerlicx rent van iii gulden ii st., welcke hooftsoms mater vanden Berch In Haere tijt ontfangen hadde, waer off is gemaeckt een contract.

1 Zie Schoengen-Boeren, Monasticon Batavum I blzz. 185-186. Zie ook Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 63 (1939) blzz. 208 vv.

2 Gemeente-Archief Utrecht. Zie Catalogus van de bij het stadsarchief bewaarde archieven n. 986.

RELIQUIEN UIT HET TERTIARISSENKLOOSTER SINT NICOLAAS TE UTRECHT

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

Reeds enkele malen is in *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht* melding gemaakt van reliquien, welke ten tijde van de omwenteling uit Utrechtse kloosters naar België zijn gevoerd. Zo schreef Pater P. A. van Lommel: *Berigten aangaande reliquien van Heiligen of H. Zaken uit Noord-Nederland ontvoerd a. 1582-1630* (*Archief-Utrecht*. Dl. VII, blz. 90-155) en Pater L. van Miert: *Relikwieën uit Utrecht afkomstig* (*Archief Utrecht*. Dl. XLV, blz. 252-256).

Als aanvulling hierop laten wij hier twee andere brieven volgen, een uit het jaar 1616 en een ander uit het jaar 1617, welke zich bevinden in het archief van de kerk St. Gudule te Brussel.

In de eerste brief verklaart de overste van het klooster Sint Nicolaas te Utrecht, dat zij een arm van de Maagd en Martelares Sint Agatha gegeven heeft aan Jonkheer Everard Botter,[1] opdat deze ze naar veiliger streken zou overbrengen.

In de tweede brief verklaart Alardus Kuykius,[2] kapelaan van de Sint Salvatorskerk te Utrecht, dat hij aan dezelfde genoemde edelman heeft gegeven twee doornen uit de doornenkroon van onze Heer.

Beide brieven zijn door verschillende geestelijken te Utrecht ondertekend.

Klaarblijkelijk is de opsteller van de beide brieven niet goed op de hoogte geweest van de kloosterorde, waartoe de zusters van Sint Nicolaas behoorde.

Want in de eerste brief staat „priorissa monasterii monialium regularissarum ordinis S. Augustini en in de tweede brief: conventus monialium regularissarum ordinis S. Francisci. Het klooster nu van Sint Nicolaas te Utrecht werd bewoond door zusters Tertiarissen en was aangesloten bij het Kapittel van Utrecht en nergens hebben wij vermeld gevonden, dat het tot de Orde van Sint Augustinus is overgegaan. De overste van het klooster werd

ook nooit genoemd „priorissa" maar „mater" of ministra of matersche.

De eerste brief luidt aldus: [3]

1616-Juli 20 (stilo veteri).[4]

Omnibus ac singulis Christi Jhesu fidelibus, praesentes inspecturis, lecturis, salutem a Domino.

Nos, Margareta, Dei gratia in monastica disciplina enutrita, regulariter electa et per hos bellorum fluctus eodem bene adiuvante, et iamnum existens Priorissa monasterij monialium regularissarum ordinis S. Augustini in civitate Ultraiectensi in honorem B. Nicolai episcopi, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo a Frederico Blancenhemio felicis recordationis quinquagesimo primo Ultraiectensi episcopo laudabiliter exstructi atque dotati, harum litterarum argumento bona fide declaramus et Deo conscio testatum facimus ab initio prorsus conditi monasterii nostri a dicto Blancenhemio impetratum monasterio nostro donatum (in summo altari cistae argenteae inclusum), repositum summaque veneratione exceptum cultumque fuisse brachium Sancte Agathte Virginis et martijris.

Interim ego, cum aetate mea ingravescente omnia hereticorum perturbationibus in dies collabi magisque collapsura non vanis argumentis intelligerem et monasterium personarum penuria laboraret, dictum brachium viro catholico et peramico D.Everardo Bottero in manus tradidi, ut ab hostium injuriis liberatum in securiorem piorum Christi fidelium venerationem pro sua in sanctam virginem pietate vindicaret, quam donationem sponte factam ut posteri integram et ratam haberent manu propria in praesentia duorum sacerdotum his subscripsi et sigillo monasterij insuper communivi.

Datum millesimo sexcentesimo decimo sexto vigesimo die Julij stilo veteri.

Ego Alardus Cuijckius sacerdos attestor.	Mergriete Hendrix van Wijnterswik priorissa.	fr. Wilh. Wantenaer cano. Regul. et sacerdos attestor.

De tekst van de tweede brief is aldus:

1617-Maart 3 (stilo veteri).[5]

Omnibus ac singulis Christo Jhesu fidelibus, praesentes inspecturis, lecturis, salutem in Domino.

Nos Alerdus Kuykius vicarius Ecclesiae Salvatoris in civitate Ultraiectensi, nec non sacellanus et confessarius conventus monialium regularissarum ordinis S. Francisci in honorem S. Nicolai episcopi, anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo a Frederico Blancenhemio felicis recordationis quinquagesimo primo Ecclesie Ultraiectensis episcopo laudabiliter extructi atque dotati harum litterarum argumento bona fide declaramus et Deo conscio testatum facimus, ab initio prorsus conditi monasterii supranominati a dicto Blancenhemio impetratas monasterio donatas et in summo altari ornatas repositas summa veneratione exceptas cultasque fuisse duas spinas de Corona Domini nostri, longitudinis unius parvi digiti.

Verum cum priorissa monasterii S. Nicolai supranominati, ingravescente aetate, graviora deinceps religionis Catholicae detrimenta pertimeret, nec non monasterium extrema personarum penuria laboraret, praedictas duas spinas ex capsa iussu priorissae a me desumptas viro Catholico et peramico D. Everardo Bottero in manus tradidi, ut ab hostium injuriis liberatas in securiorem piorum Christi venerationem pro sua in Sanctissimas Spinas Jesu pietate vindicaret, quam donationem sponte factam, ut posteri integram ac ratam haberent manu propria et venerabilis priorissae in praesentia horum sacerdotum his subscripsimus et monasterii sigillo insuper munivimus.

Datum Ultraiecti in loco refugii nostri, anno millesimo sexcentesimo decimo septimo tertio Martij, stilo veteri.

Guilielmus Waeregheem
Soc. Jesu sacerdos.
F. Nicolaus Georgius
Ord. S. Dominici.

Ego Alardus Cijckius,
indignus sacerdos, attestor.
Margriete Hendrix van
Wijnterswyck, priorissa.
Petrus Maillart Soc.
Jesu sacerdos.

[1] Zie over hem: *Archief-Utrecht,* Dl. XLV, blz. 253, 255.
[2] Zie over hem: *Archief-Utrecht,* Dl. I, blz. 349; VII, 39, 145, 371, 381, 388.
[3] *Archief van St. Gudule in Brussel,* Reg. n. 102.
[4] Oorspr., perkament met aanh. ovaal zegel in rode was, waarop het beeld van Sint Nicolaas met randschrift: S. domus inclusarum S(an)c(t)i Nicolai tercii Ord(in)is de p(enite)ncia.
[5] Oorspr., perk., met afh. zegel in rode was. Brussel, *Archief St. Gudule* n. 90 Reg. 115.

PATER JAN NEIJEN O.F.M.

EEN KORTE LEVENSSCHETS

ENKELE BRIEVEN BETREFFENDE ZIJN PERSOON EN ARBEID

DOOR P. ALBERTUS FICK O.F.M.

Alvorens over te gaan tot publicatie van enige brieven, die persoon en leven van Pater Jan Neijen belichten, menen wij goed te doen eerst enige nadere inlichtingen over deze merkwaardige figuur te geven, speciaal in verband met het bekende twaalfjarig bestand, waarbij hij zulk een belangrijke rol speelde.

Dat bestand, waarbij Spanje voor het eerst de Zeven Provinciën erkende, als vrije en souvereine landen, kwam vanzelf, na bijna veertig jaren harde, moeilijke strijd, niet ineens uit de lucht gevallen. Langdurige en moeizame onderhandelingen gingen eraan vooraf. Reeds sinds Mei 1606 trachtten de aartshertogen te Brussel, Albert en Isabella, een einde aan de uitputtende oorlog te maken.

De grote figuren, die aan de tot-stand-koming van het bestand medewerkten, waren aan de ene kant: prins Maurits, Oldenbarnevelt en de griffier der Staten Cornelis Aerssen, aan de andere zijde: aartshertog Albert en de markies Spinola, de veldheer van de Spaanse troepen. De tussenpersoon was een Minderbroeder, pater Jan Neijen, soms ook verkeerd (de) Ney genoemd. Hij was rondom 1607 de man van de dag. In vele pamfletten - de krant van die tijd - werd over hem geschreven, zijn caricaturen werden verspreid, koningen wensten hem te spreken, Peter Paul Rubens mocht hem portretteren, terwijl de Delftse hofschilder van Mierevelt hem tijdens zijn oponthoud in Den Haag uitschilderde. Vondel brengt in zijn bekend gedicht „Roskam" Neijen's naam in verband met naaien en zingt:

„. . . .hoe zou hij vader Ney opwekken door gebeên,
om met zijn tong dees scheur te neyen hecht aaneen!"

Interessante bijzonderheden zijn uit van Neijen's leven bekend. Op vier-jarige leeftijd werd hij ijlings van Antwerpen naar Middelburg meegenomen: de vader van Jan, Maarten Neijen, had namelijk eind 1574 tevergeefs getracht om het machtige Antwerpen door een staatsgreep in de macht van de prins van Oranje te brengen; toen de toeleg mislukte, moest hij hals over kop de wijk nemen, om aan het wraakgericht van landvoogd Requesens te ontkomen. In Zeeland werd hij door een nieuwe winstgevende betrekking voor het verlies van zijn ambt als klerk aan de Antwerpse rekenkamer schadeloos gesteld. Jan werd zorgvuldig in de nieuwe leer opgevoed en mocht te Rotterdam in de latijnse school van Carpentier een verdere vorming genieten.

Wij zouden gaarne weten, wat Jan er rond 1590 toe bracht, de hervormde Kerk te verlaten en Katholiek te worden. De bekering was heel grondig, want een of twee jaren later trad hij in het Minderbroedersklooster te Antwerpen. Februari 1597 deed hij te Leuven zijn eerste heilige Mis. Voor verdere studie werd hij naar Spanje gezonden, alwaar hij met het stijlvolste hofleven van die dagen kennis maakte. Daar leerde hij de kunst, die hij later zo zeer zou nodig hebben, het gemak om zich in hogere kringen te bewegen. Als predikant kreeg hij een goede naam, doch misschien nog meer als speecher aan feestdiners.
Teruggekeerd in de zuidelijke Nederlanden werd hij in 1603 gardiaan van het Brusselse convent. Veel deed hij voor de uiterlijke verfraaiing van het klooster, maar zijn veelvuldige afwezigheid van de geestelijke oefeningen lokte protestbrieven naar Rome uit. Toen de kardinaal staatssecretaris een onderzoek instelde, kon de nuntius een geruststellend schrijven aan Rome richten.

Op het generaal kapittel te Toledo, waarheen hij naast de provinciale overste als afgevaardigde van de Nederlandse provincie gezonden was, werd Neijen tot commissaris-generaal, dus gevolmachtigde van pater generaal, over zes ordesprovincies in de Nederlanden en het Duitse rijk aangesteld.
Deze kapittelreis bracht hem nog nauwer met het Spaanse hof in contact en bij zijn terugkomst in de Nederlanden kreeg hij een

JAN NEIJEN O.F.M.
Portret door P. P. Rubens. Paneel 95 1/2 x 74 1/2 cm.

Zie over dit portret: G. D. Gratama, Het Portret van Jan Neijen door Rubens. Onze Kunst XVII (1918) blzz. 34-41.

brief voor het aartshertogelijke hof en voor markies Spinola mee, waarin hij als politicus en diplomaat werd aanbevolen.
Als commissaris-generaal tot lange visitatiereizen verplicht, benutte hij die kans om aantekeningen te maken van de sterkte der Staatse troepen en de ligging van hun forten, welke hij eigenhandig naar de Spaanse koning zond. Voor een visitatiereis naar Keulen verkreeg hij van de aartshertogen een gewapend geleide, doch dit kon niet voorkomen, dat de stoet door rovers werd overvallen. Hierbij werden zelfs twee soldaten gedood en Neijen zelf kon alleen na betaling van 1200 gulden het vege lijf redden.
Toen begin 1607 de vredesonderhandelingen met de Staten vastgelopen waren, omdat deze krachtig te verstaan gegeven hadden, dat zonder souvereiniteitserkenning er van geen vrede sprake kon zijn, dacht men aan Neijen als de nieuwe figuur, die de onderhandelingen op een andere basis zou trachten voort te zetten.
Meer dan ooit snakte men in het Zuiden naar vrede. Economisch was het land uitgeput, zowel de handel door het sluiten van de Schelde, als de landbouw door de plunderende Staatse ruiterij. Daarbij kregen de Spaanse en Italiaanse troepen te weinig soldij van de Spaanse koning, zodat overal opstandjes en muiterijen uitbraken. Spinola had haast heel zijn persoonlijk vermogen in soldij om laten zetten. Dit bracht aartshertog Albert en Spinola er toe, om noodgedwongen de souvereiniteit van het Noorden maar te erkennen.
Jan Neijen moest trachten om in ruil voor deze concessie zoveel mogelijk voordeel voor de Zuidelijken te verwerven. Hij moest een basis voor de officiële vredesonderhandelingen leggen en intussen een voorlopige wapenschorsing bewerken, die het land rust zou verschaffen. Door middel van de oude familierelaties met het prinselijk hof zou hij toegang krijgen tot de leidende figuren in Den Haag. Zijn persoonlijke bekendheid met het Spaanse hof waarborgde het contact met de andere kant.
Vermomd als koopman kwam Neijen op 2 Maart in de avond te Rijswijk aan. Vandaar werd hij in het holle van de nacht naar het paleis van de Prins in Den Haag gevoerd, waar de conferenties begonnen.
Het zou een langdradige geschiedenis worden, wanneer de onder-

handelingen in details verteld werden. Het voornaamste is, dat de Minderbroeder de voornaamste opzet van de Aartshertogen verwezenlijkte. Er kwam een basis tot stand, waardoor de officiële besprekingen mogelijk werden.
Op 4 Mei ging een wapenschorsing voor de tijd van acht maanden in, die een gunstig verloop van de speciale vredesonderhandelingen zou waarborgen. In het accoord hierover van 24 April staat de eerste erkenning van de Republiek als onafhankelijke mogendheid. De aartshertogen, die de Nederlanden als bruidschat van Filips II ontvangen hadden, zeggen daarin, dat zij met de noordelijke Nederlanden willen onderhandelen „in de hoedanigheid van en dezelve houdende voor vrije landen, Provinciën en Staten, waarop zij geen aanspraak maken".
Overzien wij de bepalingen van deze overeenkomst, dan merken wij, dat alle voordelen aan de zijde van de Zeven Provinciën zijn. Ondanks alle moeite om de Spaanse kroon er buiten te houden, had Neijen niet de clausule kunnen verhinderen, waarin een speciale bekrachtiging van Filips III vereist werd. Vervolgens had Maurits nog net bewerkt, dat de wapenstilstand niet voor de vloot zou gelden, daar deze juist een grote campagne in de Spaanse wateren voorbereidde. Men had daarenboven de bepalingen zo geformuleerd, dat de beruchte strooptochten van de Staatse ruiterij onbelemmerd konden blijven doorgaan.
Het bericht van de plotselinge wapenstilstand na 40 jaar strijd ging als een lopend vuurtje door Europa. Het trotse Spanje, dat ook de zuidelijke Nederlanden overheerste, kennend, had niemand zo iets durven verwachten. En dat had die onbekende Minderbroeder gepresteerd!
Alleen Spanje was ontevreden. Het bericht van de wapenschorsing was daar nog niet binnen, of de Spaanse vloot leed bij Gibraltar een gevoelige nederlaag. Zoals begrijpelijk is, waren Filips III en zijn koninklijke raad niet van plan, het accoord te bekrachtigen voordat de wapenstilstand zich ook ter zee uitstrekte.
Spinola en Neijen hadden dit wel voorzien. Vóór het bericht van de zeeslag hier bekend was, was Neijen al langs een slinkse weg zonder paspoort in Den Haag doorgedrongen. Toen namelijk de uitwisseling van de verzegelde documenten van het in Den Haag

Anno MDCIIX, Aetatis XXXIIX

JAN NEIJEN O.F.M.
Gravure door Jan Harmensz. Muller naar Michel Jansz. van Mierevelt.
Muller, Portretten no. 3842.

en Brussel opgemaakte accoord,, op een schip in de Schelde plaats gevonden had, slaagde Neijen er met woorden en een prachtig geschenk in, de gedeputeerde van de Staten ertoe te bewegen, hem in zijn boot mee te nemen. Na een nacht vol onzekerheid in het ruim van het schip te Delfshaven, kreeg Neijen verlof zijn wensen in Den Haag kenbaar te maken. Maar daarna werd hij geïnterneerd in het Sint Aagtenklooster te Delft. Ondanks dat poogde hij met beloften de griffier der Staten Aerssen voor zijn wagen te spannen, doch deze liet zich door zulke aanbiedingen namens Spinola niet van zijn plicht afbrengen.
Pas op 1 Juni mocht Neijen in Den Haag de wapenstilstand ter zee tekenen, maar de voorwaarden waren nog ongunstiger. Uit liefde voor de vrede zette Neijen zijn handtekening.
Toen er van de kant van Madrid allerlei moeilijkheden rezen en de koning de gevraagde bekrachtiging niet in de juiste vorm wilde ondertekenen, werd Neijen naar het hof gezonden, om de gewenste ratificatie los te krijgen. Dit lukte. Op 18 September werd de ratificatie verleend.
Na veel op en neer reizen slaagde Neijen, nog voor het jaar om was, in zijn opzet.
Op 1 Februari 1608 kon Spinola met een delegatie naar Den Haag vertrekken, om daar de officiële besprekingen te beginnen. Ook de Minderbroeder nam eraan deel. Toen er opnieuw van Spaanse zijde bezwaren gemaakt werden, ging Neijen weer te Madrid bemiddelen, doch nu was zijn succes minder groot. Hij had gehoopt binnen twee maanden terug te zijn, het werden er acht! Maar de moeilijkheden losten zich vanzelf op. Na de verlegging van de conferentie eerst naar Bergen op Zoom en tenslotte naar Antwerpen, werd Neijen in zijn vaderstad als de bewerker van de vrede gehuldigd. Zijn handtekening onder het eindverdrag van 9 April 1609 betekende het einde van een interessante politieke loopbaan.
Als commissaris-generaal werkte hij nog enkele jaren, totdat de dood hem op 20 November 1612 te Madrid overviel. Zijn chronicum luidt: paX IoanneM DeCorabIt.

Een van de voornaamste bronnen voor het leven van Pater Jan Neijen is de correspondentie van pater Michaël Landtman O.F.M. met kardinaal Scipio Borghese, de staatssecretaris van Paulus V. Vier brieven bevinden zich in het archief Borghese. Deze zijn zeer eenzijdig en slechts met uiterste voorzichtigheid te hanteren; toch verschaffen zij belangwekkende inlichtingen over Neijen's leven in de jaren 1606 en 1607. De brieven werden door toedoen van pater Dalmatius van Heel O.F.M. gefotografeerd en door pater Marculphus Heijer O.F.M. gecopiëerd. Voor het welwillend ter beschikking stellen van deze documenten betuigen wij hartelijk dank.
Naast deze vier brieven wordt nog een brief van de Brusselse nuntius Frangipani gepubliceerd, die op de informaties van kardinaal Borghese naar aanleiding van de brieven van Landtman, een geruststellend antwoord kon geven. Deze brief berust in copie in het Brusselse rijksarchief.

Pater Michaël Landtman, de schrijver van de vier aanklagende brieven, was rond het jaar 1590 provinciaal geweest van de door Hendrik de Vroom (Sedulius) O.F.M. gestichte Tyroolse provincie. In 1606 verbleef hij reeds tien jaren in het Brusselse Observantenconvent, waar eind 1603 pater Jan Neijen op de jeugdige leeftijd van 33 jaar tot gardiaan benoemd was. Waarom Landtman in Brussel verbleef is niet duidelijk. Hij was de biechtvader van de in Brussel verblijvende Duitsers. Landtman kon het niet met die jonge gardiaan vinden. Al te duidelijk genoot deze immers de protectie van de commissaris-generaal Andreas de Soto O.F.M., de biechtvader van de Spaanse infante, aartshertogin Isabella. Men kan aannemen, dat Landtman zijn beschuldigingen ten dele uit waarachtige ijver voor de kloosterlijke observantie aan Rome heeft kenbaar gemaakt, maar persoonlijke grieven speelden daarbij geen kleine rol. Heel kwalijk had de oud-provinciaal het Neijen genomen, toen deze bewerkt had, dat het door de generaal verleende en door de commissaris-generaal bevestigde

verlof, om zijn vaderland te mogen bezoeken, op het allerlaatste moment door de commissaris-generaal werd ingetrokken.

Toen in 1606 Jan Neijen met zijn provinciaal naar het generaal kapittel van Toledo vertrokken was, waartoe de Brusselse gardiaan als custos en dus als gekozen vertegenwoordiger van de provincie Germaniae Inferioris opgeroepen was, diende Landtman verschillende aanklachten in, zowel bij de pauselijke nuntius te Brussel Frangipani, doch ook bij de Heilige Stoel. Het was hem duidelijk geworden, dat Jan Neijen, de favoriet van de Soto, wel eens diens opvolger zou kunnen worden en dan als commissaris-generaal van de natio Germano-Belgica, gevolmachtigde van pater generaal in zes Nederlandse en Duitse provincies, de hoogste macht in deze streken zou verwerven. Dit wilde Landtman kost wat kost voorkomen. Maar zijn pogingen hadden geen resultaat. Ook na de terugkomst van Neijen als commissaris-generaal bleef Landtman Neijen beschuldigen, „ut tandem praesumptuosus homo ille.... compesci et humiliari posset", „opdat eindelijk eens die verwaande mens in bedwang gehouden en vernederd kan worden". Wie zijn brieven rustig leest, gaat eerder twijfelen aan de geestesvermogens van de oud-provinciaal, dan aan de schuld van Neijen. Een eigenlijke weerlegging is dan ook niet meer nodig, maar het antwoord van de Brusselse nuntius aan kardinaal Borghese, toont ten overvloede aan, dat Neijen, hoewel dan geen heilige, toch niet de booswicht was, die Landtman uitschildert.

De eerste brief die pater Michaël Landtman naar Rome zond, is gedateerd 11 Maart 1606. Pater gardiaan Neijen was toen op het punt naar het generaal kapittel van Toledo te vertrekken, dat in Mei gehouden zou worden. Met een ordeloze reeks beschuldigingen, met veel herhalingen en vitterijen wil Landtman in Rome stemming maken tegen Neijen. De bedoeling ervan deelt hij niet uitdrukkelijk mee in de brief zelf, maar is duidelijk uit de copie van zijn brief aan de Brusselse nuntius Ottavio Mirto Frangipani, welke hij op 24 Juni 1606 naar Rome zond. Landtman hoopte dat de kardinaal op het generaal kapittel, de benoeming van Neijen tot commissaris-generaal zou verhinderen en vervolgens de nuntius zou gelasten het klooster te visiteren. Ondertussen be-

werkte Landtman mondeling en schriftelijk de nuntius, om tot een canoniek onderzoek over te gaan.
Brom heeft in zijn „Archivalia in Italië" I no. 2498 pag. 925 een zeer kort regest van deze brief gegeven en een citaat aangehaald.

I.

1606 Maart 11. Brief van pater Michaël Landtman O.F.M. aan de kardinaal-staatssecretaris Scipio Borghese, geschreven te Brussel Zaterdag voor Passiezondag 11 Maart 1606. Met naschrift.

Cum Ordo noster Seraphicus protectore pro tempore sit destitutus, post Reverendissimum P. Generalem patronum alium, praeter Illustrissimam ac Reverendissimam Amplitudinem vestram quaerere ne... esse duxi, de cuius bonitate et clementia, qua religiosos amplectitur confisus, pio zoelo et affectu motus, ad graviora praecavenda eandem literulis his... incultis fatigare, mihi temperare non potui. Summa animi itaque demissione Ill. ac Rev. Amplitudinem vestram rogatam velim, ut eas aequo animo percipere non dedignaretur.
Licet Alma haec nostra Germaniae Inferioris Provincia, Ill. ac Ampl. Domine praesul, ob singularem disciplinam monasticam observantiam regularem, qua hactenus viguit et (gratia Dei) adhuc viget, prae caeteris provinciis semper fuerit commendata, attamen, postquam pater *Joannes Neiaenius* ad Guardianatum Bruxellense et iam in provinciae ad Capitulum Generale Custodem ex favore est promotus, conventus noster quondam celeberrimus, haud parum a priscorum piorum patrum instituto ac observantia regulari deflexit defecitque. Nec mirum, cum sit homo politicus totus, mundanus plus quam religiosus, in quo nec scintilla religionis relucet.

Continue aedificat, construit, destruit, reaedificat. Aedificia duo ex altioribus absque ulla necessitate anno superiori auctoritate propria neque superiorum neque patrum Discretorum consensu requisito, destruxit, iterumque construxit, mox ut vanam gloriam veneraretur ac nomen sibi acquireret. Eapropter a Reverendo p. Ministro in Capitulo fuit repraehensus, sed cum superiorum auctoritatem (quo-

JAN NEIJEN O.F.M.

Van een onbekende tekenaar. Tekst en levensdata zijn foutief. De gravure berust op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.

rum voluntatis vafer, versipellis, callidus et astutus Guardianus ille ad nutum habet) ab illo quasi pendere praesumptuose sibi persuadet, omnia impune licere existimat, neminem curat, neminem veretur. Sic volo, sic iubeo, sic pro ratione voluntas. Eleemosinam conventus satis largam profundit ac inutilitur expendit. In mense Augusti accepit Antverpiae a quodam Mercatore sexcentos coronatos, nemini de acceptis vel expensis rationem reddit.
Sanctam Communitatem negligenter sequitur, raro in choro, raro in Refectorio comparet, vadit coenatum sicut pransum, tunc circa medium noctis per mirabilem practicam et inventionem, latenter et furtive conventum intrat, quod illi fere quotidianum est, porta versus plateam interim patet. Fratibus secretorum suorum consciis, adulatoribus, filiis suis dilectissimis similiter coenandi ac foris pernoctandi facultatem concedit, sicut et ipsemet saepe extra conventum pernoctat, socium ad conventum remittit, tunc solus ille ibi manet, quem scandalosum et suspectum accessum semel contigisse nobis constat, quod in tam celeberrimo loco, ubi Regiam magnificam ac splendidissimam habemus, nunquam fuit auditum. Convivia tam mulierum quam virorum in hospitio publico caelebrat, quae aliquando in mediam noctem usque protrahuntur, tunc a saecularibus bene repletus ad claustrum commitatur. Conventum interim p. Vicario commendat, cui plus quam Reverendo patri Ministro honoris defert, solummodo ne de abominabili suo regimine conqueritur. Qui Vicarius, masculus ille curiosus et superbus, praecipue quando est ebrius (facile enim miser homo a vino obruitur), semper cum fratibus litigat, contendit, furit, insanit, nulla nullibi discretione utitur.
Quando communitas habet recreationem in Refectorio generalem vel solemnem, quae bis terve in anno fieri solet, nempe ante festum Omnium Sanctorum et diebus resurrectionis (*in margine een onleesbare tussenvoeging*) tunc convivium solemne parat, invitat nobiles ac magnificos dominos, quasi nos ipsi canonici essemus. Habemus interdum plus quam viginti saeculares in mensa, quamvis de necessariis ipsimet provideant.
Idem p. Guardianus nec a suspecto ac scandaloso mulierum consortio et colloquio est immunis, prae caeteris habet unam sibi charissimam, cuius amore totus est inescatus, quam frequenter diu

noctuque in foro et hospitio publico invisere solet, cum qua multum suspectum se reddit, cuius maritus decrepitus deflexaeque aetatis, bonus est simplicianus et hospes - bon homo - tales enim volumus habere. Magnatum necnon nobilium matronarum gratiam, favorem et amicitiam quaerit.
Guardianatus propter libertatem, qua ipse perniciose abutitur, est in conventus nostri destructionem animaeque suae perpetuam damnationem, quod ego Reverendo p. Ministro in visitatione aperte dixi. Quamvis haec et similia visitantur, pro peccatillis reputantur, et propter odium persecutionesque intollerabiles, aliud in effectu nihil sequitur. Expertus loquor nam veritas odium parit. Mulierum quotidianum ad chorum ingressum detestabilem, fratribusque multum perniciosum necnon parvulorum discursus intempestivos (licet consuetudinem hanc minime laudabilem, ab illo non introductam), dudum si voluisset et facillime quidem prohibere potuisset, quapropter Reverendus p. Minister in virtute s. obedientiae in capitulo illi iniunxit, altare in choro, ad Reverendissimi p. Generalis Francisci a Sosa mandatum, more Italico, extra chorum collocaret, sed nihil minus, quam ut hoc in effectum produceret, hactenus curavit, cum tamen quotidie sine fine alia minus necessaria destruit, iterumque construit. Praesente illo, operarios et pictores in conventu semper habuimus. Curavit iam per omnia cellam novam sibi parari, quasi perpetuo nobis dominaturus, cuius curiosa aedificiorum constructio, pacem et quietum fratrum inquietat, amicos gravat, ac hominum perversis indiciis nos exponit. Portam conventus interiorem ab antecessore suo paulo ante de novo optime et fortissime extructam, statim in principio regiminis sui destruxit et aliam per quam valde astute in nocte absque clave intrate potest, construxit.
A Reverendo p. Ministro, statutum provinciae insolitum, pro conventu nostro Bruxellensi impetravit, ut ii qui ad Completorium non comparent, eandem poenitentiam, quam illi qui ad Matutinas non surgunt subeant, cum tamen ille Completorio numquam intersit, sed fraequentissime circa mediam noctem (ut dictum est) ad conventum venit. Patribus confessariis praecepit, ut quando secularium confessiones vesperi excipiunt, semper ad tollendam suspicionem mali, lumen penes se haberent, et ille in parlamen-

torio collatione vel Completorio cum amasiis suis in tenebris, sine arbitris sedet; solus cum sola est praesumptio mala. Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Illustrissima ac Reverendissima Amplitudo Vestra rebus in conventu nostro Bruxellensi sic constitutis, modo . . . . an talis formalis Guardianus, potator strenuus et noctivagus, qui more verspertilionum tempore nocturno per civitatem volat atque discurrit, ad altiora, ad quae iam aspirat, sit promovendus et non potius omni dignitate privandus, ordinisque ab officiis suspendendus, ... loco, ad scandalum publicum evitandum, amovendus. Sed dignum est, ut hoc illi praestes, diligit enim gentem nostram, idioma nostrum callet et sijnagogam ipse aedificavit nobis. (Luc. 7, 4-5). Et sic honorabitur quemcumque Rex voluerit honorare. (Esth. 6, 9). Munera placant homines deosque (Ovid.), quibus bene onustus ad capitulum generale proficiscitur, variis muneribus, parata paecunia, literisque commendatitiis, quibus illorum corda mulcere occulosque recreare conabitur, quorum dignitates in sacerrimo nostro ordine conferre . . . . (. . . . proch dolor ut aiunt) vendere inter est, qui non solum dignitates in ordine sed etiam episcopatum (vel potius infernum) - ad quam episcopalem dignitatem, ut nobis relatum est, avide anhaelat, - tali thesauro comparare posse sibi persuasum habet; in tantam enim praesumptionem animique elationem diabolus hominem hunc inflatum et praedicatorum arrogantem impulit.

Vere, vere quantum ad literam custos est in nocte, qui suis excursibus nocturnisque commessationibus civitatem Bruxellensem bene et diligenter custodit.

Statura eius non est respicienda. In aetate 36 aut circiter annos tantum habet, decimum in sacerdotio nondum completum, et tanta vivendi licentia gaudere impio permittitur? Quis talia umquam audivit? Et non vult ut aliquis nostrum contra tam scandalosos excessus suos ne quidem mussitet. Et si talia a Reverendissimo p. Commissario nostro A(ndrea) a Soto Hispano illi obiiciuntur et exprobrantur, tunc negat, clamat, litigat cum illo, quo(. . . .) pater debet tacere. Admodum R.P. Minister, qui satis charitative et discrete nobiscum agit, non est culpandus, cum in isto conventu Bruxellensi auctoritatem suam plene ac libere hactenus

exercere non valuit, nam si R. S. P. alicui obedientiam impertivit tunc praesumptuosus ille Guardianus, per patrem Commissarium aliam procuravit, et e contra, insigniter enim superiores blandimentis versutiisque suis excaecare novit.
Omnia a me hic scripta, si in veritate non ita se habent, privet me Deus regno suo. Plura de isto fa.... Guardiano nostro coram (si Romam adire mihi liceret, quod ex animo quidem optarem) ....da restarent, tamen superioribus meis insciis, obedientiam me procurasse, neque ad Illustrissimam Amplitudinem Vestram quicumque scripsisse intelligere possent, alias ex sijnagoga me ejicerent. Er si (....)mum quid ex hac visitatione mihi acciderit, quod timendum est, postquam ex Hispania ad nos reversus fuerit, et aliquid ei constiterit, videat, ne in caput suum retundat, et experiat tunc quid sint aut possint *Muff*[1], quod canis interpretatur.
In concione sua quadragesimali anni superioris Germanis praesentibus in Germanicae nationis nostrae ignominiam ac contumeliam, canes nos appellavit, ob quam concionem ipso die ad Regiam sive Curiam fui vocatus et requisitus, sed aliter quam res se habebat, dicere non potui. Serenissimus Archidux noster Albertus ab Austria est Germanus. Serenissima Hispaniorum Regina cum tota sua prosapia Austriaca splendidissima, est Germana. Altera die Conversionis S. Pauli eiusdem anni conventum p. Vicario commendavit sub praetextu studiis incumbendis pro concionibus quadragesimalibus faciendis, - Deus me amet, non mentior, - quotidie excurrebat, aut in conventu separatim convivas habebat, similiter in quadragesima faciebat. Eodem modo Dominicis diebus Adventus mane praedicatum exibat et in nocte ad conventum redibat. Et quod forte praedicando mane aedificabat, vesperi potando iterum destruebat, nam cuius vita despicitur, eius doctrina contemnitur. Non puto, Illustrissime ac Amplissime Domine praesul, fraternam charitatem in hoc me laedere, cum talis praelatus in Congregatione minime sit tollerandus.
Er si ad Reverendissimum p. Generalem epistolam similem accusatoriam destinarem, oleum igni adderem, nam p. Guardianus tanta gratia, favore et benevolentia illius fretus, qua ipsum prosequitur, eo liberius impune delinquere sibi licere putat. Ego non credo, quod Clemens octavus Pontifex Maximus foelicissimae re-

cordationis, talem praelatum in aliqua mendicantium religione fuisset passus. Cuius confessionem ego in provincia mea Tyrolensi Oeniponti-Inspring (sicuti per quadriennium Illustrissimi Card. Andreae ab Austria eodem in loco) excepi, quando Sanctitas Sua in dignitate Cardinalatus adhuc constituta, anno 90, ad Regem Poloniae, pro liberatione Serenissimi Archiducis Maximiliani ab Austria legatum agebat. Quamvis modernum Pont. Max. Paulum V haud minori zoelo et religione flagrare, ac in monasticae disciplinae desertores sive transgressores animadvertere, intelligam. Et his finem imponam.

Illustrissima Amplitudo Vestra audaciae et temeritati meae gratiose veniam det, amore Dei obsecro, quod indignus ego ac incognitus, neque alicuius eminentiae, literis his meis frivolis eandem molestare, licet pio affectu scriptis, praesumpserim, quam alias multiplicibus atque gravissimis negotiis obrutam esse non ignorem. Cuius Illustrissimae ac Reverendissimae Ampl. Suae iugiter quam humillime commendatum me esse cupio.

Clementissimus Deus, Illustrissimae ac Reverendissimae Ampl. Vestrae perpetuam vitae tranquillitatem, et incolumitatem largiatur. Amen.

Datae Bruxellis, sabbatho Dominicae Passionis, 11 Martii, anno Incarnationis 1606.

Illustrissimae ac Reverendissimae Ampl. Vestrae
Humilis cliens.

Frater Michael Landtman, Ord. Minorum
reg. Observantiae, Germanorum confessor, Provinciae Tyrolensis olim Minister Provincialis immeritus.

Si Illustrissimae ac Reverendissimae Ampl. Vestrae visum fuerit, ut Romam adeam, in me nulla mora, neque testimonium (citra arrogantiam) laudabile hactenus actae vitae meae mihi deerit. Contraxi enim magnam familiaritatem per decennium hic Bruxellis cum Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Nuncii Apostolici familia, quae etiam Germanorum opera, in servitio suo utitur, quibus ego indignus sum a confessionibus.

Vaticaans Archief: Borghese III, Vol. 45c, f. 30-32 (eigenhandig oorspronkelijk).
Brom, Archivalia in Italië I, p. 925, no. 2498.

De tweede brief, die hierbij gepubliceerd wordt, is van 24 Juni 1606. Brom vermeldt deze als no. 2502 op pagina 926. Wederom richt zich Landtman tot de kardinaal-staatssecretaris Scipio Borghese. Het is een begeleidend schrijven bij de copie van de voor de Brusselse nuntius opgestelde akte van beschuldiging tegen de gardiaan. Hij dringt aan op verlof om naar Rome te mogen, daar pater generaal dat jaar toch niet in Italië zou verschijnen. Hij herhaalt enkele beschuldigingen tegen Neijen en deelt enkele nieuwtjes van het front mee. Hij maakt ook zijn bedoeling kenbaar, waarom hij deze akte aan Rome doorzendt. Hij is n.l. bang dat wanneer de kardinaal Frangipani niet met een bijzondere volmacht tot visitatie zal machtigen, deze zich door zijn podagra daarvan zal laten afhouden.

II.

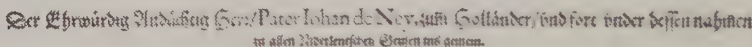
1606 (Juni 24). Brief van pater Michaël Landtman O.F.M. aan kardinaal Borghese, geschreven te Brussel op de feestdag van Sint Jan Baptist (24 Juni) 1606.

Illustrissime ac Amplissime Domine Praesul.
Ad uberiorem praesentis negotii cognitionem obtuli Illustrissimo atque Reverendissimo Domino Nuncio Apostolico informationem quandam in articulos distinctam clariorem, cuius copiam Illustrissimae Amplitudini Vestrae transmitto, quam amore Dei necnon zoelo iustitiae perlegere non dedignetur obnixe rogo.
Nisi Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Nuncius, auctoritate Apostolica speciali in scriptis expresse contenta fulciatur, verendum est, quod parum praestabit, cum Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Sua continue adversa valetudine, podagra nimirum, laboret.
Quantum ad mulierum in chorum nostrum ingressum, Reverendissimus Dominus Archiepiscopus Mechliniensis, Ordinarius noster clementissimus, testis est occulatus, qui Dominica quarta post Penthecosten, in festo S. Barnabae Apostoli, in choro nostro sub summo sacro mulieres, modestiae matrimonialis oblitae, indifferenter sine discretione aetatis ad altare usque, officiatore celebrante, appropinquare vidit; ultra chorum medium se ingerere non sunt

Beschreibung /

Der frölichen / guten / vnd gewünschten Bottschafft vnnd newen Zeitung /

Welche der Ehrwürdig Herr Pater Johan de Ney, dem gantzen Niderlande für-nemlich aber den vnierten Provincien mit grossem Frolocken fürtragen vnd verkündigen thut.

Der Ehrwürdig Andächtig Herr / Pater Johan de Ney, zum Holländer / vnd fort vnder dessen nahmen zu allen Niderlendischen Geusen ins gemein.

Antwort des Hollenders im namen aller der Niderlendischen Geusen.

Getruckt im Jar / M D C VII.

Zinneprent ter ontrading van de vredesvoorslagen, gedaan door Pater Jan Neijen O.F.M. Beschreven bij Fred Muller, Historieprenten al. I, no. 1247 en Suppl. no. 1247 (dl. IV). Zie ook Suppl. no. 1086 B. Deze prent is een Duitse copie van een Nederlandse prent uit 1598, beschreven Fred. Muller, Historieprenten Suppl. (d. IV) no. 1086 B, welke op de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage aanwezig is (verzameling van de Stichting „Atlas van Stolk").

contentae, nisi propius accedant. Eodem modo, festis diebus, parvuli utriusque sexus, aliquando altare circumstant, secundum vel tertium gradum (quatuor enim gradus habet) etiam ascendunt, ac nugas levitatesque pu(e)riles ibidem petulanter, insolenter exercent, in quo venerabili Sacramento, quod semper in altari reservatur, magna sit irreverentia. Et si quis zoelum habens, illos vult repellere, tunc quidam ex nostris indigne ferunt.
Reditum Reverendi patris nostri Ministri et Guardiani ex Hispania, circa festum S. Jacobi praestolamur. In mense Augusti capitulum provinciale nos celebraturos speramus.
Decima tertia huius, tres capitanei viri nobiles, capitali supplicio sunt affecti. Causa haec erat: ante biennium per negligentiam (ne dicam proditionem, nam civitati obsessae satis tempestive si voluissent succurrere potuissent) eorum quorum invigilare, exercitum gubernare, patriamque protegere intererat, amisimus civitatem quandam in Flandria - maritimam magni momenti - cum 8 vel 9 galleris, Schlusam nomine, quam civitatem nostri ante paucos dies cum instrumento quod Bäthar[2] vocant, porta civitatis effracta, recuperare tentaverunt. Coeptis prospere succedentibus, cum hoste in civitate strenue feliciterque aliquando certatum est, tandem viribus deficientibus, terga nostri verterunt et repulsam passi sunt. Multi in fuga occubuerunt, ac in aqua perierunt. Si vero hi tres capitanei cum militibus suis, sicut et caeteri, irruptionem in civitatem ad quam erant citati - sed potius illam formidabant et forte detrectabant - fecissent, civitas enim iam in potestate nostrorum erat, victoriam ingenti cum laude, gloria, triumpho et honore reportassent. Itaque negligentia etiam timiditate accusati, supplicio capitali in civitate Bruxellensi sunt iustificati, quorum duorum corpora apud nos sunt tumulata. Illustrissimus Dominus Marchio Ambrosius Spinola belli dux, satis sevaeram ac rigorosam iusticiam bellicam, nec immerito, exercet.[3]
Illustrissimam Amplitudinem Vestram summa animi demissione rogatam velim, ut obedientiam Romam adeundi ad visitandum limina Beatorum Apostolorum Petri et Pauli, necnon aliorum Sanctorum, auctoritate sua propria, gratiose mihi impertiri, non dedignaretur. Reverendissimum p. Generalem hoc anno in Italiam non venturum, communis est opinio. Biennio iam, quando Reve-

rendissimus p. Generalis nobis aderat, dedit mihi facultatem Provinciam meam Tyrollensem ac patriam visendi. Obedientiam a Reverendissimo p. Commissario nostro mihi communicatam in forma praesentis copiae, omnibus rebus meis dispositis, et itineri me iam accingere volens, p. Guardianus, prius tamen illo consentiente, per eundem p. Commissarium revocavit et cassavit, et sic flens ac dolens, magnaque cum confusione, quam mihi propter Germanos, quibus iam valedixeram, fecerat, invitus detentus fui. Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Nuncii Apostolici discessus, multis non exiguam tristiam pariet; erat enim Serenissimis Principibus nostris, necnon toti Aulae gratissimus.

Clementissimus Deus Illustrissimae Amplitudini Vestrae perpetuam vitae tranquilitatem et incolumitatem in utroque homine largiatur. Amen.

Cui etiam quam humillime iugiter me commendatum esse cupio.
Datum Bruxellis in festo S. Joannis Baptistae anno 1606.
Illustrissimae Amplitudinis Vestrae humilis cliens
Frater Michaël Landtman Ord. Minorum
Germanorum confessor, Provinciae Tyrolensis
olim Minister Provincialis immeritus.

(Met andere hand):

Mechliniae ex Consilio Provinciali.
30 Junii 1607
Henrici Costerii Prothonotarii.

....nihil immutatum quae sint acta in concilio Provinciali.

Vatikaans archief: Borghese III, vol. 107e-f, f 265-265v (eigenhandig, oorspronkelijk).
Brom, Archivalia in Italië I, p. 926, no. 2502.

III.

De twee gepubliceerde brieven zijn zeker merkwaardig genoeg. De derde brief is de voor de nuntius opgestelde akte van 13 beschuldigingen, een letterlijk program, hoe de nuntius in het klooster de visitatie moest verrichten, hoe hij Neijen in verhoor moest nemen, welke personen hem nader konden inlichten, welke straffen de gardiaan en zijn handlangers moesten krijgen. Het is een

tragisch en tevens kostelijk document. Wij zien hoe Landtman in een kinderlijke fantasiedroom als visitator zich op Neijen wreekt. Voor een psychiater biedt dit stuk een hoogst interessant object van onderzoek. Het stuk is ook van 24 Juni 1606, zoals wij reeds aangaven.

1606 Juni 24. Copie van de brief van Pater Michael Landtman O.F.M. aan de Apostolische Nuntius te Brussel, gezonden aan de Kardinaal-Staatssecretaris Scipio Borghese op 24 Juni 1606.

Illustrissime ac Reverendissime Domine!
Si literae meae, quas ego Roman destinavi, non sunt missae in Hispaniam ad Capitulum Generale, pater Guardianus noster pro certo Commissariatum vel aliam dignitatem impetrabit. Commissariatus p. Commissarii (..?) qui tantum per sexennium durat, iam expiravit et vivae vocis oraculo officio suo apud nos se abdicavit. Postquam R.P. Minister cum p. Guardiano ex Hispania reversus fuerit, quorum adventum circa principium mensis Julii vel paulo post praestolamur, Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra forte non gravabitur ad nostrum conventum venire, et ea quae a Sanctitate Sua in mandatis habet, coram communitate proponere. Inter caetera, salvo tamen per omnia iudicio sententiae melioris, Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra ex informatione, quam ego tempore superiori Aprilis illi praesentavi, tali vel simili modo, articulos sibi formare poterit.
Quod semper aedificet, reaedificet, construat, destruat, et aliquando minus necessaria. Curavit inter caetera suggestum in templo nostro deaurari, quasi esset ecclesia cathedralis, aut alicuius magni principis. Quid perditio haec? (Matth. 26, 8). Unde sumptus? An conventus tam largas eleemosinas habeat? Continue aedificare, construere, pacem et quietem fratrum inquietare, amicos gravare hominumque perversis indiciis nos exponere solent. Cui reddat rationem sive computum? Et quoties? Si responderit patribus discretis, qui sunt discreti? Surgant, auctoritate qua fungimur, requirimus a vobis, dicite nobis in conscientiis vestris: redditne p. Guardianus semel rationem de acceptis et expensis in praesentia vestra? Subscripsistis vos? Quis est procurator huius

conventus? Aut quis habet curam eleemosinarum, librantiarum, etiam de sepulturis? Adferte mihi registra, volumus et debemus hoc primum scire, ut functioni nostrae hac in parte specialiter et serio nobis commissa, satis fueramus ac Sanctitati Suae relationem fidelem referre quaeamus. Hic omnium voces faucibus haerebunt et neque vox neque sensus erit.

Pater Guardiane, non accepisti anno praeterito Antverpiae a quodam mercatore vel Pagator sexcentos coronatus, in quem usum expendisti? Responde, mercator ipsemet de te hoc divulgavit.

Pro tertio, Sanctitas Sua audivit etiam de te, quod assidue secteris convivia, perraro inveniaris in conventu tuo, hospitia publica diurno pariterque nocturno tempore frequentas. Quid cogitant vicini ac alii, qui in foro semper obambulant? In hoc reddis te multum suspectum, charissime pater.

Deinde tam mulierum quam virorum in publico hospicio celebras convivia quae aliquando in mediam noctem usque protrahuntur. Tunc a secularibus bene repletus ad conventum (in margine: . . . .n pernoctas) commitaris.

5. Quae et qualia convivia apud Clarissas aliquando celebrasti, ubi promiscue inter mulieres sedetis, in horto deliciarum, sicut lilia vel rosae inter spinas, et vere spinas, satis tam aliis quam nobis constat, et circa vesperam bene potus, a prandio surgis. Tunc de domo in domum in tenebris vagaris, more vespertilionum ac noctivagus per civitatem volas et circa medium noctis venis ad conventum, et quis aperit tibi portam? Janitor debetne tam diu vigilare, te expectare, vel porta patere? Et quis dubitat ne interdum extra conventum dormias? Dicas nobis veritatem: seculares ipsimet qui tecum sunt in mensa et in nocte te ad conventum deducunt tibique faciunt paselosmanus, illi sunt, qui talia de te spargunt ac te infamant. Vide cui fidas.

6. Neque satis est quod tam levem coram domicellis et potatorem strenuum in conviviis te ostendis, sed etiam in conventu tuo convivia solemnia celebras, invitas nobiles ac magnificos dominos, quasi vos ipsi nobiles canonici essetis, quod aperte instituto vesstro repugnat, cum paupertatis sitis professores. Vicinos et amicos speciales, paucos tamen et perraro quidem, ubi consuetudo admittit, ad mensam vocare licitum esset, sed prandia tam opipara

parare statui vestro minime convenit. In nulla mendicantium religione neque in Hispania neque in Italia moris est, multa enim inconvenientia ex eiusmodi conviviis et recreationibus oriri possunt. Nonne unus ex patribus vestris circa festum Omnium Sanctorum vel S. Martini a quodam seculari ad effusionem sanguinis usque fuit laesus, qui illi ex casu tria aut quatuor vulnera inflixit, quem casum altera die quidam persona navi Antwerpiam versus navigando(?) narrare audivit, et postea nobis rettulit. Nihil enim opertum, quod non reveletur et occultum quod non sciatur. (Matth. 10, 26).

Recreationes et exercitia honesta, inter vos tantum, secularibus exclusis, non sunt vobis prohibita. Non sunt omnes boni Franciscani qui vobis blandiuntur et placentia loquuntur, tales sunt aliquando primi qui vobiscum bibunt et comedunt, postea vobis detrahunt et omnia sinistre interpretantur. Cavere ergo ab hominibus oportet. In qua provincia aut regione vidisti venerandos patres Capucinos, Recollectos sive Reformatos vel etiam Reverendos patres Societatis Jesu ita frequentare convivia sicut tu fecisti?

7. Magnatum necnon nobilium matronarum gratiam, favorem, amicitiam et benevolentiam quaeris et captas. Quae familiaritas et amicitia cum ducissa Brunswicensi (piae memoriae), ut de aliis taceam, tibi intercesserat, cui tam frequenter adfuisti, in cuius gratiam etiam Lovanium vel paulo ulterius ad ducem Arschotanum in habitu religioso tamque scurra levissimus per postam cucurristi? Quid tibi cum sorore eiusdem ducis Arschotani, madama illa et vidua, cuius nomen iam non occurrit? Quid tu te in negotiis ac causis matrimonialibus intromiscis, haec et similia quae aperte sunt contra professionem tuam. Non legisti in vita S. Augustini tria illa, quae in Instituta D. Ambrosii compererat, et sacratis Christo hominibus servanda asserebat: Ne cuiquam . . . . umquam poscerent, ne militare volentes ad hoc commendarent, postremo ne in patria sua ad convivium vocati accederent. Hic habes duorum Ecclesiae doctorum auctoritatem, qui te accusant. Sine mortuos sepelire mortuos suos (Lucae 9), tu sequere Christum, cuius alumnum et discipulum te profiteris.

8. In Quadragesima anni superioris praedicasti semel in ecclesia

vestra, inter caetera, quarundam nationum vitia et defectus egregie commendasti, ne dicam scabiose atque ignominiose taxasti. Itali sunt luxuriosi, Hispani superbi, Galli leves, Angli mendaces. Quid tibi fecerunt Itali? Quid Hispani? Quid Angli? Tu habitasti in Hispania, Romae fuisti Papae Poenitentiarius, quid mali tibi ab Hispanis, quid ab Italis contigit? Talia magnam in praedicatore arrogantiam et superbiam prae se ferunt. Serenissima Infans nostra Regis Hispaniarum est filia. Serenissimus Archidux noster Albertus, licet ex Germanorum Archiducum Austriacorum prosapia nobilissima ac splendidissima sit progenitus, tamen in omnibus, tam in vita quam in moribus, Hispanis, quasi unus ex illis, se conformat. Magnificus ac generosus dominus Regis Angliae Ambasiator, vicinus noster, si talia percipit, quod illum virum mendacem vocatis, quam bonam opinionem de vobis concipere potest, qui alias forsitan catholicae religioni nostrae parum est addictus? Haec et similia non faciunt ad aedificationem populi, sed potius animorum dissensionem. Memini me legisse semel in vestra regula, ubi S. Franciscus fratres suos monet et instruit, quomodo praedicare debeant, nempe ut in praedicatione quam faciunt sint examinata et casta eorum eloquia, ad utilitatem et aedificationem populi.

9. Dominicis diebus Adventus superioris anni praedicasti mane ad S. Joannem et mansisti postea tota die extra conventum in noctem usque. Quae et qualia etiam convivia domicellae tuae tibi paraverunt in fe(stis?) S. Barbarae et S. Elisabethae, quarum festivitas illis diebus colebatur, peroptime .... scimus.... sti? Te ipsum? Tu non doces secundum doctrinam D. Pauli, qui dicit: „Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar". (Cor. 9) Vides charissime pater, „castigo corpus meum". Quod forte mane praedicando aedificas, vesperi potando iterum destruis, nam cuius vita - secundum D. Gregorium - despicitur, eius doctrina contemnitur. Audivimus quidem de te quod bene praedicares, si studeres, sed plenus venter non studet libenter, magis in libidinem spumat.

Quid praedicasti de Adventu Domini Christi? De jejunio, sobrietate, abstinentia, continentia et reliquis virtutibus? Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum. D. Paulus scribit ad Romanos

(in margine: Rom. 13), quae epistola legitur Dominica prima Adventus: "Nox praecessit, dies autem appropinquavit, abiiciamus ergo opera tenebrarum et induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus, non in commessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et aemulatione, sed induimini Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis. Attendite ne forte corda vestra graventur crapula et ebrietate". Nota verba p. Guardiane et signa misteria. Vinum et mulieres faciunt apostatare sapientes, facies mulierum quasi ventus urens, mulierem morte esse amariorem, quis ignoravit? Cum tu adhuc sis juvenis, non eris fortior Samsone, neque sapientior Salomone, qui ambo a mulieribus sunt decepti et deiecti. Quomodo in tam periculoso statu tanto tempore cibum ac somnum placide capere potuisti? Sed qui bene bibit, bene dormit et qui bene dormit non peccat, meum est propositum (secundum cantilenam potatorum) in taberna mori.

Quomodo aut quando legisti horas tuas canonicas, ad quas sub poena peccati mortalis teneris? Quaque conscientia etiam celebrare potuisti? Noctis praecedentis musti crapula forte adhuc ructante ac madente? Si vero celebrare omisisti, in multis iterum offendisti, secundum venerabilem Bedam de venerabili Sacramento, ubi dicit: sacerdos non legitime impeditus celebrare omittens, quantum in eo est, privat S. Trinitatem laude et gloria, Angelos laeticia, peccatores venia, iustos subsidio et gratia, in purgatorio existentes refrigerio, ecclesiam spiritali Christi beneficio et se ipsum medicina et remedio. Vides pater, quam graviter talis sacerdos et multo magis religiosus peccet. Quas pias adhortationes ad fratres tuos habuisti, sicut in monasteriis, in quibus religio et disciplina monastica viget, fieri solet? Prelatum oportet non solum praeesse, sed etiam prodesse, verbo et exemplo praeire. Jesus coepit facere et docere. (Act. 1, 1). Fuisti custos Provinciae, fuisti etiam Romae Papae poenitentiarius, quae non est parva dignitas, sed vita et conversatio, statui et dignitati respondere debent.

10. Deinde, fuisti iam in Capitulo Generali almae huius provinciae custos, quam semper prae caeteris provinciis commendare audivimus, quod est officium custodis? Quid debes custodire? Ex his supra dictis liquide constat, quod magis civitatem hanc Bruxel-

lensem tuis excursibus, discursibus, necnon commessationibus diurnis pariterque nocturnis custodias, quam conventum tuum sub amissione aeternae salutis tibi commissum. Non fecisti tibi etiam conscientiam, quod tanta mala exempla subditis tuis hactenus praebuisti? Qui in similibus labi ac facile induci possunt? Regis ad exemplum totus componitur orbis. Vae praelato scandaloso! Guardianus dicitur a guardia, quia debet vigilare super gregem sibi commissum, de quo in tremendo illo judicii die strictissimam Deo rationem reddere tenebitur. Non sic itur ad astra, charissime Pater, S. Franciscus per aliam viam in coelum ascendit. Via quam tu ambulas, ducit ad infernum.

11. Insuper interrogetur quot annos aetatis in ordine et sacerdotio habeat. Si responderit 34, in sacerdotio 10 (nam circa principium Februarii sequentis anni habebit in sacerdotio decem annos tantum, cuius primitiis Lovanii ego interfui) respondeatur illi, hoc parum est pro tanta auctoritate, quam tu praesumis et tam perniciosa vivendi licentia qua gaudes, tam honorabilem conventum, senes venerandos ac patres grandaevos gubernare te posse tibi persuades! Et quis te elegit in Guardianum? Qui sunt electores? (P. Commissarius est primus qui illum ex favore elegit et aliis patribus vocalibus commendavit). Videris magis intrusus quam electus canonice, et verum est, sed dignum est, ut illi hoc praestetis: diligit enim gentem nostram et sic honorabitur quemcumque voluerit Rex honorare, sive dignus sit sive indignus.

12. Pater Minister, non habetis singulis annis in Ordine vestro visitationes? Si quid de iam dictus tibi constitit, quare illum non correxisti vel ab officio deposuisti? Non debet esse apud vos personarum acceptio, praesertim in causam animarum salutem concernentem, profecto in die iudicii eris inexcusabilis. Aut non habes potestatem super hunc conventum plenam? Dicas nobis: Quid obstat? Memineris, venerande pater, unicuique pastorum de unoquoque sibi subdito dictum esse: Custodi virum istum, qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius (in margine: 3 Reg. cap. 20). Sanguinem enim impii de manu speculatoris requisiturum se dicit Dominus (in marg. Ezechiel 33). Si per eum steterit, qui minus avertatur a via sua impia. Praelatorum enim negligentia et omissio sive interruptio visitationum, iniuria, indulgentia atque correctio

erratorum praecipuae solent esse causae lapsus ac ruinae religiosae observantiae, necnon improvida commissio officiorum, quoniam fratribus nondum usquequaque probatis, necnon spiritu roboratis imponuntur officia vix portanda, quod et hic satis clare constat.
13. Quando adfuit vobis pater Generalis vester, nonne praecepit, ut altare extra chorum, propter mulierum ingressum fratribus multum perniciosum collocaretur? Quare accessisti tu magistratum et rogasti, ut apud nos intercederet, quo minus obedientia haec effectum suum sortiretur? Sed tu magis hominibus placere cupis quam Deo, et supremo praelato tuo obedientiam praestare, ac mandatum illius adimplere. Quod tu etiam de Dei providentia diffidis, vos debere pati paenuriam in colligendis eleemosinis, si mulieres a chori ingressu arcerentur, diffidentia haec tua non est bene fundata, nam si (iuxta promissionem Salvatoris) numquam deficiet fides ecclesiae, per consequens nec opera bona subtrahentur.
Et si ad obiecta haec habeat, unde respondere queat, an etiam emendationem promittat, detur illi facultas loquendi. Non enim parum audax est ad loquendum, semper vult vincere et nunquam vinci, statim habet in promptu materiam se excusandi aut aliquid fingendi.
Arso, ut tandem finem imponamus et affectum nostrum pium, quo Ordinem vestrum sacerrimum amplectimur, experiaris. Auctoritate qua fungimur Apostolica, et hac in parte specialiter nobis commissa, a Guardianatu te absolvimus et per sexennium ad omnia Ordinis officia inhabilem te declaramus. Praedicare et confessiones excipere poteris. Pater Minister alium conventum etiam tibi assignabit (sed non Antverpiensem), quem primo anno non exibis et infra hoc sexennium Bruxellas non redibis. Quamcumque etiam dignitatem in Capitulo Generali forsitan iam es assecutus, nullatenamus, cassamus ac revocamus. Auctoritas enim papalis praevalet, cum regula vestra Sedi Apostolicae sit subiecta. Discas prius te ipsum regere, deinde alios, magis enim saluti tuae subesse quam praesse conducit. Et si hanc paenitentiam humiliter acceptabis et implebis in animae tuae salutem cedet, sin vero minus, in augmentum paenae; et caveas ne quid deterius tibi contingat. (Joan. 5, 14).

Clemens Octavus faelissimae recordationis, si in visitatione, quam Romae in omnibus mendicantium ordinibus, annis paucis retrolapsis instituit, talem praelatum invenisset, credo sane quod absque omni misericordia illum ad triremes condemnasset.

Pater Vicarius, qui est altera manus a Guardiano. Gregorius Vinne, Pater Vicari, tu vidisti patris Guardiani tui conversationem quotidianum abominabilem, quare non monuisti illum fraterne, ut resipisceret, se emendaret et suae communitati diligentius cohabitaret, aut quare non dixisti superioribus tuis? Monuistine illum aliquando? Quid dicas? (Sed sperat patri Guardiano in officio guardianatus se successurum et haec est causa silentii. Magna enim veneratione se mutuo prosequuntur, peccatorum pacem uterque amans, (psalmus 72) mulus mulum fricat vel ait latro ad latronem. - Interim patitur justus, haecque una est ex praecipuis causis lapsus ac ruinae religiosae observantiae in hoc tam celeberrimo conventu nostro). Qui tacet consentire videtur. Ergo faciens et consentiens eadem poena sunt plectendi. Eadem auctoritate qua fungimur, voce activa et passiva per triennium te privamus. Praedicare et confessiones audire potes. Etiam tibi p. Minister alium conventum assignabit. Plura quidem essent illi curioso ac superbo Vicario dicenda, propter suam coleram et ebrietatem, sed propter bonum pacis, ne et ego in suspicionem manifestissimam veniam, praestat dissimulare et non ad particularia descendere, nam quicquid Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra proposuerit, mihi imputabitur.

Iam ad duos fratres laicos portarios: primus qui fuit sub Guardiano hic portarius, ad visitationem meam ob rationabiles alias plures causas anno bassato missus est Lovanium, in quo conventu etiam nunc portarium agit, frater Joannes Heijsden, ille erat p. Guardiani nostri hic Bruxellis diu noctuque socius individuus, secretorum suorum prae caeteris magis conscius, qui per aliquod dies carceri merito mancipari deberet, triennio Bruxellas non venire, frequenter enim hactenus ad nos recurrere solet, iter 5 horarum habens, modo, ut amicos et amicas, quibuscum amicitiam cum Guardiano suo contraxit, visitet, et nunquam pro conventu Bruxellensi in portarium institui. Alter portarius et ipse laicus, fr. Guilhelmus Malcot, qui fuit cum patre Ministro et Guardiano iam

in Hispania, frater robustus, callet linguam Hispanicam, Italicam et Gallicam, Lovaniensis natus Illi duo erant p. Guardini adulatores ex praecipuis, quos bene prae caeteris vestiebat, amabat, commendabet, fovebat, erantque filii dilectissimi semper, praesertim primus, ad convivia mittebantur, si non cum p. Guardiano exibant, modo ne p. Guardiani vitam irreligiosam propalarent. Portario praesenti fratri Guilhelmo Malcot est dicendum, quod cura portae sit illi per obedientiam commissa et iniuncta, quicquid religioso per obedientiam praecipitur, hoc bona conscientia et fideliter exsequi ac implere debet, quare portam tempore statuto non clauserit vel in nocte clam aperuerit? (Sed p. Guardianus portam in nocte uti in prima mea visitatione vel informatione dixi, per mirabilem practicam absque clave aperire potuit). Praelato suo in hoc, quod est contra conscientiam non teneri obedire. Et ipse ad alium conventum mittatur.

Sunt adhuc alii duo fratres laici (ne dicam duo nequam) frater Petrus Samberg Caerevisiarius, - qui misere in potu nos tractat - et frater Henricus, sartor noster, socii p. Guardiani nocturi et adulatores egregii, quibus secreta sua communicare solet, qui non minus quam alii duo hinc amoveri deberent.

Circa conclusionem, Illustrissime ac Reverendissime Domine, oportet etiam addere, quod fratres caute et circumspecte ambulent. Nimia familiaritas cum secularibus pariat contemptum, nos habere hic Regiam sive Curiam magnificam ac splendidissimam, Romanam Curiam habere multos occulos, Summum Pont. ubique suos speculatores et exploratores. Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum quod non cognoscatur et in palam veniat (Matth. 10, 26). Deinde, Summi Pont. decretum de introducendis in Provinciam hanc fratibus Reformatis sive Recollectis, non esse omnino abrogatum, sed tantum dilatum et ad tempus suspensum, quod enim aliquando differtur, non semper auffertur. Nos scripsimus pro vobis ad Curiam Romanam, almam Provinciam vestram in meliore forma commendantes, sed videte ne hac occasione Sanctitati Suae ansam praebeatis, ut in effectum illud perducat. Clementia Sanctitatis Suae nolite abuti.

Haec, non quod Illustrissimam ac Reverendissimam Dominationem Vestram instruere aut modum procedendi illi praescribere

velim (quae temeritas et praesumptio longe a me absit) sed tantummodo ad uberiorem informationem ac praesentis negotii cognitionem pleniorem pro ingenioli mei tenuitate, observantiae ergo, exarare placuerunt. Omnia salvo melioris iudicio. Et ut manus haec mea nunquam in lucem prodeat, obnixe rogo, per alium quemdam ex Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae familia transcribi potest. Attamen, ea quae hactenus scripsi et dixi, minime revocabo, et si opus fuerit, coram tota communitate libera mente fatebor, cum omnia luce sint clariora ac nulla probatione indigeant, sed in Provincia amplius non manebo. Nam ab eo tempore, quo haec et similia visitavi, fere per biennium iam, nomen proditoris et fratrum delatoris mihi fuit, quod p. Vicarius aperte cum furia bis mihi exprobravit, sed propter veritatem persecutionem, contemptum et despectum hunc, quem hactenus mihi: tamquam reprobo ac abortivo, ostenderunt, ego patior. Veritas odium parit. Et quare visitatio instituitur? Minimus frater totius S. Communitatis nostrae in maiori gratia et reputatione apud illos duos, Guardianum et Vicarium, quam ego fuit habitus. Solus sum ego - quorundam iudicio - ovis illa morbida, quae totum gregem inficit, sanctamque communitatem perturbat. Dant veniam carnis et vexant columbas. Hisce Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae humillime commendatum me esse cupio iugiter.

Ex conventu nostro fratrum Minorum Bruxellensi, in festo S. Joannis Baptistae anno 1606 - 24 Junii.

Frater Michaël Landtman, Ord. Minorum
Germanorum confessor, Provinciae Tyrolensis olim
Minister Provincialis immeritus.

Vaticaans archief: Borghese III, Vol. 107 e-f, f. 259-262, (eigenhandig, oorspronkelijk).
Brom, Archivalia in Italië I p. 926, no. 2501.

IV.

Wij hebben uit de derde brief wel een merkwaardige mentaliteit van de schrijver opgemerkt.

De vierde brief is ongedateerd. Het is echter met voldoende zekerheid te achterhalen, dat deze brief in het voorjaar van 1607 waarschijnlijk tijdens de afwezigheid van Neijen als vredesonder-

handelaar geschreven is. De aanleiding van de brief was het feit, dat Frangipani overgeplaatst was, voor hij de gewenste visitatie verricht had. Brom vermeldt dit stuk in zijn Archivalia in Italië I pag. 930 no. 2515; hij vergist zich echter wanneer hij dan nog Neijen gardiaan van het Brusselse klooster noemt. Deze brief geeft critiek op Neijen's beleid als commissaris-generaal.

1607. Brief van pater Michaël Landtman O.F.M. aan kardinaal Borghese, geschreven te Brussel 1607, zonder datum.

Illustrissime ac Amplissime Domine Praesul.
Quod Illustrissimus ac Reverendissimus Belgiae illis temporibus Nuncius Apostolicus Dominus Octavius, Archiepiscopus Tarantinus, Summi Pont. mandatum in causa patris Guardiani nostri Joannis Neiaenii, modo harum Provinciarum Commissarii, non fuerit executus et negotio plane intacto hinc recesserit, ignoro, forte propter adversam valetudinem, qua Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Sua continue conflictabatur, aut crebra negotia, quibus ante discessum obruebatur, intermissum fuit. In Capitulo Generali, quod omnes quidem verebantur, licet ob plures causas minime idoneus, factus est Commissarius Generalis. Primum contra Statuta Generalia, caput I, par 1. cum a parentibus haereticis descenderit, cuius parens pessimus haereticus et nequam ac catholicorum persecutor infensissimus in haeresi exspiravit sepulturaque ecclesiastica caruit, cuius mater etiam superstes adhuc in eadem haeresi in Holandia obstinata perseverat, propter quam causam, uti sperabat, in Diffinitorum Generalem eligi non potuit. Deinde ob excessus scandalosos et vitam multum irregularem, propter quam fuit visitatus ac graviter accusatus.
Eapropter Adm. RR.PP. harum Provinciarum Ministri Provinciales unanimiter supplices rogaverunt, ne in Commissarium intruderetur, sed nihil obtinuerunt, nam paulo post discessum illorum ex Hispania, secutus est illos cum plenitudine potestatis sex Provinciarum Commissarius Generalis, et ut illum sub poena excommunicationis exciperent atque agnoscerent. Cum tamen sola alma haec Provincia nostra Germaniae Inferioris plures prudentia, eruditione ac religione praestantes patres habet, quibus ille nec cal-

ceamenta quidem solvere dignus est. Quam clausulam sub poena excommunicationis, vafer et astutus homo ipsemet procuravit sciebat enim patribus minime se gratum fore. Sed quid non facit favor et gratia humana? Quid non commendationes efficiunt? Quid denique munera, quibus bene onustus in auro et argento ad Cap. Generale properavit, non operantur? Munera enim excaecant occulos sapientum, et sic honoratur quemcumque voluerit rex honorare, sive dignus sive indignus sit. Requiratur ab eo, cui montem aureum, cui tabellam sive iconam argenteam Beatae Mariae Virginis figuram continentem, artificiosa fusorii laboris operatione conspicuam, multumque affabre elaboratum dederit? Similiter, cui vel quibus clenodia et alia monilia preciosa, quae socius suus in Francia, una cum velisa perdidit, deferre volebat et quare? Male quae fit male perdit.

O. Sancte Pater Francisce, tuis adsta posteris miseris: nam increscunt gemitus ovium tuarum. Qui non intrat per ostium in ovile, sed aliunde ascendit, qui non vocatur ut Aaron, qui non per modum sive viam scrudinii electionemque canonicam ad dignitates assumitur, sed per munera eas acquirit et sibi comparat, ille fur est et latro. (Joan. 10, 1). Latro est, quia primum muneribus quasi per symoniam ipsius animam suam propriam, deinde aliorum, quorum muneribus suis gratiam, favorem benevolentiamque venatur et sibi consiliat, occidit. Fur est, quia eleemosinam conventus, imo sanguinem et sudorem pauperum, praecipue vero militum Italorum atque Hispanorum furatur. Si hoc negat, proprietarius convincitur. Continue aedificare necdum cessat. Inter caetera, portam conventus statim post reditum ex Hispania absque ulla necessitate iterum destruxit et splendide amplificavit. Coemiterium pro secularibus, portae contiguum, muro sumptuoso circumcinxit, quasi conventus noster esset abbatia ditissima. Quid perditio haec? (Matth. 26, 8).

In mense Septembris, antequam Coloniam versus a nobis hinc recessit, petiit a (. . . .) principe nostro sive Archiduce Alberto salvum conductum - confoij ut vocant - qui aliquod equites sibi ordinavit. Non procul vero a Colonia incidit in praedones siccarios sive grassatores, a quibus una cum socio p. sacerdote fuit captus, duo satellites ex sua compania statim caesi et globis interempti,

unus laetaliter vulneratus, quatuor capti, reliqui vero fugati. Pro liberatione 400 coronatos ille solvere fuit coactus, duobus caballis etiam amissis. Qui postquam ad nos est reversus, ne minimum quidem (propter illos duos miseros soldatos occisos, qui animas suas pro illo exposuerunt) conscientiae suae scrupulum sibi facere visis est.
Semper .... semper ad convivia excurrebat, semper aedificabat, construebat. Quod in praesens usque durat.
Adm. Reverendus p. Henricus Sedulius 50 aut circiter annorum, almae huius Provinciae iam Minister Provincialis, p. solide doctus, observantiae regularis verus zoelator, de religione nostra optime meritus, omnium virtutum speculum et exemplar absolutissimum, qui anno superiori Summo Pontifici librum dedicavit, simpliciter cum socio suo Coloniam, eandem Provinciam ad visitandum, eodem tempore pedes perexit, salvus et incolumis ad nos iterum est reversus, et quare non simili modo fastuosus Commissarius ille iter suum confecit, 35 annos in aetate et decem in sacerdotio tantum habens? Sed magnis magna decent.
Si vero, Illustrissime ac Amplissime Domine Praesul, de his a me scriptis, alicui ambigendi locus relictus videretur, per acerbissimam Salvatoris nostri passionem, ad veritatem clariorem investigandam, audiatur Adm. Reverendus p. Minister Flandriae, Joannes Lambiglion, Diffinitor Generalis, qui Provinciam nostram in Septembri, in Cap. Generali ad munus hoc exequendum deputatus, visitavit. Tunc apparebit, quid de illo Commissario nostro audierit, quomodo per triennium guardianatus sui, conventum hunc nostrum, sub amissione aeternae salutis sibi commissum, excursionibus ac commessationibus suis diurnis pariterque nocturnis gubernavit, et quare non multo magis nunc, cum superiorem non agnoscat? Amasia sua, ne dicam (honor sit auribus Illustrissime ac Amplissime Domine Praesul, zoelus enim sic me loqui cogit) adultera, et iam vidua, bestia illa non minus turpissima quam superbissima (quae ultra medium chori semper se ingerit, ac inter primas feminas locum sibi vindicat) instar canis flagello expelli mereretur. Eo absente nec ipsa ad chorum venit, sed ad portam frequenter, praesertim tempore serotino in tenebris. Si p. Commissarius Antverpiam navigat, tunc illum aut commitatur aut sequitur, est enim thesauria-

ria sua, apud quam pecuniam suam deponit.
Audiatur etiam Reverendus Adm. p. Minister praeteritus, p. Gerardus Jaceanus, nunc temporis Guardianus Antverpiensis, quid et ipse in visitationibus suis de isto Guardiano perceperit. Examinentur deinde in virtute s. obedientiae vel excommunicationis poena, duo portarii fratres laici, Joannes Heijsden et Guilelmus Malcot, praecipue vero primus, tempore illo socius suus nocturnus individuus, secretorumque suorum prae caeteris magis conscius, quoties extra conventum et ubi pernoctaverint? Circa medium noctis quoties portam conventus interiorem per mirabilem practicam et inventionem absque clave latenter et furtive aperuerint? Non minus etiam examinetur Pater Guilelmus de Reu, sacerdos, et ipse ad tempus portarius.
Eodem anno Dominicis diebus Adventus praedicavit ad S. Joannem, mane hora septima conventum exivit et in media nocte more solito est reversus. Examinetur etiam et ipse una cum socio suo illis diebus, filio sibi dilectissimo, fratre Henrico, sartore nostro, ubi fuerint? Simili modo in festo Sanctae Elisabethae, S. Barbare, S. Sebastiani in bachanalibus sicuti et hoc anno. Deus bone, qualis praelatus, qui per plures dies jam et noctes ad conventum non venit! Nocturna et furtiva e monasterio egressio etiam animo non apostatandi in provincia hac nostra est casus p. Ministro reservatus: quibus poenis vero Guardinus ipsemet subiacet et puniendus est? Sed noli me tangere, tange montes et fumigabunt. (ps. 143, 5). Patribus confessariis praecepit, et bene quidem, ut quando secularium, praesertim mulierum, confessiones in ecclesia vesperi excipiunt, semper ad tollendam suspicionem malam, lumen paenes se habeant, et ille in parlamentorio portae sub collatione vel Completorio cum amasiis suis in tenebris sine arbitris sedet. Solus cum sola est praesumptio mala. Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum. Tamen contra eiusmodi scandalosos et suspectus excessus, nullus nostrum ne niscere quidem audet. Nos esse suspiciosos dicit, sicque tali honestatis velamine nequitiam suam palliare conatur. Si omnia haec a me scripta non sunt verissima, privet me Deus regno suo. Ad veritatem autem accuratius investigandam, audiantur supradicti patres et fratres singulatim. Tunc videre licebit, qualem Guardianum per triennium habuimus, nisi munera et com-

mendationes, quibus ille semper fulcitur atque fovetur, iterum praevalent. Attamen veritatem non ita facile tot indiciis argumentisque manifestissimis obfuscari posse existimo, nisi contra Deum et conscientiam propriam veritatem ac iusticiam subvertere et opprimere omnino velint. Ego autem omnia sic se habere, sub poena capitis contestor. Omnia in conventu nostro non minus quam antea agit: ordinat, disponit atque gubernat solus. Pater Guardianus, venerandus senex, quasi pro forma tantummodo est, qui nullam plane aut valde exiguam auctoritatem exercere valet: si hoc ordinat, p. Commissarius aliud iubet.

De eleemosinis pecuniariis satis (laus sit Deo) largis omnia disponit, numquam tamen secundum Statuta Generalia (in margine: Cap. 3, § 7) rationem reddidit. Biennio guardianatus sui nondum absoluto, sedecim millia fl(orenis) se spendidisse iactare solebat. Sed quaeratur ab eo in quem usum? O S. Pater Francisce succurre miseris huiusmodi praelatis. Eodem anno accepit Antverpiae a quodam mercatore sive pagator 60 coronatos una vice. De fratribus infirmis minima est illi cura. Eleemosinae sive largae sive exiguae sint, nec haustulum vini habent, sed cerevisia tenui contenti esse debent. In summa summarum: sic volo, sic iubeo, sic pro ratione voluntas, "ego sum hic Generalis", semel mihi respondebat.

Octavo Januarii praesentis anni celebravit iterum in refectorio procerum quorundam huius patriae, convivium opiparum, plus quam viginti personarum, inter quos Illustrissimus marchio Ambrosius Spinola, Belgiae dux belli, primum locum tenuit. In prima tabula ex grandaevis patribus praeter p. Guardianum nullus locum habere potuit. Deus bone, quae praesumptio, audacia, ne dicam temeritas haec est! Nos, fratres Minores, paupertatem altissimam profitentes ac stipem quotidie ostiatim mendicantes, Dominis tam Illustrissimis prandium ita lautum instruere praesumimus et minime verecundamur neque erubescimus. Illustrissimus ac Reverendissimus Dominus Nuncius Apostolicus etiam exspectabatur, sed non venit. Tali enim practica episcopatum successu temporis se consecuturum sperat. In gratiam Reverendissimi p. Andreae a Soto, Serenissimae Infantis nostrae confessarium, unicum suum

refugium, multum confidit, qui illum hactenus apud principes personas et alios magnates semper commendavit ac promovit, omnia itaque salva esse sibi persuadet.

Cum negotium hoc Illustrissimae ac Reverendissimae Amplitudini Vestrae ex prioribus literis meis fusius iam constat, neque p. Commissarius Neiaenius superiores Ordinis curat, epistolam etiam hanc ad Illustrissimam ac Reverendissimam Amplitudinem Vestram summa animi demissione destinare, opere praecium iudicavi, ut tandem praesumptuosus homo ille totus ex fraude, astutia et mendatio compositus compesci et humiliari posset, cui quam humilime iugiter me commendatum esse cupio.
Datae Bruxellis.

Illustrissimae ac Reverendissimae Amplitudinis Vestrae
humilimus cliens, Frater Michaël Landtman
Germanorum confessor Ord. Minorum.

Vatikaans archief: Borghese III, Vol. 107 e-f, fol. 180-181v. (eigenh. oorspr.)
Brom, Archivalia in Italië I, p. 930, no. 2515.

V.

Als laatste stuk wordt hier een Italiaanse brief aan Kardinaal Borghese van 5 Aug. 1606 gepubliceerd, waarin de Brusselse nuntius Frangipani voor zijn vertrek de kwestie Neijen aanraakt. In deze brief verdedigt de nuntius Neijen tegen Landtman en schrijft hij dat het hem lastiger valt, om de oud-provinciaal met Neijen's gedrag te verzoenen, dan om de eventuele ergernis van diens optreden tegen te gaan. Hij deelt verder Neijen's verheffing tot commissaris-generaal mee. De beschuldigingen tegen Neijen, aldus de nuntius, betreffen diens bijzondere eigenschap om de harten van de vorsten aan zich te binden. Dat hij daarom vaak te eten gevraagd wordt en als wederdienst zulke personen in het klooster moet ontvangen, wordt geenszins als een misbruik in deze streken aangezien; integendeel men vindt dit verstandig. Dat het kloosterlijk slot verbroken wordt, is niet waar, de spreekkamer, waarin men de vrouwen ontvangt, is zo, dat er geen achterdocht ontstaan kan. Dat de gardiaan enkele malen buiten het convent overnacht heeft, vond zijn oorzaak in de late en langdurige feestmalen,

die hij bij moest wonen. Voor de rest acht Frangipani de vermaning, die hij reeds gegeven heeft, voldoende.
Deze brief berust in het Brusselse Rijksarchief, Manuscrits divers, 2061. De brief is in copie bewaard gebleven.

1606 Augustus 5. Illustrissimo et Reverendissimo Signore Patrone mio colendissimo.

Tre lettre di V. Signoria Illustrissima d,'i, XV di Luglio m' hà portate l'ordinario di questa settimana, et con esse un piego per Monsignor l'archivescovo di Damasco, ch'io riservo appresso me fin 'alla sua venuta qual non potra essere se non in brevi secondo l'avoiso ch'io tengo della sua partita. A' sua Senoria Reverendissima darò la relatione del Monastero d'Hevere, et quei ricordi, ch'io nel resto cognoscerò necessarii più per l'officio mio, con un soccessor tale, che per bisogno n'havesse la sua persona; Cossicome l'informarò del particolare tante volte toccato dal Padre *Michele Landtman,* il zelo del quale essendo tanto, convien sempre con patienza udirse, et al possibile sodisfarse; nel che trovo maggior difficoltà in liberar lui dallo scandalo, che pare, col non veder'la perfettione che vorrebbe nella persona del guardiano che toglier al Guardiano l'occasione dell' altro scandalo, ch'il secolo può havere della sua vita.
Il Guardiano è ritornado dal Capitolo Generale di Spagna pochi giorni sono, honorato dal suo Generale dell' ufficio di Commissario Generale in tutte queste Provincie, et ancor nel tratto Renano. La materia della denuntia fatta contra di lui se restringe in un capo solo, ch' è della singolar' industria in cattivarse l'animi d,'i, Principi et di Signori del Paese per rispetto dentro et fuora del convento; ch'essendo costume universale di queste Provincie non solamente non è osservato per abuso, ma lodato di prudenza per l'utile ne cava in comodo d,'i, luoghi del suo ordine: Nel convento non è vero ch'extrino Donne, mà ben spesso se vedono in un luogho a' ciò designato presso la porta, ch'essendo aperto, publico, et nel passaggio ordinario, non se suspica mal veruno.
Il Guardiano hà qualche volta dormito fuor di notti in casa però di persone honorate per l'occasioni delle cene tarde et lunghe.

Però non mi è parso di por' in scritto li suoi difetti per non infamar mai, et il convento insieme giudicando potersi emendare con la monitione sola, come hò fatto, et credo s'asternerà dall' occasione d'ogni sinistra opinione.
Ch'è quanto hò da dire intorno questo particolare.
Et à V.S. Illustrissima humilissimamente bascio la mano.

Da Brussella li 5 d'Agosto Anno 1606.

Di V.S. Illustrissima et Reverendissima
Humilissimo et Devotissimo servo
l'arcivescovo di Taranto.

(foris) All' Illustrissimo et Reverendissimo Signore Patrone mio colendissimo Il Signor Card. Borghese. Roma.
(Ricevuta à 26 d'Agosto 1606).

1 Muff: scheldnaam voor Duitser, betekent eigenlijk knorrepot. Woordenboek Nederlandse Taal art. mof, IX, kol. 990-991. De interpretatie: canis, hond is dus foutief.

2 „Op de stad Sluys hebben d' Eertshertogen mede gehad eenen kloecken aenslag door middel van Petards" (springbussen). A. VALERIUS, *Nederlandtsch Gedenck-clanck* (uitg. W.B. 1947[3] blz. 195.)

3 Vgl. *Van Meteren, Historie van de oorlogen,* Gorcum 1761, deel IX blz. 99.

STEUN AAN EEN KAPITTEL VAN DE MINDERBROEDERS TE KAMPEN

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

Frederik van Blankenheim,[1] *Bisschop van Utrecht bericht aan de pastoors en rectoren van de stad Kampen, dat hij 40 dagen aflaat verleent aan allen, die door hun steun het Kapittel dat de Minderbroeders op Sint Petrus en Paulus willen houden, mogelijk maken; hij vergunt tevens aan de kloosterlingen om voor hetzelfde doel in elke kerk, welke door het interdict mocht getroffen zijn, eenmaal de heilige Mis op te dragen. Ook behoefden de kerken, waar zij hun Kapittel zouden houden, in dat geval niet gesloten te zijn en mochten de klokken geluid worden.*[2]

Fredericus, Dei gratia episcopus Traiectensis, universis curatis, ecclesiarum rectoribus ac eorum vices gerentibus nobis subditis, ad quos presentes litterae pervenerint salutem in Domino.

Dignum est illis pijs obsequijs subvenire, qui continua devotione Altissimo in orationibus et alijs bonis operibus famulantur.

Cum igitur religiosi viri fratres de Ordine Minorum quoddam capitulum generale in opido nostro Campensi in festo Apostolorum Petri et Pauli proxime venturo habere proponunt et intendunt, universitatem vestram attencius in Domino exhortamur ac nichilominus precipientes mandamus, quatenus eosdem fratres, cum ad vos pervenerint, in eorum negotijs apud vestros subditos premonere satagetis, cum suae propriae ad hujusmodi capitulum perficiendum non suppetant facultates.

Vos igitur de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum auctoritate necnon beati Martini pontificis confessoris patroni nostri meritis et suffragijs confidentes, omnibus vere contritis et confessis, ad hujusmodi capitulum dictorum fratrum complendum suas manus porrigentibus adiutrices, quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis sibi penitentijs misericorditer in Domino relaxamus.

Nichilominus si ex nostro seu officii nostri mandato ecclesia ecclesiastico subiaceat interdicto, ut fratres memorati in vestris ecclesijs, januis apertis campanisque pulsatis solempniter celebrare valeatis concedimus facultatem Nostrarum testimonio litterarum. Datum etc.

[1] De oorkonde is niet gedateerd. Het Kapittel is dus gehouden tussen 1393 en 1423.

[2] Bissch. archief n. 10. Formulierboek van Frederik van Blankenheim (1e helft der 15e eeuw) fol. 66 vs. Vgl. Muller, Regesten der Bisschoppen van Utrecht n. 1314. In de brief staat: Capitulum generale, maar hiermede is wel zeker bedoeld: provinciale.

MINDERBROEDERS TE HARDERWIJK

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

1575-Februari 23. *Pater Matthias Felisius (Cats), Provinciaal van de Minderbroeders,*[1] *klaagt aan de regenten van Harderwijk, dat hij, door het vermoorden en verstrooien van priesters, over geen goede katholieke leraren beschikt, doch dat hij met de paters in zijn provincie en met Pater Generaal van de Orde zal overleggen, in welke plaatsen broeders kunnen worden geplaatst.*[2]

Myn seer eerwaerdighe vrome ende beminde Heeren Regenten der stadt van Harderwyck Saluyt ende salich guvernement

My iammert seer grootelyck Seerw. Heeren overmits de benauwtheit des onzalighen tyts, daer wy nu inne ghekomen syn ende dat om onse sonden wille, waer door dat die groote almoghende Godt menichvuldichlyck ende swaerlyck vertorent is ende seyndt noch daghelyx zyn rechtveerdighe plaghen over onse Nederlanden. Ende sonderlinghe is te beclaghen, dat de Christelycke Religie aldus deerlyck in vele plaetsen onder die voeten ghebracht is.

Ende principaellyck in alsulcken steden, daer se hier eertyts aldermeest ghefloreert heeft.

Men seyt vele ende een jegelyc haeckt er naer datter een accoort van peys op handen is.

Die goede heere Jesus, die ons den warachtighen peys inder werelt ghebracht heeft ende den eeuwighen hier naermaels beloeft heeft, die wille ons tonen, datter eenen zalighen goeden ende gheduerighen peys moecht komen, waer doer dat alle dissentie int gheloove ende alle turbatie onder tvolc eens gansschelyck moecht wech ghenomen worden.

Opdat wy altezamen eendrachtich int oprecht Catholyck gheloove ende warachtige Religie der H. Roomscher Kercken met vrede ende gheruster conscientien onsen Heere ende Godt moechten eenpaerlyck dienen alle daghen ons levens.

Maer Eerw. heeren, al waert zake, dattet doer Gods ghenade morghen peys ware, soo sien ic een alte groote swaricheit voer de

hant noch aenstaende, aengesien dat vele goddeloose ende vertwyfelde menschen tot deser verblintheit ende verkeertheyt zyn ghekomen, dat sy hen eyghen Pastoors godtvruchtighe ende gheleerde mans, Capellanen, Priesters ende voortaen alle Religiosen mans ende vrouwen persoonen oft deerlyck vermoort hebben oft ten minsten schandelyck veriaecht.
Ende aldus qualyc bewaert ende ghetracteert zynde, soo en kan ic niet ghedincken (niet te min de providentie Gods is wonderlyc ende boven ons verstant), hoe dat ment sal moghen gaen aenstellen, dat elcke stadt ende prochie wederom mocht versien werden sonderlinghe over alle Hollant ende Zeelandt, daert all verwoest is van goede Pastooren ende trostelycke predicanten, die nu sonderlinge sullen van noode wesen, om die goede te troosten ende verstercken ende die verdoolde wederom inden rechten wech te bringhen.
Dits int generael gheseyt.
Maer als aensien den grooten last, die my op die schouwderen gheleyt is om die Provincie van Neder-duytslant te regeren, soo dunckt my dicwils, dat my myn herte beswyckt, dinckende opt woort ons Salichmakers: den oockxt is groot ende menichvuldich maer daer zyn luttell arbeyders.
Daer zyn vele heerlycke steden, daer myn broeders well grootelyc sullen van noode zyn, maer helaes die goede paters, die nu als booswichten opghehanghen zyn, doer groote tortuere ende benauwtheyt ten lesten bestorven hebben, die doer peste ende andere siecten forts vanden Heere wytter wereld gheroepen zyn, die eerwaerdighe patres Guardiaens ende vrome Predicanten seghhe ic en kan ic niet wederomme levendich ghemaken, ende die van grooter vreesen wydt ende breet in Italien, Spaengien, Duytslant herwaerts ende derwaerts verstroyt zyn, die en kan ic op een maent oft twee niet terstont by een vergaderen.
Aldus ic vinde my selven in groote benauwtheyt.
Hier om soo hebbe ic voer my ghenomen my beraden eerstmael metten Eerw. Patres van onser Provincien ende daer naer met ons alderweerdichsten Pater die Generael in wat steden dat men broeders sal bequaemelyck moghen bestellen enz., daer sy bequaemelyck souwden Godt ende der heyligher kercken moghen dienen

ende oock naer hunnen dienst ende staet redelycken ende manierlyck onderhouwden werden.
Sonder wysen ende maturen ende ghedelibereerden raedt en willic niets en behoore oock in deser zaken iedt te attenteren oft te beginnen.
Altyts bevele ic my ende den staet van onser desolate Provincie immer alle zaken de Christelycke Religie aengaende in de goede gratie van myn Zeerw. ende vrome Heeren.
Datum binnen der stadt van Herentals anno 1575, 23 ffebruarij, stilo Romano.

fr. Matthias Felisius
Mr. plis (provincialis) myns
heeren gotwilligen
dienaer.
(onder staat: ingecoemen den xxvij
februarij anno 1575).

1 Matthias Felisius (Cats), geboren te Brouwershaven en oom van de dichter Jacob Cats, was Provinciaal van 8 Aug. 1574 tot aan zijn dood te Leuven 6 Maart 1576. Zie: *Collectanea Franc. Neerl.* Dl. I (1927) blz. 364.
Zie over hem: *Bijdragen - Haarlem,* Dl. IX (1881), blz. 87 v.; *Dietsche Warande,* Dl. IV (1858), blz. 101; A. Sanderi *Chorographia sacra Brabantiae,* T. III, p. 146; Valerii Andreae, *Bibliotheca Belgica,* p. 659; Foppens, *Bibliotheca,* T. II, p. 872; P. de la Rue, *Geletterd Zeeland* (ed. 1741), blz. 340, 368; S. Dirks, *Histoire littéraire et bibliographique des Frères Mineurs* (Anvers 1885) p. 99.
2 Oorspr., op papier met opgedrukt signet. *Gemeente-Archief te Harderwijk,* Inv. n. 809. Vgl. P. Berends, *Het oud-Archief der Gemeente Harderwijk* (1935), Dl. II, blz. 461, n. 1268.

EEN ZELDZAAM BOEKJE

DOOR P. CUNIBERTUS SLOOTS O.F.M.

De Bibliotheca O.F.M. te Weert, die feitelijk afstamt van 1461, verwierf zich in de loop van de eeuwen allerlei kostbare en merkwaardige boeken. Het ene geslacht leverde die aan het andere over en al heeft de ongunst van de tijden - we denken hier aan de Franse tijd - ongetwijfeld haar van menig mooi werk beroofd, toch kan zij als een bijzondere boekerij geroemd worden. Zelfs bezit zij een aantal boeken, die als unica gekenmerkt worden, als boeken dus, waarvan men tot heden geen tweede exemplaar in deze wereld kent. Zulk een unicum is voor ons een boekje over Maria, al hebben we weleens bij geruchte vernomen, dat ook te Antwerpen zich een exemplaar zou bevinden. Zo zeldzaam is het, dat men het zelfs niet opgegeven vindt in diverse bibliographieën, als die van Wadding-Sbaralea en Dirks, die de franciscaanse schrijvers met de door hun uitgegeven werken vermelden. Waarom wij een speciale aandacht voor dit boekje vragen, zal aanstonds blijken.

Vertellen wij eerst iets algemeens ervan.

De titel is: H. Maria, Coninginne des Hemels.

Na een opdracht en een voorrede wordt ons dan uiteengezet, waarom Maria koningin mag genoemd worden van de engelen. De schrijver ziet daarbij kans speciaal het kerkje te Portiuncula te vermelden, dat aan Maria van de engelen tot de dag van heden is toegewijd, en vertelt een en ander over de beroemde Portiuncula-aflaat. Dan wordt gehandeld over Maria als koningin van de patriarchen, profeten, apostelen, martelaren, belijders, maagden en van alle heiligen.

Wie de schrijver van het boekje is, is onbekend, maar zeker is het een Minderbroeder van het Weertse klooster geweest. Hadden wij een lijst van de bewoners in 1662, het jaar van de uitgave, dan zou men met enige kans van waarschijnlijkheid wel de auteur kunnen ontdekken. Nu is de enige aanwijzing, dat de schrijver

enige jaren gewoond heeft te Mechelen met de bekende Pater Petrus van Steenbergen, die een vermaard predikant is geweest en op verschillende plaatsen zeer loffelijk het ambt van overste waarnam. Niet onmogelijk achten wij het, dat de toenmalige gardiaan van het klooster het werkje samenstelde: dat was toen Pater Judocus van Aelst. Deze pater heeft verschillende jaren als missionaris gewerkt in Friesland en vooral te Franeker, onder zeer moeilijke omstandigheden. Te Weert overleed hij op 22 Maart 1663. Een bewijs daarvoor is wel niet de ondertekening van de opdracht, omdat daar staat P. Guardiaan *ende* de H. Gemeente der Minder-broeders.

Het boekje werd gedrukt in Roermond bij L. van Ophoven in 1662.

Het formaat is 65 bij 135 mm en het telt 10 ongepagineerde en 136 gepagineerde bladzijden. Een gravure (een wapen) versiert het. Inhoud en Kerkelijke goedkeuring ontbreekt.

Het boekje: Maria Coninginne des Hemels bevat enkele bijzonderheden, die voor de geschiedenis van Weert van belang zijn; het ging zo wel meer in die tijd, dat men naar aanleiding of ook wel zonder aanleiding van het behandelde onderwerp graag wat locale of persoonlijke bijzonderheden binnensmokkelde. En vooral in de opdrachten, die sinds het begin van de zeventiende eeuw hoe langer hoe meer voorkomen, nam men de kans waar kwijt te worden, wat men toch eens graag zeggen wilde.

De schrijver van het zeldzaam boekje wijdde zijn boek toe: Aen de Eer en Deughd rijcke seer Godtvruchtige Ioffrouw I. Maria de Roy, weduwe van wijlen den Heer, Heer Iohan Gerardi, in syn leven Drossaert, Stadthouder van de Leenen, en Rentmeester der Heerlijckheden Heeze ende Leende etc.

Waarom juist aan deze Ioffrouw het boekje werd gedediceerd, leert ons de schrijver op de volgende vrij vermakelijke manier.

> „Den Tijtel van 't Boecxken is: Maria Coninginne des Hemels, met uwen name wel over een comende. Want U.E. voert dan name Maria, tot bij-name De Roy; den welcken in de Fransche tale geeft te kennen een Conincklyke conditie. Soo kan dan Maria Coninginne des Hemels aen niemande gevoegelijcker toe-ge-eygent worden, als aen Maria De Roy".

Het blijkt echter, dat de ware reden van de opdracht elders te vinden is. Want de edelmoedige dame blijkt een zeer groot weldoenster geweest te zijn van de Minderbroeders, vooral te Weert. Door haar milddadigheid werd men op de Biest in staat gesteld het devoot Capelleke van Portiuncula te bouwen, een gebruik, dat in die tijd overal in Nederlandse Minderbroederskerken ontstond. Zij schonk ook een schoon beeld van de Allerheiligste Maagd „hetwelcke men siet tegen den muer in den Choor, op de sijde van 't Evangelie". Niet vermeld staat echter, dat ook de monstrans in 1658 op haar kosten was vergroot, vernieuwd en verguld. Voor een groot deel droeg zij bovendien de kosten van de bouw van het klooster-ziekenhuis in 1664. Maar in datzelfde jaar stierf zij en werd begraven naast haar man in de op haar kosten gebouwde Portiuncula-kapel.

Op blz. 78 vermeldt de schrijver een boekje van „den Eerweer-digen P. Gaudentius van Loemel, Regulier Canonick in syne Wegh-wijser tot de seven Wee-en, onlanks in 't Licht gegeven". Deze Gaudentius van Loemel was een van de rectoren van Maria-Wijngaard in de Maasstraat te Weert.

Als een exempel van gestrengheid noemt hij „den E.P. Iacobus van Hoorne, gesproten uyt het doorluchtich bloet der Hertogen van Cleve, eersten Grave van Hoorn, ende gewesen Minder-broeder naar de af-lijvicheyt sijnder Godt-vruchtige Huysvrouwe Ioanna, Gravinne van Meurs".

Als bewijs van zijn streng leven vertelt de schrijver het volgende: „Desen onder andere strengickeden had eene costuyme van sijne lendenen met een subtijl scherp koordeken, het welk ook verstrengt was met vele knoopen, soo strengelijck in te binden, ende te perssen, dat het bloet uyt sijn lichaem uyt-spuyte: soodanich, dat noch op den huydigen dage (dat is nu by de tweehondert jaren) in 't selve koordeken bespeurt worden eenige merk-teekenen van sijn Aldereedelste bloet.

In sekere kiste, waer in bewaert worden de schrijften en andere outheden van dit onse Convent (van 't welke den selvige Grave Fondateur oft stichter geweest is) wort ook dat Koordeken seer sorgvuldelijk bewaert. Ik heb het selve diversche reysen, onweerdich, gesien, ende gekust! op die plaetsen principalijk, in de welke

men 't selve bespeurde root-vervich te wesen van dies God-vruchtige mans eedele bloet".
Dat koordje is nog in het Minderbroedersklooster te Weert aanwezig. En de Kist is intussen uitgegroeid tot een goed geoutilleerd archief.
Wij noemen nu de volledige titel van het zeldzaam boekje. Deze is:
H. Maria / Coninginne / des / Hemels, / In 't licht uytgegeven door eenen / Minderbroeder, / Woonachtigh in 't Convent der selve Oorden / buyten Weerdt gelegen, / In Sinte Jeronymus Bosch. / Tot Ruremondt, / By Lenaert van Ophoven Ordinaris Stads-druc / ker woonende op de Merckt. 1662. /
Bij deze titelbeschrijving valt ons bijzonder op, dat het Weertse klooster wordt gezegd te liggen in Sinte Jeronymus Bosch. Dezelfde uitdrukking komt ook voor in de opdracht. Maria de Roy wordt daar bestempeld als een weldoenster besonderlijck tot ons Minderbroeders deses Convents, gelegen in Sinte Jeronymus Bosch. En de ondertekening van de opdracht luidt: P. Guardiaen ende de H. Gemeente der Minder-broederen, des Convents buyten Weerdt, gelegen in Sinte Ieronymus Bosch.
Deze naam Hieronymus Bosch schijnt reeds zeer oud te zijn. In het memoriaalboek van het klooster lezen wij bijvoorbeeld, dat in 1462 de kerk werd gewijd ter ere Gods en van Sint Hieronymus Bosch. De naam is dus ontleend aan de Patroonheilige van het klooster en men vermoedt sterk, dat Sint Hieronymus wel zeker tot patroon werd gekozen op verzoek van de stichter, die op zijn reis naar het Heilig Land in Bethlehem een buitengewoon grote devotie tot deze kerkleraar heeft aangetroffen en die godsvrucht mede naar Weert nam. De bijvoeging „bos" is wellicht ontleend aan een nabije omgeving; geen uitzonderlijk verschijnsel! Wij hadden zo te Weert een klooster Marien*hage*. In Lunjebert, Steenkerk en Zwolle kende men inrichtingen met de naam van Marien*bos*. En wie kent niet de stad 's-Hertogen*bosch?*
De naam is echter practisch geheel vergeten en elke Weertenaar zou met de mond vol tanden, het antwoord schuldig blijven, als een vreemde oudheidliefhebber hem de weg vroeg naar Hieronymus-Bos.

Nu men zich in deze stad zo voortreffelijk beijvert oude namen zoveel mogelijk te herstellen en de herinnering er aan in pleinen, straten, stegen en singels onder het modern geslacht levend te houden, zou de vraag gesteld kunnen worden, of ook deze naam niet verdient op een of andere wijze aan de vergetelheid onttrokken te worden?
Een vraag, die wij in alle bescheidenheid aan de Weerste Gemeentebestuurderen durven stellen?

N.B. Over dit boekje werd ook gehandeld door D. in Franciscaansch Leven 18 (1935) blzz. 21-25.

EEN VERZOEK VAN BISSCHOP JOANNES KNIJFF O.F.M.

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

1570-September 12. *Joannes Knijff, bisschop van Groningen vraagt aan Alva bescherming tegen de zeerovers.*[1]

Durchluchtige Hoichgeborne furst Gnadighe Heer.

Na underdanighe recommendatie myner oidtmodigen unde gans-willighen denstes, kan ick U ff. Exc. unvermeldet nytt laten, welker gestalt de moidwillighen seeroijvers, ummeheer den Landtschap van Groninghen up allen stromen swervende, dachlikes in groeter antaell van schepen unde geweerde mannen, alle gaende en komende schepen wth Co. Mat. Landen anschadigen, upholden ende plunderen ende dselven alle geroivet hebbende in Suiderlant voiren ums den roiff under sich to deilen, wair dorch desse Landen seer beschediget unde voirdoirven werden, dat het nytt mogelick is sunder U f. Exc. assistentie langer de roipenschap to underholden.

Vertruende dan genslick, dat U f. Exc. in dossen die armen undersaten van myn bevoilen Bisthoim myt einige troestelicke middelen sollen willen to hulpe kommen, hebbe ick disse dorch swerlike anstaen der undersaten an U Exc. geschreven, datsulve upt underdanigest bijdden, dat wolde geleven in dessen tydtlikes to voirsien ende den van suiden daer heer te doen holden, dat den boysen roivers van der handt slaen unde Co. Mat. underdanen van dossen Landen unbeschediget laten, waer mede U Exc. ein christelick bystandt den armen bedruckten voirlenen ende my ein oirsake groiter voirbeteringhe in goitsdenst ende ander saken geven werden.

Hirmede U. f. Exc. in die bescherminghe des Aldenhogest, myt oidtmodigen gebeide tot lange gelucksalige regeringhe bevelende. Datum Groeninghe den xii Septembris anno lxx.

U ff. Exc.
onderdanighen goet willighen
Johan Knyff
Biscop tho Grueninghen.

1 Brussel, *Archives du Royaume, Papiers d'Etat et de l'audience n. 295.*

VERZOEK VAN ZUSTERS TERTIARISSEN TE ZUTPHEN BETREFFENDE EEN BIECHTVADER

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

1551-April 4. *Anna van der Voerst, moeder, en de zusters van Heer Hendrikshuis te Zutphen*[1] *richten een verzoek aan het Generaal Kapittel van de Tertiarissen te Utrecht om Heer Gerrit Wolfs of Copersleger als pater toe te laten tot het Kapittel enz.*[2]

Den eerwerdigen gheestelicken heren Scheyne van Doert, generael mynister ende alle den gemeyne vaders ende paters ons generaels capittels, onsen eerwerdichen lieven pateren in Christo commende desen brief.

Onsen guet willigen dienst tot allen tyden ende onse oetmodige gehoersamheit ende onder daenicheit inder mynnen ons heren ihesus Christus voer ene gruete.

Eerwerdige lieve pater generael ende gemene vaders ende paters des capittels, wij laeten u veerden semelike weeten, woe dat onse lieve heer sijnen godliken willen heeft gedaen mit onsen eerwerdigen lieven pater heer Derck van Hasselt, die ons xxviij iaer doechtelick ende eerlick vredelick gheregiert hevet; wes siele bijder genaden Gods moet rusten in vreden; want wij dan sonder pater ende overste waeren, soe heeft ons die guedertierenheit Gods overmids hulpe des eerberen raets onser stat Zutphen ende onsen eerwerdigen paters van sint iohans camp, heer Hendrick van Voerthussen, weder besoerget ende voerseyn hevet mit enen eerberen duechtelicken heren en de priester, gheheiten heer Gaerit Wolfs ofte Copersleger, een boergers soen, gebaeren wt der stadt Zutphen, welken ons eer behaeget, ende mit welken wij hoepen roste ende vrede, mynne ende eendracheit te hebben, ende dat hie oens in geestelicken ende tijtlicken dynghen sal dienen ende hoepen, dat (dit) tot die eer Gods wesen sal, waer om wij bijdden dyenstelicke ende oeimoedelicke u eerwerdige pater generael ende gemene paters ende vaders des capittels, dat gij den selven heer

Gaerit voorsz. onsen eerwerdigen pater toe willen laeten in u eersame capittel ende gheselschap, ende voert an mede toe wesen gelick een anderen medevader des gemenen capittels, ende oeck bijdde wij u liefden semelick dienstelicke ende oetmoedelicke, dat gij onsen pater heer Gaerit voorsz. wilt konsentieren gunnen ende toelaten, dat hie die susteren vander daerder regel van sint Francijskens mach kleden ende professen, om die eer Gods te vermeeren; wij wijllen altoes geerne wesen weder u oetmodoge onderdanige ghehoersamijge kijnder, avermids gracie ende hulpe ons lieven heren, die welke u eersamege vaderlicke liefte behueden ende bewaeren moet nu ende altoes tot sijnen godliken laeve ende eeren.

In een ghetuch der waerheit soe hebben wij onses convents segel onder op desen brief gedruct inden iaeren ons heren M vijhondert ende enenvijtich, sint Ambrosius dach des hilligen biscop dach, den vierden dach in die aprille.

Hier sal men dat seghel vanden convente setten, dat cleijne segel

Anna vander Voerst moder ende onwerdige dienressee ende voert gemene ende semelike convente des closters van heer henricks huus u ghehoersame kynder bynnen Zutphen.

1 Over het Heer Hendriks of Wolfshuis van de Zusters Tertiarissen te Zutphen, zie Schoengen-Boeren, Monasticon Batavum I blzz. 206-207, Supplement blz. 174.
2 Gemeente-Archief te Zutphen.

EEN DWANGBEVEL AAN ZUSTERS TERTIARISSEN TE ZUTPHEN

DOOR P. DALMATIUS VAN HEEL O.F.M.

1551-November 30. *Adriaan Nicolai, kanselier beveelt Pater, Mater en conventualen van Heer Hendrikshuis te Zutphen de tax te betalen, welke de Hertogin heeft opgelegd tot bestrijding van de onkosten, welke de geestelijken hebben, die naar het Concilie van Trente gezonden worden.*[1]

Der Eerbaeren aendechtynghen Pater, mater ende gemeyne conventualen des convents Heynricx huys binnen Zutphen mynen gueden vrunden.

Erbaere aendechtighe goede vrunden.

Zo ick durch ernstlick schrifftlyck bevel der Coninghinnen van Hongeren Regente etc. uv onlancxleden bevelen hebben gehadt den weerdighen aendechtigen Heeren Deken ende Capittel te Zutphen, dat zy mit alle vlyet invorderen zolden vande geystlickheit des quartiers Zutphen den tax van penningen eenen yeder operlacht van desz eersten halven iaers, tot stuer des costen, der ghene die in naem der gantzer geystlickheit des H. Mat. erffveden landen inden heyligen Concilio to Trenten getogen zyn, geaccordeert, zo is my nu van selven ter antwoirde geworden, dat uwe E. noch inder betaelinghe weygerich zyn zolden ende u refereren totten Ersaemen Raedt der stadt Zutphen, den welcken dese zaecke niet aen en gaet ende seggen te willen betaelen als andere cloosteren oick aldaer gelegen betaelen, waermede ghy niet volstaen en moecht ende twelck my niet weinich beschaempt.

Bevele daeromme nochmaels uwe E. van wege H. Mat. dat ghy aenstondt uwen voisz. operlachten tax in handen des voirsz Dekens ende Capittels offt uwes verordenten opleght ende betaelt ende my enen wael by brenger desz brieffs, den ick desz zaicken halven alleenlyck aen u schicke ende bevolen hebben zonder schrifftelycke antwoirde niet weder te commen, dan zo langhe aldaer te verblyven, twelck doch eyntelyck op uwen cost zyn zal,

schrifftelyck verstendicht uwe meynonghe ten eynde ick oire Maj. daer van adverteren mach, twelck Uwe E. zo verde ghy in uwe onwillicheyt persisteert ten beste niet vergaen en will. Erbaere aendechtighe goede vrunden onze heere zy met u.
Geschreven tot Aernhem ipso Andree apostoli 1551.

1 Gemeente-Archief te Zutphen.

In het werk van H. Meulenhoff: Een wandeling door een oude Nederlandsche stad wordt gesproken over de oprichting van een Minderbroedersklooster te Amsterdam. Men zie hierover Historische mededelingen in het Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde 30 (1915) blzz. 235-244.

Als gevolg van de arbeid van de bekende Schriftuurkenners, de Paters Hermanus Janssen en Henricus de Bukentop nam Pater Wilhelmus Smits het plan op een Nederlandse vertaling van de Bijbel te bewerken. Na veel moeilijkheden slaagde hij er ten slotte in om in Antwerpen een soort Bijbelinstituut op te richten in het klooster van de Minderbroeders. Jammer overleed hij reeds betrekkelijk spoedig, nl. in 1770. Zijn werk werd aanvankelijk voortgezet door Pater Petrus Hove. De inrichting hield in de Franse tijd op te bestaan.
Verschillende delen verschenen echter in druk. P. Jérôme Goyens publiceerde een belangrijk artikel over dit instituut in Archivum Franciscanum Historicum XII blzz. 3-43 onder de titel: Une école biblique fondée à Anvers en 1768. In dit artikel geeft hij de geschiedenis en publiceert hij verscheidene documenten.

Pater Hugolin Lippens O.F.M. publiceerde in Neerlandia Franciscana 5 (1922): La Nécrologie des Soeurs Franciscaines de Bree (1464-1813), blzz. 120-142. Vele zusters waren afkomstig uit plaatsen in Nederland.

In: Kerkhistorische opstellen van het gezelschap S.S.S. Nieuwe Bundel, 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1914 schreef H. J. Barnouw over: De regel en de statuten der Tertiarissen van het Utrechtsche Kapittel (blzz. 76-95). Een scherpe kritiek op deze bijdrage verscheen in Neerl. Franciscana 3 (1920) blzz. 137-140.

Voor de geschiedenis van de Minderbroeders te Gorcum is van belang: Bijdragen tot de geschiedenis der Katholieken te Gorcum

sedert 1572 door J. Huijsmans in Archief Utrecht 43 (1917) blzz. 193-282. Zie aanvulling aldaar: 46 (1921) blzz. 145-146.

R. G. R. Smeets schreef in Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht 47 blzz. 1-125 over: Het Seminarie te 's Heerenberg. Als professoren waren er werkzaam de Paters Minderbroeders Matthaeus Lemmers, 1797-1803, Joannes Gilis 1797-1802, Arsenius Daub 1802, 1804-1807, Willibrandus Jansen 1803-1808, Xaverius Heidelberg 1808.
Pater Woebel ijverde er onder de studenten sterk voor de Derde Orde (blz. 33). Zie ook De Beiaard deel VI blzz. 423-446 en Archief Utrecht deel 49 blzz. 1-15.

Te Maastricht werden jaarlijks duizenden prentjes van de „Sterre der Zee" gedrukt. Zie De Bedevaartprentjes van O. L. Vr. Sterre der Zee te Maastricht in Het Gildeboek I (1918-1919) blzz. 60-64.

In Bossche Bijdragen deel IV publiceerde P. David de Kok O.F.M. Inventaris van het Archief der Klarissen te Megen.

Het Sint Agnes-klooster te Peer bestond reeds op het einde van de veertiende eeuw en behoorde voor 1439 tot de Derde Orde van Sint Franciscus. J. P. W. A. Smit publiceerde in Neerlandia Franciscana 2 (1919) blzz. 325-326 een schepenakte van 1610 betreffende dit klooster. De namen van de Zusters worden er genoemd.

In Bulletin van den Nederlandschen oudheidkundigen Bond 10 (1917) blzz. 232-233 schreef Pater Donatus van Adrichem O.F.M. over Beglaasde pandramen bij de Observanten te Weert tegen het einde der Middeleeuwen.

In Franciscana VIII (1953) blz. 58 wordt bericht dat uit de kerkrekeningen van Breda o.a. blijkt dat de Minderbroeders van Dordrecht te Breda geestelijke hulp verleenden. Op de platte grondkaart (F. F. X. Cerutti, Geschiedenis van Breda, De Middeleeuwen blz. 280) vinden wij het termijnhuis van de Minderbroeders van Dordrecht te Breda.
In Taxandria vonden wij de volgende posten die op de Minderbroeders van Dordrecht betrekking hebben:

32 (1925) blz. 187: In Acten magistrael (n. 6, blz. 212-213) staat: „dat men den predicant minnebroer van Dordrecht, die nu sijn statie hier (Breda) is houdende, gheven sal van der stadtweghen een half vat bijers ende noch 30 Stuijvers".
Taxandria t.a.p.: Den 7en Maart (1572) „is Geerit van den Brouck, borgemeester deser stadt, belast ende geordineert van der stadtswegen te betalen Henricken van Zundert, voerman, de somme van vijff Carolus gulden, eens ter saecke, dat deselve met sijnen wagen nu onlancx van Breda tot Huesden heeft gevuert den minister oft generael van den minnebroeders met noch twee andere minnebroeders bij hem wesende" (Act. Mag. n. 6, blz. 301 v). In Act. Mag. n. 6 blz. 391: „Is Jannen Peetersen van Baerl, buijten borgemeester belast ende geordineert van der voerscreven Stads wegen te geven ende leveren aen Pater Wischaven, minnebroder, dese vasten alhyer de statie van het woordt Goidts te preecken houdende, alle weecken eenen daelder van dertich stuivers ende een halff vat biers".

Bij gelegenheid, dat Alkmaar 700 jaar stad was, verscheen het Noordhollands Dagblad op 20 Juli 1954 met een feestnummer. „Bijna vier eeuwen werkten de Minderbroeders te Alkmaar" was het opschrift van een uitgebreid artikel, dat P. Dr. Willibrord Lampen O.F.M. erin schreef.

Z. M. Hereswitha O.S.S.J. schreef in De Maasgouw 1954 kol. 33-42 over: Het klooster van Hoogcruts en Jan van Abroek. In het klooster Hoogcruts hebben sinds 1927 de Nederlandse Minderbroeders hun noviciaatshuis.

Op 19 September 1954 was het vijftig jaren geleden, dat de Minderbroeders-parochiekerk te Gouda was geconsacreerd. De Nieuwe Zuid-Hollander van 17 September 1954 commemoreerde in verschillende artikelen de historie van statie en parochie.

Kerkhofkwesties te Weert in de jaren 1784-1787 is het opschrift van een artikel van Daniel van Wely O.F.M. in De Maasgouw 1954 blzz. 90-94. Het artikel handelt vooral over het kerkhof bij

Foto Studio, Gouda

Parochiekerk Sint Joseph van de Minderbroeders te Gouda,
geconsacreerd 19 September 1904.

het Minderbroedersklooster, waarop ook talrijke niet-kloosterlingen begraven liggen.

Met ingang van 19 Augustus 1954 werd de Weertse kloosterkerk rectoraatskerk. Naar aanleiding hiervan schreef D. v. W. in het Kanton Weert van 3 September 1954 een artikel: De H. Hieronymus, patroonheilige van het rectoraat De Biest.

In 1562 deden de Zusters van het Tertiarissenklooster Sint Elisabeth-Bloemenkamp te 's Hertogenbosch haar beklag. Tegen de oude gewoonte in, dat zij in vrijheid een eigen biechtvader mochteen kiezen, heeft thans Br. Balthasar Corneliss., minister generaal van het kapittel van Zepperen aan de biechtvader br. Leenaarden van Gemert verboden voortaan nog de kleding en professie te verrichten. Beschreven wordt, hoe het conflict verder verliep. Vermeld wordt ook, dat de Tertiarissen van het klooster op de Uilenburg zich gesteld hadden onder het kapittel (van het Minderbroedersklooster!) te Zepperen. Men kan hierover lezen: A. van Sasse van Ysselt, De biechtvader van het nonnenklooster achter de Tolbrug te 's- Hertogenbosch in Taxandria 23 (1916) blzz. 273-279.

Het Begijnhof te Aardenburg, hervormd tot een klooster van Sint Franciscus, met een oorkonde door H. Q. Janssen. Zie Bijdragen tot de oudheidkunde en de geschiedenis, inzonderheid van Zeeuwsch-Vlaanderen I blzz. 323, 332.

Uit het begrafenisregister van Kerkrade noteerde J. Verzijl.
+ 13.1.1786. Religiosus frater Adrianus Niels Conventus Hybernensis franciscanorum Lovanij professus obiit in abbatia Rodensi apoplexia tactus horâ 3tiâ matutina extrema unctione munitus anno aetatis 45t*o* hic in coemiterio sepultus.

Het provinciaal archief O.F.M. te Weert bezit van Pater Joannes Boelensz. een gegraveerd portret, metende 25 x 19,5 cm., zonder witte randen, terwijl aan de onderkant ook een weinig van de gravure werd afgesneden. De Minderbroeder-Missionaris draagt de gewone deftige kleding van de Hollandse geestelijken van het midden der 17e eeuw. Hij houdt de rechterhand uitgestrekt op de borst. Naast hem staat een kruisbeeld. Onder het ovaalvormige portret bevindt zich het wapen van de Orde met de zinspreuk: Sanctitate et doctrina en daaronder een spreukband zonder opschrift. De tekst rond het eigenlijke portret luidt: R.P. JOANNES BOELENSZ ORD: MINOR: REG: OBS: OBIIT AMSTEL: XXI MAY MDCLV AET: LVI! De naam van de graveur ontbreekt.
Een ongeschonden exemplaar bevindt zich te Amsterdam Moses en Aaron. Onder het portret staan in tweemaal drie regels nl. naast elkaar deze woorden

Gelyck de wapenring gezien wort in den regel,
Zoo blyckt godtvruchtigheit in 't leven van den man,
Die zynen wandel schickt naer Sint Franciscus regel,
En op dat heiligh spoor en leerling leiden kan,
De vader B o e l e n s is zyn kinders voortgetreden:
Nu waeckt hy noch om hoogh en sterckt ze met gebede.

C. de Visscher fecit. F. de Wit excudit.

P. Berthold Bockholt O.F.M. Theodorich von Münster (Diedrich Coelde). Ein Gedenckblatt zu seinen 400 Todestage († 11 Dezember 1515). Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1915. Dierick van Munster wordt vermeld in Den Wijngaert van Sinte

Franciscus, Antwerpen 1518. De samensteller van het boek heeft hem persoonlijk gekend en hij schreef zelfs eigenhandig een „sonderlinghe lesse" in een van zijn boeken.

In Brabantia 1954 vervolgde Pater Willibrord Lampen O.F.M. zijn artikelen over de Martelaren van Gorcum. Op blzz. 14-26 handelde hij over S. Nicasius van Heeze en op blzz. 178-185 over andere Brabantse Martelaren van Gorcum, onder wie hij noemt P. Franciscus de Roye uit Brussel en Br. Petrus van der Slagmolen uit Assche.
Rutger van Est (Esdt, Estius) dichtte een lied op de heilige Martelaren van Gorcum, dat gedrukt werd bij Willem Jacobszoon te Amsterdam in 1571. Het oude document werd overgedrukt in De Katholiek deel 145 blzz. 265-284 met enig kommentaar van P. Gijsbertus Hesse O.F.M.

In Taxandria 22 (1915) tot 25 (1918) schreef Ch. C. Verreyt: Iets over Noord-Brabantsche Bidprentjes. Genoemd worden die van de Minderbroeders Gaspar Boons, Gabriel Beaufort, J. Fr. Aelders, Nic. P. Beckers, Ant. Jos. Bengvoort, Herm. J. Bouten, Steph. van de Burgt, M. H. Gerritsen, Wilh. van Hees, Joannes van Helvoort, Ant. van Heukelom, Corn. van Hout.

P. Judocus van Elsen was missionaris te Vorden en werd in 1711 verplaatst naar Duistervoorde. Hij was de eerste Minderbroeder geweest, die, huiskapelaan bij de familie van Dorth, ook de zielzorg ging uitoefenen in Vorden zelf. Dat is zeker al in 1704 geweest. Zie Hs. De Missionibus, Provinciaal Archief O.F.M. Weert.

Op 21 Januari 1526 richtte de stad Utrecht een schrijven aan het kapittel van de Minderbroeders te Gent met het verzoek de leesmeester Jan van Kermt niet te verplaatsen, daar zijn vertrek voor stad en klooster zeer nadelige gevolgen zou hebben. Zie: A.M.C. van Asch van Wijck, Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis III blz. 109.

Gilberto di Tournai O.F.M. De modo addiscendi. Introduzione e testo inedito a cura di E. Bonifacio. Torino, Società Editr. Internazionale, (1953).
Bespreking in Archivum Franciscanum Historicum 1954 blzz. 173-175.

Der Christenspiegel des Dietrich Kolde von Münster. Kritisch herausgegeben von Clemens Drees. Werl, Dietrich Coelde-Verlag, 1954. Franziskanische Forschungen herausgegeben von P. Dr. Philotheus Böhner O.F.M. und P. Dr. Julian Kamp O.F.M. 9. Heft.

Book Auction Sale 5th-7th October 1954: J. L. Beijers te Utrecht bevatte:
1193. Historie van Broer Cornelis Adriaensz. van Dordrecht, Minrebroeder tot Brugge. In de welke verhaalt wert de discipline en secrete penitentie oft geesselinge by hem gebruykt. Als ook mede sijne wonderlijke, vuyle.... en lasterlijke sermoonen. Deventer, C. Thomassen, 1628-39. 2 parts in 1 vol. Vellum. With 2 engr. titles.
The person to whom the title refers is Corn. Adriaensen Brouwer, a Franciscan monk (died 1581), famous contra-reformatory preacher. It is now generally recognized, that he is not the autor of the present sermons. The use of his name is a mystification and the name of the real author is fairly certain: Hubert Goltzius.

J. F. M. Kat schreef een proefschrift over „De Verloren Zoon" (Amsterdam 1952). Hierin spreekt hij op blz. 71 en op blz. 213 noot 69 over Nicolaas Peeters en de uitgave preken met jaartal 1520.

In Collectie „Humanitas" (Lannoo Tielt) verscheen: Francesco d'Assisi, Zonnelied.

Sint Franciscus in onze Nederlandsche Letterkunde. Bloemlezing door P. Bruno Vijdt, Mechelen, Sint Franciscus-drukkerij, 1941.

Op verzoek van Br. Alaert, gardiaan te Utrecht, zette Jacob van Maerlant Sint Franciscus' leven, geschreven door de heilige Bonaventura in rijmverzen over. In zijn opdracht schrijft van Maerlant:

> Nu Broeder Alaerd, lieve gead're
> Dezen rijm, die ic hier vergadre
> Dor uwe ordine.

Zie: Dr. Jan ten Brink, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde (Amsterdam 1897) blz. 177. J. Tideman, Leven van Sint Franciscus, Leiden 1848 I blz. 6.

In Studia Catholica Juli 1954 maakte P. Dr Mathias Goossens O.F.M. enige bemerkingen betreffende Geertruid van Oosten. Hij vraagt zich daarbij af, of een lied: Jesus die is ghecomen, dat aan haar wordt toegeschreven, mogelijk toegekend moet worden aan de bekende dichteres van Sint Barbaradael (Eikendonk te Den Dungen bij 's Hertogenbosch). Mogelijk is deze te identificeren met een zuster van Barbaradael, Gertrudis de Delpht. Zie blz. 211-215.

Memoriale perpetuum, V. A. P. Guard. conv. Tungrensis conscriptum anno 1640, sub guard. V. A. P. Egidii van Eylen, per Fr. Anton. van den Steen. Hs. in folio. Zie Neerlandia Franciscana 5 (1922) blz. 249.

Liber recommendationis conventus Tungrensis, renovatus anno 1784. Ingebonden. Hs. van 136 ff. Zie Neerlandia Franciscana 5 (1922) blz. 249.

K. Vos beschouwt in Bulletin de la Commission royale d'Histoire 1920 blzz. 318-319 de sermoenen van Cornelis Adriaensz als een waardevol historisch document.

De bevoegde Pater Dr. Optatus O.F.M. Cap. schreef in Franciscaans Leven 1954 blzz. 106-117 een degelijk artikel over: De geschiedschrijving over de francicaanse vroomheid in de Nederlanden gedurende de laatste 25 jaren. Wij zijn niet ongevoelig geweest voor de lof, die aan onze „Bijdragen" er gebracht wordt.

Analecta vaticano-belgica (2 section) vol. IV bevat: Réforme des Soeurs tertiaires d'Oldenzeel (1620) blz. 479; vol. V-VI: Rovenius et le cas du P. Henri Huybrechts blz. 219; vol. VIII: Enquête sur les martyrs de Gorcum de la part des Fr. Mineurs de Bruxelles (1628) blz. 70. Autour des thèses des Recollets (du P. Bonaventura van Dijck 1691) blzz. 444-449.

Het Rederijkers-spel: Delftsche Broertgens-kermis zijnde een Refreyn of Spelgewys verhaal van de Kermis, die de Minderbroeders tot Delft des Jaars na de Beeldstormery, te weten Anno 1567 gehouden hebben in haar klooster genaemt het Broerhuys werd uitgegeven door P. Marculphus Heijer in Neerlandica Seraphica VI blzz. 200-207. A. J. D. van Oosten kwam er op terug in Franciscaansch Leven 18 (1935) blzz. 169-180.

Verschenen is: Santa Chiare d'Assisi-Studi e Crönaca del VII Centenario (1253-1953). Perugia 1954. Hierin: Le Clarisse in Olanda door P. Daniel van Wely en Le Clarisse nel Belgio door P. B. de Meyer.

De Derde Orde in Nederland tijdens de Protestantse overheersing (volgens een diarium, begonnen door P. Bonaventura van den Sande en voortgezet tot 1810) door D. Franciscaans Leven 1944 blz. 216.

Codices van Klarissen o.a. van Boxtel, Haarlem, Hoogstraten worden beschreven door P. David de Kok O.F.M. in Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis N.S. deel 17 blzz. 200-225.

D. geeft enige geschiedkundige aantekeningen over de kruisweg in Franciscaansch Leven 18 (1935) blzz. 374-381.

In: Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome fasc. III blzz. 43-157 publiceerde M. l'abbé Pasture: Inventaire de la Bibliothèque Barberini à la Bibliotheque Vaticane, au point de vue de l'histoire des Pays-Bas. Talrijke documenten staan er vermeld over franciscaanse kloosters en over Minderbroeders.

Pater Jerôme Goyens O.F.M. publiceerde in Neerlandia Franciscana 5 (1922) blzz. 54-59: Wereldlijke Derde Orde te Sint Truiden, Kleeding en Professies van 1689-1719.

Glanures franciscaines à Bruxelles is de titel van een bijdrage, die Pater Jerôme Goyens plaatste in Archivum Franciscanum Historicum deel XVI blzz. 410-424. Hij handelt over diverse documenten, die op verschillende plaatsen te Brussel bewaard worden. Zij zijn ofwel afkomstig van de Franciscaanse Orden ofwel hebben er betrekking op. Zo noemt hij er met liturgische teksten, die afkomstig zijn van de Minderbroeders te Boetendaal, een cartularium van de Brusselse Clarissen, verder documenten, die betrekking hebben op de kloosters van Antwerpen, Roermond, verder op de Martelaren van Gorcum, terwijl er verschillende Minderbroeders genoemd worden.

Pater Hugolin Lippens schreef in Neerlandia Franciscana 5 (1922) blzz. 249-255 over: Wereldlijke Derde Orde te Tongeren 1640-1772.

C. Buddingh' Encyclopedie voor de wereldliteratuur. Utrecht A. W. Bruna en Zoon, Amsterdam, De bezige Bij, z.j. geb. *f* 19.75.
Bij de haast overstelpende hoeveelheid literatuur op elk gebied, worden wij steeds meer aangewezen op de z.g. naslagboeken, die als vraagbaken onmisbaar zijn. Het spreekt dus haast vanzelf, dat wij deze encyclopedie welkom heten.
In dit kloeke en goed uitgegeven werk vinden wij, alphabetisch geordend, zeer talrijke schrijvers genoemd, over wie wij kort en krachtig wensen ingelicht te worden, over hun persoon zelf en over hun geschriften. Daarnaast worden tevens allerlei letterkundige begrippen verklaard.
Deze encyclopedie bereikt zeer zeker het doel, waarvoor zij met zoveel zorg werd opgebouwd: dienst te bewijzen. Ongetwijfeld zal men wel eens mistasten: een samensteller van een dergelijk werk moet zich wel beperkingen opleggen en hij kan niet aan alles en iedereen denken. Zo hadden wij b.v. wel wat medegedeeld willen zien over Jan Brugman, Dirk Coelde, Christinus Kops, Jacques Benoit. Overigens moet erkend worden, dat, ondanks de hoeveelheid gegevens, de trefkans bijzonder groot is. En men krijgt veelal de gewenste inlichtingen.
Dit boek mag wel een plaatsje krijgen op bibliotheken van elk soort. De bibliothecarissen biedt het een prachtig hulpmiddel, en niet alléén om pseudoniemen terecht te brengen. De gebruikers van de bibliotheken bewijst men een dienst, als het voor hen ter raadpleging klaar ligt. Vooral met het oog op hen heeft de samensteller het zwaartepunt in de hedendaagse literatuur gelegd en de meeste aandacht geschonken aan Nederland en Vlaanderen.
C. S.

Catalogus van de Expositie van geïllustreerde boeken 1450-1850.
Van 19 Juni tot 10 Juli 1954 werd in het Stedelijk Museum te Amsterdam een tentoonstelling gehouden gewijd aan het Geïllustreerde Boek 1450-1850. De voor deze tentoonstelling samengestelde catalogus bevat behalve de namen van de leden van het Erecomité en van het Comité van aanbeveling een lijst van leden der Nederlandse Vereniging van Antiquariaten (NVVA). In een inleiding wordt de keuze van de expositie: de boekillustratie van het midden van de 15e tot het midden van de 19e eeuw verantwoord en op de beperkingen en de hiaten in het tentoongestelde gewezen. Tevens wordt een kort overzicht geboden van de geschiedenis der boekillustratie. Wij vestigen hier de aandacht op enkele van de tentoongestelde boeken:
2. Jacobus de Voragine. Legenda aurea de sanctis. Lyon, Matth. Huss, 1486.

2a. Ludolphus de Saxonia. Tboeck vanden Leuen ons heeren ihesu christi. Antwerpen, Gherart de Leeu, 1487.

4. Jordanus de Quedlinburg. Meditationes de vita et passione ihesu christi. Antwerpen, Gherart Leeu, 1491.

12. Pinder, U. Speculum passionis domini nostri Jesu christi. Neuren berg, 1519.

13. Horae in laudem Virginis Mariae. Parijs, Godard, 1523.

51. Heures a lusaige de Constances. Parijs Simon Vostre, ca. 1502.

52. Die Ghetijden van onser liever vrouwen. Parijs, Fr. Regnault, ca. 1518.

53. Horae beatae Mariae Virginis secundum usum Romanum. Parijs, Germain Hardouyn, (1527).

95. Menologium Graecorum. Edidit A. Albani. Urbino 1727, 3 delen.

Dr. E. Sl.

Pseudo-Dionysius Areopagita. De kerkelijke Rangorde. Ingeleid en vertaald door Dr J. Wytzes. Amsterdam, Uitgeversmaatschappij Holland, 1953. Geb. *f* 3.90.

In de Serie Klassieken der Kerk onder redactie van Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink, Dr. J. Lindenboom, Dr. M. van Rhijn, Dr. W. C. van Unnink, Dr J. H. Waszink, waarin reeds werken van Tertullianus, Gregorius van Nyssa, Athanasius, Ambrosius, Cyprianus, Bernardus, Gerbolt van Zutphen, Anselmus verschenen, is nu opgenomen „De Kerkelijke Rangorde" van Pseudo-Dionysius de Areopagiet. Dit is de eerste maal dat dit werk in de Nederlandse taal werd overgezet. De inhoud van de kerkelijke rangorde is van belang voor onze kennis van de opvattingen over de sacramenten en de daarbij toegepaste ceremoniën in de christelijke Oudheid. In de Inleiding kan men een en ander vinden over Dionysius en zijn andere werken. Uit het feit dat de Kerk deze werken ondanks een zo sterke binding aan de platonische philosophie aanzag als komend van Dionysius de Areopagiet, besluit de auteur dat de verandering van het Evangelie door Paulus gebracht, onmerkbaar en volledig geweest is. Tot dergelijke vergaande conclusies behoeft men niet te komen als het algemeen ontbreken aan critische zin in het oog wordt gehouden.

Dr. E. Sl.

Groningse Volksalmanak voor het jaar 1954. Jaarboekje voor geschiedenis, taalkunde en oudheidkunde der provincie Groningen, onder redactie van Dr. W. J. Formsma en Dr. A. T. Schuitema Meijer. Groningen, N.V. Erven van de Kamp, (1954), *f* 8.—.

Zijn goede naam heeft deze Groningse Volksalmanak met zijn keur van gegevens, artikelen en bibliographie wederom hooggehouden. Het kleed, waarin hij werd gestoken, staat opnieuw keurig.

De artikelen van bekende schrijvers behandelen diverse onderwerpen, die vooral de historie betreffen. Wij vermelden hier: Een fragment van

een kroniek van het klooster Thesinge door Dr. W. J. Forsma. Zeer waardevol is de bijdrage van Dr. E. J. F. Smits over: De plaats van Dr. P. Hofstede de Groot in het leven van het 19e eeuwse Groningen. De schrijver tracht de mens Hofstede de Groot te laten zien in zijn ontwikkeling tot en ontplooiing als theoloog, volksopvoeder en philantroop, waarna de tegenstand besproken wordt, die hij van verschillende kanten ondervonden heeft. Aan hem danken wij ook: Geschiedenis der Broederenkerk te Groningen, Groningen 1832. Zie daarover blzz. 76 en 95.
Op blz. XII wordt Dr. H. van Rooy O.F.M. vermeld als gewoon hoogleraar: dat is niet juist. C. S.

Dr. A. Sizoo. Christenen in de Antieke Wereld. Kampen, J. H. Kok N.V., 1953. Geb. *f* 7.50.
Sizoo, reeds bekend door zijn „De Antieke Wereld en het Nieuwe Testament" en zijn „Uit de wereld van het Nieuwe Testament", had in „Herleefd Verleden" op grond van papyri en inscripties een aantal schetsen uit het dagelijkse leven van de Oude heidenwereld van 2000 jaar geleden gegeven. - Naar aanleiding van dit laatste werk werd door sommigen de wens geuit het leven van de christengemeenschap op een dergelijke wijze behandeld te zien. In „Christenen in de Antieke Wereld" voldoet Sizoo aan deze wens.
Uit de Oud-christelijke litteratuur, zoals de martelarenakten, de Didache, het Apologeticum van Tertullianus, uit de brieven en sermoenen van Cyprianus, Hieronymus en Augustinus en uit de beroemde reisbeschrijving van de kloosterzuster Aetheria, kiest Sizoo met kennis van zaken die fragmenten die een beeld geven van het leven in de christelijke Oudheid, zoals het zich in rijke verscheidenheid openbaarde in de gemeenschap, in de elite van martelaren en monniken, in de leiding van de bisschop, de prediker, de catecheet, in de dagelijkse dingen van vergadering, gezin en opvoeding, in de spanningen van polemiek en theologisch debat en in al hetgeen de christen beleefde en genoot op reis en bedevaart. De fragmenten worden met een sobere verklaring ingeleid, de auteur onthoudt zich over het algemeen van theologische bespiegelingen. Ofschoon, zoals de auteur zelf in zijn voorwoord zegt, in de keuze een subjectief element ligt, en ook andere stukken genomen hadden kunnen worden, menen we toch te kunnen zeggen dat het geheel een goed en zelfs rijk beeld geeft van het leven der oude christenen en volkomen stemmen wij in met de opmerking van de auteur, dat de moderne christenen daarvan nog heel wat leren. Dr. E. Sl.

Catalogus zesde Oude Kunst- en Antiekbeurs.
In Museum Prinsenhof te Delft werd van 25 Augustus tot 15 September 1954 de zesde Oude Kunst- en Antiekbeurs der Vereniging van Handelaren in Oude Kunst in Nederland gehouden. Het aantal deelnemers

was 28, verdeeld over 26 stands. Bij deze gelegenheid verscheen een zeer fraaie Catalogus, Uitg. Museum Prinsenhof, Delft. Deze catalogus bevat o.a. een lijst van de deelnemers en een plattegrond van de stands. De inleiding schreef M. J. Schretlen, voorzitter van het Bestuur der Stichting Oude Kunst en Antiekbeurs: „Bij de aanvang van ons tweede lustrum" - In een Woord Vooraf wijst A. B. de Vries, Directeur van het Mauritshuis, op het verblijdende feit dat het Nederlands kunstbezit, na de oorlog sterk bedreigd, in werkelijkheid niet veranderd is. Wij vestigen de aandacht op de volgende afbeeldingen in de Catalogus: Madonna met Kind, Noord Nederlands, XVe eeuw. H. Cecilia, gebrandschilderd glas, Frans ± 1525, Altaarkast (geboorte van Christus) eikenhout, Brussel XVe e., H. Drievuldigheid, Brussel ± 1460, Madonna met Kind, Mechelen XVe e., Christus voor Pilatus, Leidse School ± 1500, Madonna met Kind, Zuid Nederland ± 1500, Apostelen, Detail van Drieluik, Zuid Duits, ± 1480, Kruisiging, Verrijzenis, Diptiek, Email van Limoges XVIe e. Onder de titel Volledige leergang in de Cultuurhistorie wijdde Frans Hallema een artikel aan deze Tentoonstelling in de Volkskrant van 14 Aug. j.l. Daarin wordt vermeld en afgebeeld de in de catalogus niet vermelde top van een processiestaf, die de H. Rochus voorstelt, met hondje en engel. Deze staf is uit de school van Champagne ± 1490 gemaakt van notenhout. Dr. E. Sl.

Dr A. N. Zadoks - Josephus Jitta. Antieke cultuur in beeld. Vijfde druk. Bussum, Uitgeversmaatschappij C. A. J. van Dishoeck, 1954. Geb. *f* 7.90. Deze platen-atlas, waarvan reeds de vijfde oplaag verschijnt, is in dit tijdschrift nog niet besproken. Daarom lijkt een enigszins uitgebreider recensie gerechtvaardigd.

In de platen-atlas is heel de plastische Kultuur (bouwkunst, beeldhouwkunst, portretkunst, mozaïek, schilderkunst, borduurkunst, vaaskunst, ceramiek, numismatiek, schrift, enz.) van de z.g. Oude Wereld tot zijn recht gekomen. Natuurlijk is de hoofdaandacht gevallen op de Griekse en Romeinse Kultuur: Het nabije Oosten (Egypte, Babylonië, Assyrië, Israël, Perzië) beslaat blz. 7-36, De Griekse Wereld blz. 37-108, Het Romeinse Rijk blz. 109-179.

De ordening van de afbeeldingen is zeer systematisch: zij zijn n.l. niet willekeurig gekozen, maar zó, dat ze een beeld geven niet alleen van een bepaalde kunst en een bepaalde periode, maar ook van de ontwikkelingsgang, die zich over meerdere perioden uitstrekt. Bovendien is een bepaalde Kunstsoort of een bepaalde periode meestal op één bladzijde of op twee naast elkaar liggende bladzijden samengebracht. Nemen we Egypte als voorbeeld: blz. 8 en 9 (naast elkaar): de kunst van het Oude Rijk (3200-2270); blz. 10 en 11: het Middenrijk (2100-1700); blz. 12-15: het Nieuwe Rijk (1555-712); blz. 16 en 17: de Laatste Eeuwen (712-30); blz. 18 en 19: Landbouw, Handel, Nijverheid; blz. 20 en 21: Huiselijk

Leven; blz. 22 en 23: Dood en Begrafenis; blz. 24: Godsdienst; blz. 25: Schrift.
De korte beschrijvingen van de afbeeldingen, onder aan de bladzijde, met geschiedkundige gegevens, zijn zeer instructief.
Deze platen-atlas is een kostbaar bezit en tevens een onmisbaar hulpmiddel voor leraren in de oude geschiedenis en in de klassieke talen: telkens en telkens immers doet zich bij het lesgeven in de oude geschiedenis en bij de lectuur van de klassieke auteurs de behoefte gevoelen, de leerlingen voor ogen te laten zien een of ander kultuurproduct, waarmee ze in de les in aanraking kwamen.
Maar ook voor ieder ander, die zich voor de antieke wereld en haar kultuur interesseert (ook voor theologie en leraren van de oude Kerkgeschiedenis) is deze platen-atlas van zeer grote waarde.
In deze vijfde uitgave zijn enkele door de nieuwste vindingen van de wetenschap noodzakelijk geworden verbeteringen en veranderingen aangebracht, terwijl er ook een kleine uitbreiding van de afbeeldingen heeft plaats gehad: ten opzichte van „Israël" (ingevolge de jongste vondsten en publicaties) en van „Romeins Nederland" (voor de oudste geschiedenis van ons land).
De prijs van *f* 7.90 is bepaald ongelooflijk laag voor een werk met zoveel reproducties en van zulk een wetenschappelijke waarde. Daardoor is ieder, die door z'n studie of z'n interesse met de antieke beschaving te maken heeft, in staat gesteld, zich dit hoogst voortreffelijke werk aan te schaffen. Dr Otger Janssen O.F.M.

Johan van Hulzen, Onze Vaderlandse Geschiedenis, 397 blz., met tijdtafel en register; voorzien van tekeningen van Tjeerd Bottema. Tweede druk. Kampen, J. H. Kok, 1951. Geb. *f* 19.50.
De auteur heeft getracht de vaderlandse geschiedenis te populariseren door haar in een doorlopend verhaal samen te vatten. Dat hij zich hierbij vrijwel heeft beperkt tot de politieke geschiedenis, moge dan al wat eenzijdig zijn, deze begrenzing is per slot schr.'s goed recht. Dat hierbij echter werd uitgegaan van een enghartig klein-Nederlands standpunt hetwelk tot het vaderland alleen Holland rekent en daardoor alle andere gewesten en mn. de Zuidelijke Nederlanden tekort doet, is niet meer een goed recht, sinds deze opvatting in onze geschiedschrijving allang een overwonnen standpunt is. Ook overigens kan men op tal van plaatsen meningen vinden, (i.z. Moderne Devotie, getalssterkten e.d.) die verouderd zijn: gevolg van schr's onbekendheid met de moderne litteratuur. Daarbij komt dat de voorkeur van de auteur voor de Reformatie niet steeds, maar soms, leidt tot een scheve beoordeling van het niet-reformatorische of een vertekening in de richting van het reformatorische. Daardoor wordt een figuur als Willem van Oranje mistekend; „roomsen" en andere dissenters worden nagenoeg doodgezwegen; en het is deze voor-

liefde voor het Calvinisme, en daaraan gekoppeld het Huis van Oranje, die schr.'s minachting voor de patriottenbeweging en zijn overschatting van de betekenis van het Oranjehuis verklaarbaar maakt, maar daarom niet vergeeflijk.
Er staan uitstekende passages in dit werk, b.v. het begin van de 80-jarige oorlog en de Gouden Eeuw; zeer belangrijk is ook, dat veel aandacht besteed wordt aan de geschiedenis van de met Nederland in verleden en heden verbonden gebieden in Azië en Amerika: niet te verwonderen bij een schrijver die in zijn Indische Geschiedenis bewezen heeft behalve een goed popularisator ook een behoorlijk stilist te kunnen zijn.
Daar staat tegenover dat de Middeleeuwen en de 18e en 19e eeuw zo weinig recht is wedervaren dat degenen die door dit werk „hun belangstelling zullen laten leiden", een vertrokken beeld ontmoeten van onze Nederlandse geschiedenis. Partieel kan het werk goede diensten bewijzen, mits de gebruiker te werk gaat volgens het principe „audi et alteram partem", en daarbij de laatst verschenen litteratuur niet verwaarloost.

Drs F. Adriaens.

Johan van Hulzen. Nederlandse wereldreizigers. Met platen van Tjeerd Bottema. Kampen, J. H. Kok N.V., 1947. Geb. *f* 5.75.
Johan van Hulzen heeft een prettige schrijftrant, die hem vooral te pas is gekomen bij de beschrijving van de uiterst moeilijke tochten, die gemaakt zijn door wereldreizigers in het verre en nabije verleden. Uit het nabije verleden worden beschreven de eerste Hollandse luchtreis naar Indië, de tocht van de K XVIII en de Melbourne-race. Uit het verre verleden volgen wij de bekende Jan Huygen van Linschoten, Willem Barents en Jacob van Heemskerk, Cornelis de Houtman, Olivier van Noort, David de Vries, Abel Tasman en Mr Jacob Roggeveen. Sympathiek doet het aan, dat hier en daar in dit boek de aandacht wordt gevestigd op hen, die uit hogere motieven zware reizen maakten om het licht van het heilig Evangelie te verspreiden. Ja, een heel hoofdstuk (blzz. 15-34) wordt gewijd aan Willem van Rubroek O.F.M., die in 1253 naar het hart van Azië trok.
Gaarne namen wij kennis van de ondernemingen van dappere en stoutmoedige mannen, die met ongelofelijke moeilijkheden hebben te kampen gehad.

C. S.

Historische Verhalen voor de jeugd. Eerste Reeks nr. 1-10. Antwerpen, De Sikkel, 1953-1954, adres voor Nederland: „De Nederlanden", Alex Boerstraat 28, Amsterdam. Per deel *f* 0.95, per reeks *f* 7.50.
Van de verschillende deeltjes kunnen wij in het algemeen zeggen, dat zij onderhoudend voor de jeugd geschreven zijn en haar een goede kijk geven over belangrijke feiten, toestanden en personen.
Nr. 1. Hendrik Jespers. Met Jan Vlaming in de guldensporenslag. 1953.

Over de guldensporenslag is al veel verteld. Hier treedt op de voorgrond een dappere en gewiekste Jan Vlaming. De Minderbroeders waren aalmoezenier (blzz. 13, 30).

Nr. 2. Cyriel Verleynen. De Dokter van de Keizer. 1953.
Dit deeltje schetst verhalenderwijs leven en ervaringen van Andreas Vesalius, die de grondlegger was van de ontleedkunde en lijfarts was van Karel V en Filips II. Op blz. 30 is sprake van de Minderbroeders te Innsbruck.

Nr. 3. C. van Rode. De kleine Foerier. Hendrik Conscience in de omwenteling van 1813. 1953.
Deze aflevering beschrijft de Belgische opstand van 1830 met als centrale figuur Hendrik Conscience. Deze was aanvankelijk hulponderwijzer, bracht het na allerlei strubbelingen tot foerier en leerde na zijn militaire dienst - 21 Maart 1836 - zijn volk lezen. Hij werd met zijn meer dan honderd boeken jarenlang een veelgeliefde auteur.

Nr. 4. Lo Vermeulen. Matamatam. De strijd tegen de slavenhandel. 1953.
Met wat te veel vreemde namen verhaalt de schrijver boeiend over de strijd tegen de slavenhandel in Afrika in de jaren 1892-1893. De kleine sergeant Cassart toonde grote moed.

No. 5 Hubert Hermans. De gulden Passer. Plantins Drukkerij in 1572, 1954.
Dit deeltje geeft ons een beeld van Plantin's drukkerij, speciaal ook wat de uitgave van de Biblia Sacra polyglotta betreft. Er waren vele moeilijkheden, die van financiële aard waren en ook veel spanningen met het overigens toegewijd personeel.

Nr. 6. Emiel van Hemeldonck. Hongersnood in Vlaanderen, 1954.
Harde winter, aardappelziekte, opkomst van machinale arbeid, typhus waren de oorzaak, dat vanaf 1844 zeer benarde toestanden ontstonden in Vlaanderen. Dit wordt geïllustreerd met een verhaal, hoe het de familie Coremans verging.

Nr. 7. Leo op de Beeck. Zes dagen in het klooster van Korsendonk, 1954.
De bedoeling van het verhaal, dat in 1460 wordt geplaatst, is een beeld te geven van het werkzaam leven, dat kloosterlingen, als die van Korsendonk leidden. Het klooster werd in 1398 ingewijd (blz. 4) en in 1784 opgeheven (blz. 30).

Nr. 8. J. van Overstraeten. De blijde inkomst, 1954.
De lotgevallen van Jan III worden medegedeeld en iets wordt verteld van de „Blijde Inkomstakte", die zijn dochter Joanna met haar gemaal Wenzel van Bohemen in 1356 afkondigde.

Nr. 9. Hubert Hermans. Napoleon en Antwerpen, 1954.
Een „tijdgenoot" vertelt van de bezoeken van Napoleon aan Antwerpen en over de oordelen, die hijzelf en anderen over hem hadden. Napoleon „had ook bevolen, dat het klooster en de kerk der Minderbroeders aan de

stad zouden geschonken worden om er een Museum te vestigen en er de Academie voor Schone Kunsten onder te brengen (blz. 26)".

Nr. 10. Hendrik Jespers. Van Schildknaap tot ridder, 1954.
Dit verhaal dient om een tijdsbeeld te geven van het begin van de twaalfde eeuw, toen Karel de Goede het graafschap Vlaanderen bestuurde en te Brugge resideerde. De hoofdpersonen zijn gefingeerd. C. S.

Opvodkundige Bruchurenreeks onder leiding van Fr. S. Rombouts. Tilburg, Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis.
In deze mooie en zeer nuttige reeks bevinden zich een aantal nummers, welke voor de geschiedenis van belang zijn.

No. 61. T. W. Broeders. Geert Groote en zijn invloed op het onderwijs. 1931 *f* 0.85.
In deze brochure worden de voornaamste levensfeiten verhaald van Geert Grote. Na een en ander medegedeeld te hebben over de moderne devotie, worden drie stichtingen besproken, nl. van de Zusters en de Fraters van het gemene leven en ten slotte van de congregatie van Windesheim. Speciaal de invloed ervan op de ontwikkeling van ons volk en ook van de volkeren buiten onze grenzen wordt benadrukt.
De meeste stichtingen van de Zusters gingen tot de Tertiarissen van Sint Franciscus over (blz. 23). Jan Cele deed de belofte Minderbroeder te worden, maar vervulde die belofte op raad van Geert Grote niet (blz. 32, 48, 49). De Orde van de Minimen, gesticht door Sint Franciscus a Paulo, wordt verwant genoemd met die van Sint Franciscus van Assisi (blz. 41, 44). Op blz. 46 wordt genoemd de martelaar van Gorcum, Joannes van Oisterwijk.

Nr. 62, 65. J. Aarts. Schoolrecht. Schoolstrijd. Schoolwet in Nederland I-II. 1931-1932, *f* 1.15 en *f* 2.20.
De schrijver verdeelt zijn verhandeling in I. Het schoolrecht vóór 1798. II. Het staatsmonopolie. Strijd om de vrijheid 1798-1848. III. Vrijheid!... Strijd om het bestaan 1848-1920. De degelijke studie geeft een helder en goed inzicht in de belangrijke historie van het onderwijs.

Nr. 80. W. M. van de Pas. Uit de duisternis tot het licht. Een Nederlandse missiegeschiedenis. 1935, *f* 1.15.
Dit uitstekend werkje behandelt de geschiedenis vanaf de tijd, dat onze voorouders vanuit het heidendom werden gebracht tot de heilige Kerk, een proces tot ongeveer 800, toen geheel Nederland katholiek was. Onderscheiden worden de perioden: het Romeinse christendom, de Frankische periode en ten slotte de Angelsaksische periode. Afzonderlijke aandacht wordt geschonken aan de heilige Willibrord, Bonifacius en Ludgerus en aan de Utrechtse school.

Nr. 108. Dr A. Weijnen. Betekenis en mogelijkheden der heemtaalkunde. 1939, *f* 0.85.
De schrijver, die zijn stellingen met een groot aantal noten staaft, maakt

het zeer aannemelijk, dat het taalonderwijs en de beheersing van de cultuurtaal door de heemtaalkunde bevorderd wordt. Hij schreef een ernstige studie.

Nr. 110. Br. B. Meuwissen. De Spaans-Nederlandse pedagoog Jan Louis Vives (1492-1540). 1940, *f* 0.80.

Deze te weinig bekende man wordt een Spaans-Nederlandse pedagoog genoemd, omdat hij - te Valencia 6 Maart 1492 geboren - zeer lang woonde in de Nederlanden, vooral te Leuven en te Brugge en omdat hij - zoals blijkt uit zijn geschriften - zeer veel zich bezig hield met opvoeding en onderwijs (blz. 31-75). Hij had, voor zijn tijd vooral, zeer originele ideeën. Echter bewoog hij zich ook op ander terrein. Men leze het hoofdstuk II: Vives' leven en leer. Hij werkte onvermoeid voor vrede en recht en was door woord en voorbeeld een oprecht christen.

Nr. 127. Oscar Zalm. Heemkundig totaliteitsonderwijs. Een proces van onderwijs-hernieuwing in de laagste drie klassen der langere school. Bewerkt door E. v. d. Linde. 1946, *f* 1.50.

Door de naam heemkundig totaliteitsonderwijs wordt uitgedrukt het gebied, waarvandaan men bij het onderwijs de te behandelen stof haalt en tevens, welke methode van onderwijs men daarbij kiest. De schrijver geeft, ook aan de hand van voorbeelden en tekeningen, aan, waarom dit onderwijs te prefereren is en welke resultaten bij het zó opgevat onderwijs te behalen zijn.

Nr. 135. Willibrordus Ottenhof. Jan Baptiste de la Salle, sociale voorvechter en heilige pedagoog 1651-1951. Bij het derde eeuwfeest van zijn geboorte op 30 April. 1951, *f* 2.—.

Jean Baptiste de la Salle werd op 15 Mei 1950 door Paus Pius XII uitgeroepen tot bijzondere patroon van alle opvoeders (blzz. 7-8). Het derde eeuwfeest van zijn geboorte was, mede met dit eervol feit, een aanleiling de pedagogische arbeid van de Heilige te belichten. Naast enige gegevens uit zijn leven wordt dan het ontstaan van zijn diverse onderwijsinstituten behandeld en worden wij ingelicht over het karakter ervan, de methode van opvoeding en het leerplan. Ten slotte volgt een in Nederland nog niet gepubliceerde gedeelte van de „Leiddraad der scholen". Deze bevat talrijke, nu nog, behartenswaardige wenken en gedachten.

Nr. 138. J. J. Doodkorte. Nationaal beneden de maat? 1948, *f* 1.50.

In het voorjaar 1948 verscheen een: Rapport in opdracht van de Willem de Zwijgerstichting uitgebracht over het Vaderlandse Geschiedenisonderwijs op de Rooms Katholieke Lagere Scholen in Nederland door T. M. Gilhuis, Hoofd ener Chr. School. Dit rapport suggereerde, dat het katholiek geschied-onderwijs beneden de maat was. Men begrijpt nu de titel van dit boekje, waarin de schrijver krachtig tegen deze suggestie ingaat. Duidelijk zet hij uiteen, wat in het geschiedenisonderwijs bij de Katholiek het zwaarste wegen moet. Na algemene opmerkingen spreekt hij dan over enkele detailpunten, zoals over grote figuren bijzonder de

heiligen, over protestantse „martelaren", en speciaal over Willem de Zwijger. Herhaalde malen worden de Martelaren van Gorcum genoemd (blzz. 19, 24, 32, 33, 36, 38, 69).

Nr. 145. Dr M. A. Nauwelaerts. Simon Verepaeus (1522-1598). Paedagoog der Contra-Reformatie. 1950, *f* 1.60.

Deze zeer interessante studie laat ons het leven kennen van een priester, die een schoon leven heeft gehad als opvoeder en wiens vele werken grote diensten hebben bewezen aan het onderwijs. Die werken worden vermeld en geven samen met de levensfeiten vele gegevens voor de geschiedenis van het onderwijs ten onzent. Voor bibliographen staan er verschillende waardevolle aanduidingen in.

Op blz. 66 lezen wij, dat hij als lectuur ook aanbeval de preken van de Minderbroeder Adam Sasbout.

Nr. 155. F. P. C. de Kock. Het leven van Père Girard 1765-1850. 1951, *f* 1.75.

Père Girard behoorde tot de zonen van Sint Franciscus, hij was een Minderbroeder-Conventueel in Zwitserland. Deze paedagoog van betekenis behoorde tot de grote onbekendheden, ofschoon zijn verdiensten voor onderwijs en opvoeding zeker zo groot zijn, als die van menig tijdgenoot, Pestalozzi, Fröbel, Fellenberg en Bell niet uitgezonderd. Steunend op zeer goede literatuur gaf de bekende schrijver een overzicht van zijn dramatisch leven met zijn vele werkzaamheden, waaronder zijn arbeid voor een goede volkschool een bijzondere plaats bekleedt. Het dramatische van zijn leven is vooral gelegen in de tegenwerking, die hij van diverse zijden en speciaal van de Jezuieten ontving (blzz. 79, 80, 83).

C. S.

Publications de la société historique et archéologique dans le Limbourg. Deel LXXXVIII-LXXXIX, 1952-1953. Jaarboek van Limburgs geschied- en oudheidkundig Genootschap. Maastricht, (1954).

Wij krijgen in dit gerenommeerd jaarboek eerst de gebruikelijke rubrieken, naamlijst der leden van het genootschap, lijst van instellingen, waarmede het genootschap in ruilverkeer staat o.a. met onze Bijdragen (blz. XXXVI), verslagen van de secretaris van het genootschap en van de directeur van het museum. Wat de bijdragen betreft: er zijn er over de prehistorie van Limburg, dan die gebieden betreffen als het ambt Montfort. Pater A. Munsters M.S.C. handelt over: De statuten en het statutenboek van het gouden concilie Susteren. Ferd. Rondagh bespreekt de strijd rond de waterwegen tussen Nederland en België. Oudere geschiedenis betreft het artikel van W. H. Schukking over het beleg van Maastricht door Parma in 1579. Ten slotte gaf dr J. Tesser een autobiografie 1830-1900 van Pater A. van Gestel S.J. uit. Deze bevat wel gegevens, die een belangrijke periode van onze kerkgeschiednis hier en daar belichten.

Een duidelijke Index van eigennamen besluit het kloeke deel, dat waardig aansluit bij zijn vele voorgangers. C. S.

Catalogus van Orkestmuziek I-II. Amsterdam, Stichting Donemus, 1951.
Catalogus J. M. Serie. Amsterdam, Stichting Donemus, 1954.
Catalogus van Kamermuziek I-III. Amsterdam, Stichting Donemus 1949-1951.
Catalogus van werken van Nederlandse Componisten. Amsterdam, Stichting Donemus, z.j.
Muzikaal perspectief. Mededelingen. Amsterdam Donemus.
Het doel van de Stichting Donemus is de Nederlandse muziek zo ver mogelijk te doen weerklinken. Daarvoor dienen de verschillende catalogi, waarin men een overzicht krijgt van bestaande werken. Daarvoor laat men ook kennis maken met Nederlandse componisten en hun werken. In deze laatste soort catalogi worden ook enige levensbijzonderheden van de componisten zelf genoemd. Dit geschiedde over: Hendrik Andriessen, Henriette Bosmans, Marius Flothuis, Guillaume Landré, Léon Orthel, Willem Pijper, Henri Zagwijn. C. S.

J. van Reusel, Onze lieve Vrouw van Scherpenheuvel. Aarschot, De Klok, z.j. Fr. 35.
In dit kostelijk geïllustreerd boekje stort de schrijver zijn warme devotie tot de lieve Vrouw van Scherpenheuvel gevoelvol uit. C. S.

Lektuurgids. Bibliographisch Tijdschrift. Eerste Jaargang 1954. Antwerpen, De Sikkel. Per jaargang met 10 nummers Fr. 120.
Dit orgaan wil uiteraard inlichten over schrijvers en boeken. De uitgave is keurig. C. S.

Juliana Regina, samengesteld door D. Wijnbeek. Baarn, Uitgeverij „Hollandia", 1954. *f* 2.90.
„Juliana Regina" brengt ons jaarlijks - van September tot September - door fraaie foto's met korte bijschriften de voornaamste nationale en internationale feiten in herinnering, waarbij leden van het koninklijk gezin optraden. Het doet ons ook medeleven met verschillende gebeurtenissen in het gezin zelf. Het geheel geeft wel een verheugend beeld van de invloed en betekenis van ons dierbaar vaderland en toont duidelijk de wederzijdse sterke band tussen Oranje en ons volk. C. S.

Cornelis Thijs S.S.S. Baarlo, het dorp met vier adellijke kastelen. Baarlo. Klooster „De Berckt", (1953). *f* 1.50.
De ondernemende Pater Simon Bennenbroek O.F.M. begon in 1921 een missiecollege te Megen. Reeds een jaar daarop moest men andere ruimte zoeken voor het groot aantal candidaten en men vond die in Baarlo. Ook na de verplaatsing van het college naar Sittard, bleven de Minderbroeders daar wonen tot 1931 (blz. 21). Over dit Baarlo schreef Pater Thijs een bondig, maar vrij volledig boekje. We maken kennis met de allereerste bewoners tot èn met die van heden. Een overzicht wordt geschonken

van burcht, kastelen en hoeven. We maken kennis met burgerlijk en geestelijk bestuur. Daardoor krijgen wij wel een beeld van Baarlo in het heden en het verleden. E. van der Veer besluit de tekst met een schets in Baolders dialect. C. S.

Fr. Marius Tepe O.F.M. „Stella duce". Spreken met Moeder over titels van haar litanie. I. Rijswijk, Nieuwvoorde, (1950). II. Haarlem, B. Gottmers Uitgeversbedrijf, (1951), *f* 1.35 per deel.
Deze twee boekjes hebben al waarde, omdat zij de titels van de litanie, zo dikwijls haast gedachteloos herhaald, meer doen spreken. Maar bovendien zal de tere godsvrucht, die de schrijver in zijn gesprekken toont, die ons ook beter en gevoeliger doen bidden. C. S.

Schatten der Schilderkunst. Reproductie in kleurendruk naar werken uit Nederlandse en Vlaamse Musea en particuliere verzamelingen. Drie en twintigste reeks. Amsterdam-Antwerpen. Wereldbibliotheek N.V. 1953, *f* 3.25.
Deze reeks bevat reproducties van werken van Lucas van Leyden, Jan van Goyen, Hiëronymus Bosch, Rembrandt, Jan Sluyters, Dirk Nijland, R. N. Roland Holst, Charles Eyck. Alleen het noemen van deze namen al is een propaganda voor deze sierlijke uitgave. „De Wereldbibliotheek" bewijst met deze en dergelijke uitgaven wel een bijzondere dienst aan de liefhebbers van de schone kunsten, die zij ook op gelukkige wijze bevordert bij velen. De beknopte gegevens over de reproducties zijn uiteraard welkom. C. S.

De taak der Oude Geschiedenis. Afscheidscollege gegeven door Professor Dr D. Cohen bij het beëindigen van zijn werkzaamheid als Hoogleraar in de Oude Geschiedenis en de Griekse en Romeinse Antiquiteiten aan de Universiteit van Amsterdam, de 4e Juli 1953. Groningen, J. B. Wolters, 1953. *f* 1.25.
Het is nog niet zo heel lang geleden, dat aan de Nederlandse Universiteiten (en ook aan de buitenlandse) de Oude Geschiedenis niet als afzonderlijk leervak werd gedoceerd. De studie van de Griekse en Romeinse auteurs - dat wás meteen studie van de Oudheid; een aparte leerstoel was daarvoor niet nodig.
In zijn afscheidscollege legt Prof. Cohen nu de nadruk op het goed recht en de noodzakelijkheid van de Oude Geschiedenis als apart leervak en hij behandelt daarin de tweevoudige taak der Oude Geschiedenis.
Haar eerste taak is: de Oudheid voor ons opnieuw te doen leven door haar vanuit onze eigen geschiedenis en onze eigen tijd te belichten, terwijl tegelijkertijd - als een wisselwerking - onze eigen tijd hierdoor weer licht ontvangt uit de Oudheid.
De tweede taak vloeit uit de eerste voort: de Oudheid belicht door de nieuwe tijd en harerzijds de nieuwe tijd belichtend, zal daardoor nood-

zakelijk verhelderend moeten werken tot het verstaan van de antieke auteurs en de antieke literatuur.
In verband met dit laatste wijst Prof. Cohen op het belang om de Oudheid en haar cultuur en haar literatuur te leren verstaan door persoonlijke kennismaking met land en volk, waar eens de antieke cultuur gebloeid heeft. Daar zal de classicus nog zeer veel terugvinden van wat hij in de antieke literatuur aantrof, en het zal hem helpen, deze literatuur beter te verstaan èn beter te savoureren. Dr Otger Janssen O.F.M.

Lübke-Pernice-Sarne, Griekse Kunst, (Hellas en Rome deel VII). Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1954. *f* 26.75.
Vergeleken met de laatste Duitse uitgave van het reeds vanaf 1860 bekende werk „Kunst des Altertums" door B. Sarne, is deze Nederlandse bewerking een voor- en in een enkel opzicht een achteruitgang.
De winst is gelegen in de uitstekende aanpassing aan de recente gegevens van de oudheidkundige vondsten door de bewerker W. Meyvelt en vooral in de zeer zorgvuldig bewerkte literatuurlijst.
Het verlies ligt in het illustratiemateriaal. De foto's staan niet meer in de tekst, maar op aparte bladen, zodat het zoeken wat lastiger geworden is. Jammer vooral is, dat de Oostenrijkse uitgeverij niet al haar prachtig platenmateriaal ter beschikking gesteld heeft.
Dit gemis is slechts ten dele door andere, beschikbare cliché's aangevuld, die soms mooier zijn, doch niet altijd zo goed voldoen. Het aantal afbeeldingen is in de Duitse tekst ook wat groter: 495 tegen 412 in de Nederlandse. Een gevolg hiervan is, dat er beelden in de tekst besproken worden, waarvan men gaarne een reproductie zou willen ontdekken, doch die worden in de Nederlandse uitgave tevergeefs gezocht: bijv. de Medusa Ludovisi op pag. 198, waarvan alleen in de Duitse uitgave een weergave is opgenomen. Een tegenspraak is ontstaan op diezelfde bladzijde. De beroemde groep „Menelaos met het rijk van Patroklos" wordt beschreven als het beeld van de krachteloos neergezonken dode in de armen van de zelfbewust optredende, fier zich omdraaiende overlevende; wanneer men echter de aangegeven afbeelding opzoekt (afb. 302), staat Menelaos met een in rouw neerbogen gelaat. Het oorspronkelijk werk geeft hiervan de oplossing: daar wordt als afbeelding 403 een reconstructie getoond, waar wij Menelaos werkelijk met fier opgeheven hoofd aanschouwen.
Wie deze feilen voor lief wil nemen, - en daar is alle reden toe, - zal in dit fraaie werk een geschikt handboek vinden, waarin niet al te technisch, en toch wetenschappelijk een rondgang geboden wordt in de schattenrij van de Griekse kunst. Achtereenvolgens wordt de architectuur, de beeldhouwkunst, de kunstnijverheid en de schilderkunst behandeld. De eerste twee vooral worden in hun historische ontwikkeling geschetst. De voorgeschiedenis die vooraf gegeven wordt, voert ons naar het derde millen-

nium. Gedurende het eerste millennium voor Christus speelde zich de ontwikkeling van de eigenlijke Griekse kunst zich af, om dan in de Romeinse kunst voort te leven. Nog steeds plukken wij de vruchten van deze erfenis.
Zij die op de gymnasiumbanken misschien met tegenzin „de klassieken" verteerd hebben, doen goed op latere leeftijd deze kant van de Griekse cultuur eens nader te beschouwen. Zij zullen er met dit schone boek in handen geen spijt van hebben. P. Albertus Fick O.F.M.

Weerklank op het werk van Jan Romein. Liber Amicorum. Amsterdam-Antwerpen, Wereldbibliotheek, 1953. *f* 8.50.
Deze bundel studies werden Prof. J. Romein ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag aangeboden. De titel dekt niet geheel de verzameling. Niet uitsluitend immers wordt over de invloed van de Amsterdamse hoogleraar in de verschillende takken van wetenschap gesproken. Opstellen als van Prof. Loenen, Niermeyer, van Dr Meijer en Prof. Schulte Nordholt en Victor van Vriesland staan in een zeer los of in het geheel geen verband met Romein's werk.
De andere studies manifesteren vier aspecten van de arbeid van Romein. De schrijver van „Opdracht van de Tijd" en „Tussen vrees en vrijheid" wordt geëerd door vele artikelen over de theoretische geschiedenis en de problemen van de historiografie. Op dit gebied heeft de Amsterdamse historicus zijn grootste bekendheid verkregen. Zijn these, dat de geschiedschrijver het verleden steeds vanuit het heden benadert, is wel niet nieuw, (Prof. Colenbrander sprak hier al over in 1907 in De Gids), maar is nimmer zo radicaal en consequent in Nederland gepropageerd. Bij de verwarring die ontstaan is na het bankroet der negentiende-eeuwse opvatting van de „reine Objektivität" van de historicus, heeft Romein zijn historisch-dialectische methode met haar marxistische achtergrond als de meest aan onze tijd aangepaste, bij velen in Nederland en Indonesië ingang doen vinden.
Het is ondoenlijk al deze studies hier te bespreken. Bijzonder leerzaam is de bijdrage van Prof. Beerling, Essentials of History. Dr Ria Hugo beschrijft, hoe deze opvatting vruchtbaar kan zijn voor de Zuid-Afrikaanse geschiedschrijving. Prof. Resink wijst reeds op resultaten in de Indonesische historiografie.
Een ander aspect van Romein's belangstelling belichten Prof. von Martin, Dr. Noordenbos en Suys, n.l. het rationalisme van de achttiende eeuw resp. in de figuren van Rousseau, D'Alembert en Helvetius.
Meer kultuurhistorisch zijn de bijdragen van Prof. Locher en Van Werveke, die de schrijver van „Beschouwingen over het Nederlandse volkskarakter" en „De Biografie" huldigen.
Het socialisme in de letterkunde vormt het onderwerp van twee literaire studies van Prof. Donkersloot en Annie Romein-Verschoor als hulde aan

de socialistische kunstenaar Jan Romein.
Men kan het in veel opzichten met Romein's historische inzichten en levensbeschouwelijke visie niet eens zijn, en misschien zijn invloed op veel jongeren betreuren, de auteur van zoveel oorspronkelijke werken mag men niet achteloos voorbijgaan. P. Albertus Fick O.F.M.

Prof. Dr Edgar de Bruyne. Geschiedenis van de Aesthetica, De Christelijke Oudheid, Philosophische Bibliotheek, Amsterdam. Uitgeversmaatschappij N.V. Standaard Boekkhandel, 1954. *f* 16.—.
In zijn voorwoord vraagt Edgar de Bruyne dit werk te mogen inleiden met de verzekering, dat van alle boeken die hij schreef, géén hem zoveel voldoening schonk. Het zij ons op onze beurt vergund te zeggen, dat geen van de werken van deze auteur ons zozeer boeide als dit over de christelijke Oudheid.
Elkeen weet, dat deze periode een geheel eigen charme heeft. Menigeen onthoudt heel zijn leven de lessen die hij hoorde voorlezen uit de Handelingen der Apostelen. De belangstelling voor dit tijdperk is zo algemeen en zo intens, dat het terrein welhaast geheel is verkend, al weet eenieder dat het laatste woord over gegevens als de charismata en de agapen b.v. nog niet is gezegd.
Vergeleken bij andere onderwerpen is het thema van de Bruyne nog niet zo veelvuldig bestudeerd. Zoals de christenen zelf niet op de eerste plaats aan kunst dachten, en - inter arma silent musae - de vervolgingstijd niet bepaald de juiste tijd was voor toeleg op enigerlei cultuur, zo trad de historicus op de christelijke Oudheid toe met andere interessen dan die betreffende de toenmaals beoefende kunst. Een enkele uitzondering is het prachtige boek van van der Meer over Christus' Oudste Gewaad. Vollediger is thans het thema: de Oude Christen en de kunst, hoe hij stond tegenover de kunst der heidenen, tegenover kunst in eigen kring, hoe hij - en nog betrekkelijk vroegtijdig - tot beoefening van kunst en wetenschap kwam en latere tijden kon inspireren enz., behandeld door de Bruyne. Hij behandelt auteur voor auteur, milieu voor milieu af en onderscheidt duidelijk al dadelijk de in zo verschillende omgeving levenden als Clemens en Origenes in Alexandrië en Tertullianus in Africa, ook in hun houding ten opzichte van cultuur en wetenschap. Figuren als Minucius en Arnobius, Lactantius, Basilius de Grote, de beide Gregorii en Ambrosius worden onderzocht in hun visie op de kunst, de schoonheid, het humanisme. Daar waren er bij die er een aparte schoonheidsleer op na hielden; over 't algemeen blijkt, dat zij allen zich meer met deze kwestie hebben bezig gehouden dan aanvankelijk werd vermoed. Velen worstelden met het probleem van de kunst: niemand wellicht zozeer als Hieronymus, wiens droom in de woestijn in de brief aan Eustochium verhaald, wel tot de meest merkwaardige schrifturen van de Oudheid behoort, van belang eenmaal voor een tegenstander als Rufinus, die daardoor wapenen in

de hand kreeg om Hieronymus te bestrijden, maar wellicht nog meer van belang voor ons die ons afvragen wat er in deze geesten, die waren opgegroeid in de heidense cultuur, na hun overgang tot het christendom omging.
Een nieuwe dageraad gloort met de zeer moeilijke figuur van Dionysius de Pseudo-Areopagiet, terwijl nu kwesties als de Vaders en de muziek, de christelijke houding ten opzichte van plastische kunsten, bekeken kunnen worden.
Een nieuw natuurgevoel vraagt de aandacht en de schepping van de byzantijnse Aya Sophia maakt aan alle twijfel of het christendom tot onvergankelijke kunst in staat was, voorzover deze nog onredelijk kon worden geopperd, definitief een einde.
Ten slotte is het woord aan Augustinus, wiens onvergankelijke werken schoonheid en kunst geven en beschrijven op de wonderbare wijze waarin dit fel bewogen gemoed toch met ongelooflijke kalmte en rust tegenover schoonheid en kunst, philosophie van de muziek, sapiëntiale aesthetiek en zoveel andere gelijksoortige problemen kon staan, om na dit alles op te zien naar de glorie der verrezenen en een laatste versie te geven van de wereldorde.
In de reeks van de Philosophische Bibliotheek heeft Dr Edgar de Bruyne's werk géénszins de minste plaats en bij het genoegen dat hij gevoelde bij de samenstelling moge hij verzekerd zijn van de dank der velen, die zijn werk zullen benutten. Dr E. Sl.

Jaarboek Bisschoppelijk College Weert VI, 1954. Roosendaal, N.V. Grafische Kunstinrichting J. van Poll Suykerbuyk, (1954).
Door dit jaarboek krijgt men wel een beeld over het studiejaar 1953-1954 van het bekende Weertse College. En dat beeld maakt indruk. Zeker al om de uitgebreide staf van leraren en het groot aantal studenten. Maar ook en vooral door de interessante (hier en daar ondeugende) kroniek en allerlei verslagen van diverse organisaties op elk gebied. Ze leggen getuigenis af van een opgewekt leven en van veelzijdige actie.
Artikelen over: Uit 't Weerter verleden, dat ook belangrijk is voor de geschiedenis van de Minderbroeders te Weert en over Stijn Streuvels besluiten het boek, dat er met de fraaie reproducties keurig uitziet. C. S.

REGISTER OP BUNDEL XVI-XVII-XVIII

INHOUD

BUNDEL XVI-XVII-XVIII

ILLUSTRATIES

SCHRIJVERS

BOEKBESPREKINGEN

N.B. De titel van het boek wordt verkort weergegeven.